

ЗА СТУДЕНТЕ ПРАВА

34 (= 163, 41)
[091]

500 K

ИСТОРИЈА СЛОВЕНСКИХ ПРАВА

ИЗВОДИ – ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

ПРЕМА НОВОМ ОДОБРЕНОМ ПРОГРАМУ

проф. СОЛОВЈЕВА

Принупио и написао
МИЛАН ТОМИЋ
докторанд права

Садржај:

- 1) Увод у историју словенских права
- 2) Историја државног права (I део)
- 3) Историја кривичног права (II део)
- 4) Душанов закон са коментаром

БЕОГРАД, 1937

~~3668~~
743

ИСТОРИЈА СЛОВЕНСКИХ ПРАВА

— ИЗВОДИ —

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ ПРЕМА НОВОМ ОДОБРЕНОМ ПРОГРАМУ ПРОФ. СОЛЗВЈЕВА

Приупио и написао
МИЛАН ТОМИЋ
докторанд права

32458

Н А П О М Е Н А.

Обимност и дубок научни стил уџбеника за историју националног и словенских права изазивају оправдање за један овако кратак резиме прилагођен за интелекат студената права - почетника. Али у исто време наглашавамо да тиме ни у колико не сматрамо излишним саме уџбенике, што више сматрамо за потребно да нарочито препоручимо употребу коментара Душановог Законика приликом савлађивања материје националне историско - правне науке.

На универзитетима са јачом традицијом овакови радови се јављају у оквиру саме одговарајуће катедре (обично обрађени од стране асистената или сл.). Како се у овом правцу радови нису ни до данас појавили то се ми као докторанди јављамо са овим скромним радом желећи да видимо још који рад ове врсте, а овај да им буде што више од користи.

Милан Томић,
докторанд права.

1. ПРОУЧАВАЊЕ ПРАВА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ.

Тек у XVI веку почиње изучавање историског права, до-
 чим ова потреба у Европи раније није се осећала. Ни стари рим-
 ски правници, ни глосатори ни коментатори нису осетили потре-
 бу за овим изучавањем, него су се бавили догматичким обрађива-
 њем права. У институцијама и у Дигестима налазе се каткада
 историска излагања, али као само случајна, јер нису тачна и
 научна. У западној Европи од XI века почиње изучавање римског
 права, усвајајући и одредбе *Corpus iuris civilis* (Јустинијано-
 вог зборника). Та објашњења из споменутог зборника звала су
 се Глосе, а они правници који су се бавили звали су се Гло-
сатори. Школа Глосатора одржала се је до половине XIII века,
 те због контрадикторног тумачења Јустинијановог зборника осе-
 тила се потреба да се Глосе римског права прилагоде средње-
 ковном *Communis opinio doctorum*, што су то и учинили пост-
глосатори или коментатори, који су наставили егзегетички на-
 чин изучавања римског права све до XV века. Ови правници нису
 се ограничили на поједина тумачења него су објашњавали читаве
 фрагменте у сумама, због прилагођавања новим приликама рим-
 ског права. Историски проблем није се ни могао ни смео поста-
вити у доба средњовековних стега и априорних и искључивих ста-
новишта, када је заступано гледиште божанске истине, а били
су три извора: религија, философија и правна свест - Свето Пи-
смо, Аристотел и поменути Codex. Тада се је сматрало римско
 право, да га је сам Бог усадио у људска срца, а *Corpus iuris*
civilis сматрао се је као таблица истине.

2. ФРАНЦУСКА ПРАВНА ШКОЛА У XVI ВЕКУ.

Ренесанса која се јавља у ово доба донела је прави преврат у схватању и обради правне науке. То је био препород античке културе, те да се створи нови правац правне науке. Први зачеци овога препорода били су у Италији, а онда по целој Европи. Прва правна примена ренесансе дело је Француске, у њеној елегантной обради правне науке и њених представника Кујаџија и Донела, који су се отресли средњовековних окова Глоса и коментатора, а обратили су се непосредно споменицима римског права што им је потребно било да утврде оригиналан текст Јустинијановог зборника, и увидели су да *Corpus iuris civilis* није једноставни закон него зборник вековног права, јер ту се налазе стари закони, сенатске одлуке, судска пракса и разна правничка мишљења и царске уредбе. Правници ове школе нису се задовољавали површном аналогијом доба у коме су живели, као што је то био случај код правника који су претходили, већ су ради схватања античких правних и других институција створили "правне старине", као помоћно средство историји права. Паралелно са проучавањем римског права ишло је и проучавање националног права те је такође у XVI веку створена и национална историја права и националне старине.

3. ШКОЛА ПРИРОДНОГ ПРАВА.

Школа природног права основана од Хуга Гроција, холандског правника XVII века, аутора списа "О праву рата и мира" - 1625 год., имала је за своје најважније представнике Тому Хобеса (Енглеца), Томазија и Христијана Волфа (Немца) и Жан-Жак Русоа (Француза), дакле имала је присталица широм Европе. Теориску подлогу свога учења ова школа нашла је у егзактним наукама (математици, астрономији и др.). Полет ових наука у то доба завео је правнике те су проверавали, да се и

у праву могу имати аксиоме и употребити рационални методи односно дедукција. Практични задаци ове школе били су: 1. Оснажење међународног права, које је било готово уништено тридесетогодишњим ратом и 2. потреба за оправдањем индивидуалне слободе - проблема који је нарочито у току XVII века почео да занима духове. У школи природног права владала су два правца, један је спремао реформу а други револуцију. Природно право тежило је да постане приступачно и универзално. Што је школа имала негативан став према историји то је последица вере у рационално право, док је историја пружала само низ недозвољних чиненица и низ заблуда (по Ђиховом мишљењу) у односу према овом претпостављеном праву. Дакле постојало је тотално одсуство историске методе. Ипак се школа показала од посредног позитивног утицаја на развитак историје права. Тај утицај се огледа у следећем: 1. Историја права као што ју је истакла француска школа служила је ипак само догматичким циљевима. Како је школа природног права ослободила јуриспруденцију искључивог владања догматике у праву то је и историја права ослобођена подређености према правној догматици. 2. Неки припадници ове школе су рационалну методу комбиновали са емпиричном, те су проучавали и историски шта више и упоредно историски позитивно право. 3. Многе присталице вулгаризујући учене ове школе да постанак друштва треба тражити у тзв. друштвеном уговору претпостављали су да је тај првобитни уговор један историски факат и да га је могуће открити на основу посредних података, који постоје. Тако су се присталице природне правне школе нашли пред проблемом историје те је зато почели и проучавати.

4. ЛАЈБНИЦОВИ ПОГЛЕДИ НА ИСТОРИЈУ ПРАВА.

Као један од претеча историске школе XVII и XVIII в. био је Лајбниц. Сматрајући да је историја једини пут за проналажење смисла садашњости и руководни конац за предвиђање будућности, Лајбниц је хтео да ово своје схватање донекле еволу-

ционистичко, примени и на јуриспруденцију. У својој расправи "Нова метода" 1667 г. пледирајући за оваково становиште он разликује унутрашњу и спољашњу историју права. Прва улази у саму суштину јуриспруденције излажући право или права појединих народа, а и спољашња служи као помоћно средство за разумевање оних правних промена које проналази унутрашња историја права. Лајбниц и конкретно објашњава своје схватање, тако историја права се може развити на основу података из Мојсијевих закона, Египатских, перзиских, скитских, грчких, римских закона и папских хрисовуља и др. правних споменика. Лајбниц каже да ће од свих тих прикупљених историских података саставити једно "законско позориште". Спољашња историја права представља општу историју, која служи разумевању права на пр. за разумевање грађанског права потребна је римска историја, црквена историја за канонско право, средњовековна за феудално право, историја новог века за државно право и т.д. Гледајући Лајбница било је сувише суптилно за оно доба, тако ондашњи савременици нису били у стању да га разуме и цене те је остало усамљено и непознато читавих сто година. Дочим од 1748 г. када је Христијан Волф прештампао Лајбницову расправу о овој методи изучавања права, тада је ова метода била примљена и призната од тадашњих правника.

5. МОНТЕСКИЈЕВИ ПОГЛЕДИ НА ИСТОРИЈУ ПРАВА.

Монтескије се јавља као пионер нових историских погледа и манифестује се у методолошкој области. Он се служи емпиричким подацима о уређењу народа. Монтескије сматра да развиће и уређење једнога народа зависи од прилика оне средине којој те установе делају и живе напр. од физичких својстава краја, од климе, од квалитета земљишта, од географског положаја, од величине територије, од његовог богатства и од начина живота. Закони по њему морају бити прилагођени оној средини за коју су створени. Он је прогласио принцип релативитета сви-

ју политичких и правних установа. Монтескије је прекинуо везе са рационалистичким антиисторизмом. У свом делу "Дух закона" - 1748 г. који претставља једну мешавину старог и новог доба, он указује на релативност правних и државних уређења с обзиром на средину и околности на развитак. Монтескије каже да законодавац може све правне и политичке недостатке у једној установи поправити (у томе је близак рационализму). Он је у духу закона тражио елементе новог историјског схватања права, они се нарочито испољавају у опису енглеског државног уређења. Он је сматрао да политичке слободе у Енглеској воде порекло из старина: "Тај прекрасни систем је, вели он, пронађен у германским шумама у облику непосредне демократије". Он је установио извесну схему поступног развитака слободне владе. Та схема разликује три еволуциона ступња: непосредну демократију, сталешко претставништво и народно претставништво комбиновано са непосредним учешћем аристократског елемента у законодавној власти. У духу закона има и неких схватања еволуције облика владе, ту се манифестује ново историјско схватање права.

6. ПОСТАНАК ИСТОРИСКЕ ПРАВНЕ ШКОЛЕ У СУКОВУ ИЗМЕТУ ТИБОА И САВИЊА.

Историјска правна школа постала је у сукобу са школом природног права и то на пољу законодавне политике. Немци борили се против универзалистичке политике Наполеоновог царства - тој немачкој борби ишао је у прилог и слом Наполеона у Русији - побунили су се и против универзалистичког права чије је оличење био Наполеонов Code civile 1804 год. Француска револуција створила је грађански законик пак су Французи тежили, да се овај закон пренесе на све народе, тако је био уведен у свим земљама освојеним од Наполеона. Непосредни повод био је позив Тибоа (Немца, присталице природне правне школе - 1814 год.) да се изради један општи грађански законик налик на Code civile за целу Немачку. Тибоа је наишао на отпор немачких национали-

ста. На овај позив одговорио је Савињи у читавој расправи: О позиву нашег доба за законодавство и за науку права" 1814 год. у којој је стао на гледиште да у Немачкој још није време за кодификацију, а да би показао на ставе које је зрело за њу он је створио закључке, који су послужили као основ новој правној историској школи. Већ у првобитној епохи историје право узима као основне црте језик, обичаје и политичко уређење јер постоји заједничка народна свест, а право се налази у органској вези са народним карактером и оно се развија и умире са народом. Животно тесно везано за сам народ, право се може рашчланити историски у три основна стадијума: а) наравно народно право постало је непосредно од народа, испољава се у разноврсним симболичким делањима; б) научно право, до ког се дошло помоћу "унутрашњих сила, које дејствују у тишини" (идеја еволуција) које с једне стране и даље живи у народу, а с друге стране постаје предмет научне обраде и систематизације; в) најзад стадијум кодификације када се законик одваја, "као зрео плод од дрвета народног живота". Како немачко право није проживило све ове стадијуме нити имало мирни развитак услед политичких траговица, то је Савињи основао часопис који је имао за циљ да се кроз њега историски обради право. По Савињеовом схватању тадашње ставе правне науке било је на другом стадијуму развитка, те је било потребно тек приступити даљој научној обради, а кодификацију одложити за доцније. На овај начин се појавила историска правна школа, којој је супротстављао Савињи сва остала мишљења у праву, стварајући за њих општи термин "неисториска школа".

7. ОСНОВНА НАЧЕЛА ИСТОРИСКЕ ПРАВНЕ ШКОЛЕ.

Идеје историске правне школе обухватају четири основна начела. 1. Идеја о еволуцији права. У пренесеном смислу еволуција означаје објективни спонтани развитак друштва одређен од низа узрока. Савињи и ако није употребавао ту реч еволуци-

ја већ реформа, имао је потпуно правилне концепције о којој. Што је до не дошао има захвалити романтизму коригованом идејама Фихтеа, чувеног претставника идеалистичког правца у филозофији, који је исправио романтизам у толико што се ослободио од традиционализма, у који је романтизам западао и учио непрестану покретност идеје које друштво опредељује. Тако се историска школа није задржала на расветљавању првобитног формирања права, као што је случај са школом природног права него је пратила његов даљи развитак и старала се да расветли и органски прелаз од једног еволуционог стања у друго.

2. Учење о колективистичком друштвеном постанку и развитуку права. - Док је школа природног права била скроз прожета индивидуализмом, дотле је Савињи наслањајући се на Фихтеа истиче народ као оргинарну друштвену заједницу колективитета, у оквиру које се тек може развити индивидуализам. Чак и држава је дериват народа. Према томе право се појављује као оргерни производ народа као заједнице. Коначни извор свакога права је народни дух. Док је обичајно право непосредни производ народног духа, научно - правничко право и законодавство јавља се као посредни деривативан производ народног духа. Укратко речено право се ствара од друштвене заједнице у најширем смислу, а држава није искључиви творац права већ народ а она га потврђује, развија и примењује. На место старе концепције у историји закона долази назив историја права.

3. Признање права за продукат искључиво народног, националистичког развитака. - Не само да се подвукао значај народног права него се утврдило да сваки народ има сопствени дух и особиту правну свест, а одатле да је задатак историје права да проучава развитак националног права без обзира на развитак права код других народа. Ову теорију националистичког развитака права Савињи је подржавао и наводи да је прави образац националистичког права било римско право, а које је чисто органски продукат једног народног духа. Овим је историска школа претерала те се и овај националитет права није могао задржати у на-

уци. 4. Карактеристика процеса стварања права као мирног и безболног процеса, који се креће помоћу унутрашњих сила народног духа који делује у тишини, такође није тачан. Ово гледиште постало је захваљујући само сувише јаком романтичном упливу на историску школу. Савињи је упоређивао развитак народног историског права са растењем биљке, те да се овај процес врши помоћу унутрашњих народних извора. Савињева теорија није имала пред очима негативне стране, него само ружичасте перспективе и зато се није примила ни одржала.

8. ХЕГЕЛОВА ФИЛОЗОФИЈА ИСТОРИЈЕ.

ИДЕЈА О ЕВОЛУЦИЈИ ПРАВА.

Филозофија Хегела је једна од најважнијих чинилаца који су створили и учврстили историзам од XIX века до данас. И ако његова филозофија била универзална, ипак се вено тежиште налази у историји човечанства. Помињући њен утицај на већ истакнуте напред историско правне тезе можемо констатовати следеће: 1) Хегел је цео живот васионе претставио као еволуцију (Entwicklung, како је он говорио) и то не стихиске природе, већ разумне и свесне. Суштина његовог схваћања је резимирана у чувеној његовој реченици: "Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig", коју треба превести са: Што је умно, то је стварно, а што је стварно, то је умно. Значи да није задатак историје праћење и испитивање овакојаких појава, него развитак манифестација ума у историји. Овај развитак се врши са неопходношћу. С друге стране ова је неопходност постепена у градацијама и карактерише се дијалектичким законом. Дијалектички закон значи закон противуречности примењен на историју. На пример рат без сумње значи зло, али не само зло, он собом може претстављати и образовање неке државе и т.д., док најзад уклањањем непосредних последица рата не резултира о том периоду нешто треће. Укратко, дијалектички закон се састоји из

три момента: полазног (тврђења, становишта и т.сл.) односно тезе негације негове, односно антитезе; и негацију негације т.зв. синтезе "путем које се прве две противуречности измире и сложе у новом рапчлавленом јединству". Другим речима истори-ски развитак се креће не у правој него по изломљеној линији т.ј. остваривање историје налази на тегобе и остварује се уз низ потешкоћа. Из свега изложеног можемо закључити да је идеја о еволуцији постала прецизнија, историзам је рационализован, пошто је извађена из неге романтична мистика. Свака је епоха по себи умно оправдана (теза), али променом прилика она престаје бити умна (антитеза), тако измењена она кулминира (синтеза) а у исто време она је основа за нове промене и откривање новог дијалектичког закона. Хегел је мало претерао када је говорио о садашности јер се коси са идејама еволуције али се за то ослободио историских назора антикваризма и попуштања пред историјом.

2. За Хегела народ - појам колектива истакнутог од историске школе, није довољно поуздан носилац идеје права већ је то држава. Отуда по Хегелу историја почиње тек постанком држава, а све претходно доба спада у предисторију. Узимајући за основни колектив државу Хегел је допринео историском проучавању јавног права, а не само приватног као што је био случај код историске правне школе. С друге стране то је имало као негативну последицу оперисале са искључиво државним законским правом, заборављајући за обичајно право у историском проучавању.

9. ХЕГЕЛОВО УЧЕЊЕ О ГРАЂАНСКОМ ДРУШТВУ И О СВЕТСКОЈ ИСТОРИЈИ.

Хегел поред државе, као правне средине у којој се право развија води рачуна и о вредности друштва за развитак права, те је и сам истакао да порекла права треба тражити ван и пре државе у грађанском друштву. Непосредно ово учење је крчи-

ло пут за даље проширавање питања о социјалном постанку и раз-
витку права. По Хегелу држава абсорбује друштво, те је у свим
потребама грађанско друштво спона између појединаца и државе,
а право је производ државе.

Светска и национална историја. - Дух који покреће раз-
витак - еволуцију и у њему се манифестује је назван од Хегела
"светски дух". Његова се садржина може сазнати само кроз свет-
ску историју. Али се она манифестује преко појединих народних
духова, који се у извесној смени појављују. Пошто се кроз исто-
рију могу уочити као претставници светског духа оријентални на-
роди, затим Перзијанци, Грци, Римљани и Германи. (нарочито Нем-
ци), у Хегеловој филозофији историје, као народи од светског
значаја (владајући народи). Вреди напоменути да су Хегелове
концепције имале необично јаког одјека у духовима његовог до-
ба и његових ближих последица. Тако Хегел је изазвао у овоме
правцу радове и у историји светскога права било у целокупности
било монографског карактера, а с друге стране појачао је наци-
онални егизам у тежњи појединих народа, да епоху обоје духом
своје нације. Такове су природе биле у историографији германо-
филство и као његова антитеза словенофилство које се је најви-
ше развило код Руса од 30-тих до 60-тих година XIX века. Хегел
је разуме се морао дати и друкчију карактеристику процеса пра-
вног развитка од већ дате историјске правне школе. Његово гле-
диште резимисано је сопственим речима: "Развитак који у приро-
ди мирно произлажење, у духу је жестока борба против самога се-
бе" и то је неоспорно тачније него "безболност" историске шко-
ле.

10. СОЦИОЛОШКИ ПРАВАЦ У НЕМАЧКОЈ (Л. ПТАЈН).

Кратко време после револуције од 1789 г. јавио се про-
блем и економског изједначења људи т.зв. социјално питање. Ре-
волуција од 1848 г. подигнута је у том циљу али је остала без
успеха. Нас што интересује то је у коликој је мери овај социјал-
ни покрет утицао на развој схватања друштвеног процеса, а на-

рочито утицај немачке науке на развој историје права. Велику француску револуцију искористио је т.зв. трећи сталеж (Вуржуазија) а четврти сталеж (радници) добили су сва јавна и приватна права али не и социални положај, с тога је избило т.зв. социално питање. Оснивач немачке науке о друштву (социологија, како ће она бити названа од Конта) је Лоренц фон Штајн. У обради "Социалнога покрета у Француској" 1850 год. (како се зове његово монументално дело) он је пошао стопама Хегела. Прихватио је његов појам друштва као грађанског и систематски је развијао његове идеје на основу емпиричкога историскога материјала. Он истиче као колектив друштво - поред државе, и тврди да се биће друштва састоји у његовој диференцијацији на групе од којих је најважнија деоба према економским приликама (т.зв. класе); а држава се састоји у организацији власти иако постоји из социалних односа који делају на организацију и облику друштвеног уређења. Развитак државе и права тесно је везан са развитаком друштвених класа. Све ове варијације он је изнео у свом делу "Социални покрет" и у списима из друштвеног и административног права. Разуме се да је ценио и упоредно историско истраживање и обилно се служио упоредном методом (што је за нас нарочито важно).

11. Јерингови погледи на историју права.

Док је Штајн радио у области јавног, Рудолф фон Јеринг проучавао је нарочито приватно право. У свом основном делу "Дух римског права на различитим ступњевима његовог развика", на првом месту је оповргао теорију о националном развикау права и доказао да се баш вредност римског права базира на прихватању прописа и институција других народа. Уносећи целокупно римско право у перспективи универзалне историје, са правом је тврдио да римско право већ у самоме постанку имало је богато наслеђе грчко - италијанске и уопште аријевске културе. Даље је доказао да није развитак права него аутоматско дедуци-

рава већ да је зависно од свесне и целисходне радње људске, која је управљена на подмиривању животних потреба, према конкретним променљивим приликама једног народа на други, јер на то је живо утицао спољни однос, а изнутра се само леш развијао. Римско право по њему било је универзално као што је и феудално. Нарочито је вредна помена његова студија "Борба за право" у којој је изнео своје социолошко схватање права, а које је антипод романтичарском, да је процес стварања права тих и бевболам. По њему баш из борбе класе која се бори за ново право (а бори се зато што јој је то интерес) и борбе класе, која се одупире (пошто је постојеће у њеном интересу) ствара се право које иде линијом компромиса. Од Хегела па све до Јеринга сматрало се да иако друштво пружа материјал за право ипак прерада његова припада искључиво држави.

Ото Гирке је био тај који је исправио ово учење у толико што је дао идеју о ширем народном а не само државном карактеру права. По њему развитак права се врши у читавом низу многобројних и разноликих друштвених организација (Genossen Schafrecht). Овим је социолошки правац у Немачкој дошао до најпотпунијега изражаја. Вреди још напоменути на овоме месту и економски материјализам, упрошћавањем Хегелових идеја, Марксов (оснивач економског материјализма). Он је створио сјајну доктрину која правда револуционарни начин решавања социјалних питања. С друге стране не може се рећи да је са теориске стране што допринео објективном објашњењу друштвеног процеса. Његова доктрина мало је научна, а нарочито мало је објективна.

12. УТИЦАЈ КОНТОВА ПОЗИТИВИЗМА НА ИСТОРИЈУ ПРАВА.

Оно што је Хегел био за Немачку то је био Конт оснивач позитивизма за Француску. Као филозоф он је своје назоре систематизовао у делу од 6 томова "Курс позитивне филозофије". Што је позитивизам? Позитивно је оно што је основано на добро констатованим чињеницама, каже Конт. Дакле и позитивна наука

управљена је на констатацији факта – појава и на њихово испитивање. Метода позитивизма је комбинација резоновања са посматрањем и варира од науке до науке с обзиром на битне особине објекта испитивања. Битно обележје друштвених појава и историских метода у социологији састоји се у поступном и непрестаном утицају људских генерација и то претходних на потоње. Ово обележје опредељује и методу испитивања, а то је историска метода. Конт каже: без историје испитивања, друштва не могу се ни замислити. Вредност Контовог тврђења је у томе што је значај историје за сазнање друштвених појава утемељио на специфичном обележју са-мих појава. Више друштва се састоји у еволуцији и Конт понавља речи Лајбнице "Садашњост је бременита будућношћу. С друге стране одлучно је противан "природном стању" у коме се огледа школа природног права и антикваризму романтичара јер тврди да је у току еволуције све релативно и ни једна фаза прошлости не може се сматрати као искључиво мерило за садашњост и будућност. Еволуција је неопходна и подложна законима којих може бити природних, позитивних, сталних или основних. Не могу се објашњавати све појаве помоћу једног јединог закона. Основни пак закон развика је закон о трима фазама кроз које пролази човечији разум: теолошко, метафизичко и позитивно, како то мисли Конт. Иако жели да процес друштвеног развика прати кроз целокупно човечанство он ипак своди историско испитивање на елиту – авангарду човечанства, а то је већи део беле расе од европејске нације. И у овом се подудара са наведеном Хегеловом концепцијом "о владајућем народу". Процес друштвеног развика иако је непрекидан није миран, него борбен и прелази из једног социалног система у други праћен једним више мање анархичним стањем као прелазним. Као трајна научна тековина може се сматрати учење Контово о консенсусу т.ј. међузависности између друштвених појава, али није тачна негова даља тврдња да је наука о друштву недељива са проучавањем. Што се тиче утицаја позитивизма на историју права он је многострук и огледа се у следећем: а) Учврстио је тезу да се има оперисати са исправним и тачно утврђеним

фактима, као база за даљи развитак. б) Упутио је рад на историји права у социолошком правцу. в) Подвукао је идеју универзалне историје, и тим срушио уски национализам. Тешко је пропратити непосредан утицај позитивне филозофије на поједине историчаре права, али како је позитивизам утицао на читав културни живот извесно време без сумње да нису ван утицаја били ни они од којих на првом месту вреди истаћи Јеринга а затим историке руског права у XIX в. Василија Сергејевића, Феодора Леонтовића и Максима Ковалевског.

13. ЗАДАТАК ИСТОРИЈЕ ПРАВА.

|| Први је задатак историје, да тачно констатује факта прошлости. Факта прошлости, која спадају у делокруг историје права, су правне појаве. Историја права мора се ослањати и на спољашњу историју права како је то говорио Лајбниц одна на спољашњи правни свет - као што каже Јеринг. Оно се не може као усамљено посматрати, како се је то раније посматрало. || Други је задатак објашњење констатованих чињеница т.ј. да историк од утврђених факата начини један еволуциони низ, за даљи развитак и опстанак права, који треба репродуковати за будућност. || Трећи је задатак да констатује правилност еволуције према закону друштвеног живота. Заслуга је Конта што је уочио специфичан карактер друштвеног развитака, који се састоји и у биолошком и социолошком утицају претходних генерација на потоке. Могућност прикупљања културних вредности које су последица отваралачког рада човечијег одваја социолошке појаве од биолошких. У процесу културног развитака не важи закон механичке узрочности т.ј. да последица не може превазићи узрок, већ на против. То и омогућује еволуцију. Привлажући поступни прираштај културних вредности, неминовно је схватити друштвени развитак као процес који се не понавља, као идиографичан (како га је назвао Рикерт). А из тога излази да историја не истражује природне законе и понављања друштвених појава, него генетички развитак друштва-

ног поцеса, који се јавио један пут без понављања. Француски филозоф Бергсон каже: "да за друштвене појаве не важи време квантитативно, него квалитативно". Културне вредности могу бити материјалне, интелектуалне и моралне. Мерило за процењивање истих мора бити трансцендентално и то телеолошки (ово од прилике значи посматрати их по Њиховом циљу). Са друштвеним законима није могуће оперисати само помоћу индукције (свођење низа случајева у једно правило) и дедукције (проверавање овог правила примењујући га на сваки конкретан случај). На место дедукције проверавање индуктивних закона врши се поменутиим телеолошким процењивањем, те се зато не може говорити о прецизним законима друштвеног развитака већ само о тенденцијама. Најзад што се тиче методе она мора бити историска, упоредна, стручно правног карактера (у области истраживања као и у области формулисања т.ј. у анализи и у синтези).

14. НАЦИОНАЛНА ИСТОРИЈА ПРАВА.

Национална историја права највише је обрађивана, то је и разумљиво из двојаких узрока: 1) Њу оправдавају не само теориске него и практичке потребе т.ј. историско тумачење постојећег права, потребна догматичкој јуриспруденцији и 2) проучавајући њу нарочито потлачени народи добијају са једног вишег извора потстрека за националну самосталност, иначе би се претопили у туђе званично право и на тај начин дошли би у састав једне у националном погледу туђе државе. Национална историја права упознаје нас како и под којим условима смо се развијали и добили карактеристичне особине. Национално право претставља вредност и за оне народе, који су губитком државне самосталности историјски континуитет у развиту домаћег права прекинули, те су званично потпали под туђинску државу, јер дотична држава мора да води рачуна о националном праву, и ако никада сама држава није била самостални чинилац права него исту улогу у стварању права врше и многе друштвене заједнице пошто поред уста-

новљеног права од државе, на снази је и социјално право, који је основ за развитак националног права, пак макар тај социјализам био и под туђинском управом. Тако су Срби под Турцима, одржавали и развијали своје национално право, грађанско, кривично, судско, а делимично и јавно, у границама сеоског и задружног живота, у које турска власт није могла да се меша. Чак ни културније државе нису могле потпуно апсорбовати национално право подвлашћених народа. Из овога произлази да су Срби под Турцима одржавали своја национална права.

15. ОПШТА ИСТОРИЈА ПРАВА.

Општу историју права ређе сретамо него националну, јер она није непосредно изазвана потребама догматичке јуриспруденције нити везана за националне свести, него има за циљ само теориске разлоге. У току научног развитка позната су два облика обрађивања опште историје права и то: а) у облику светске историје права и б) у облику упоредне историје права. Идеју о светској историји права налазимо код Лајбница, негова је замислио створити светску универзалну историју права, затим код Монтескијеа у његовом "Духу закона" и код Питера, који је хтео да јуриспруденција обрати пажњу на право свих народа и свих времена. Али тек од идеалистичке филозофије светско историја права се појављује као једна органска целина, тек у почетку XIX в. у Немачкој у којој је њен претставник био Хегел. Конт је имао друкчију концепцију о општој историји права, не сматрајући је као манифестацију објективне идеје кроз човечанство, него као вештачки научну конструкцију целисходну за откривање социјалних закона. Али су присталице позитивизма одбацили идеју светске и истакли упоредну историју права, као једну нарочиту врсту основног начина позитивне методе - посматрања за проналажење узрока једне друштвене појаве. Упоредна историја права не слика право кад је постало, него његов развитак. Она не успоставља конкретну стварност, него конструише схему за објашњавање прошле стварности. Општа историја права

је у позитивизму примила облик упоредне историје права.

16. ИСТОРИЈА ПРАВА ПЛЕМЕНСКА (РАСНА).

Што се тиче изучавања историје посебних племена она је обрађена у две области, и то као историја германског и као историја словенског права. Племенска историја германског права, постала је у духу историске правне школе и то под филолошким утицајем. Историска обрада германског права почиње од Ајхорна. Он је присталица Савињија и Пухте. Чувено његово дело "Историја немачке државе и немачког права", ударило је темељ научној историји немачког права. Његову тезу прихватила је и историска правна школа. Он је као и Грим био сарадник Савињијевог часописа, али се од њега присталице историске школе деле на две групе, романисте (истраживаче историје римског права) и германисте, који траже историју домаћег права. Темељ племенској обради германског права ударио је Јакоб Грим у свом делу "Немачке правне старине" 1828 г. Из њега се види задатак, боље осветљавање историје немачкога права и његова еволуција; упоредна метода у оквиру свих германских племена уз искориставање филологије. Другу етапу чини синтетична монографија Вилхелма Вилде "О кривичном праву Германа" 1842 год. Из ове монографије види се целокупна слика расног правног живота код Германа. После пола века од Вилдине синтетичке монографије о кривичном праву дошло је до општег синтетичког дела из племенске историје германског права. Након овог размака појављује се Карло фон Амира са својим делом "Нацрт германског права" 1897 год. Фон Амира, као и други германисти бавио се је истраживањем историје скандинавског права, имајући пред очима племенску историју немачког права. Он је дефинитивно напустио романтизам којим иначе обилује Грим, затим много је критичнији и прецизнији. Вреди пажње његово учење о узроцима сличности два упоредна права и о томе како се из њих извуку заједничке црте и констатују

племенске особине у праву. Ако се утврде сличности код ових у-
поредних права, онда настају ова три узрока и то: а) рецепција
прихватања од суседа, б) аналогични или паралелни развитак и в)
непосредна племенска традиција. Он жели да створи поред језич-
 ног стабла и правно стабло. Сва тежња за стварање генеалогског
 дрвета права среће се и код још неких правника, али се увидело
 да се оно мора наслањати на поузданије филолошко стабло, него
 самостално га стварати. Племенска историја словенског права по-
стала је под утицајем филозофије Хердера и Хегела. Њени су гла-
вни претставници Маџејовски, Зигел и Кадлец.

17. ХЕРДЕРОВИ ПОГЛЕДИ НА СВЕТСКУ ИСТОРИЈУ.

На развитак словенских студија много је утицао немач-
 ки филозоф Хердер са својим делом "Идеје за филозофију исто-
рије човечанства" 1791. год. Хердер иако присталица Лајбницо-
 вих погледа на свет и осталих претставника просвећеног доба
 XVIII в. није остао при надземаљском циљу филозофије, историје
 чији је последњи циљ био сједињење човека са Богом, него је у-
 тврдио да се циљ развика састоји у тежњи за постизавање хума-
ности. Што су се народи диференцирали и одступали кроз своју
 историју од овога циља, томе није узрок раса него унутарња ге-
 нетичка сила и спољашњи утицај климе (под којом замисља и на-
 чин живота, а не само климу у ужем смислу). Чинилац климе он
 је прихватио од Монтекијџа, док чинилац карактера, генијалност
 и дух народа од Волтера. Дале разлаже Хердер о развикау свет-
 ске историје тако, да је сваки народ позван да гура човечан-
 ство ка циљу хуманости о извесном "ланцу културе", а сваки на-
 род потиче од Бога као извора и он се постепено култивирше као
 животиње и биљке. Човечији рад се одликује од осталих животиња
 по својој природи и усавршавању и то се испољава у језику, др-
 жави и религији, јер се ту Бог манифестује, који је везан за
 историју. Историски развитак не иде по правој линији него по
 изломљеној али ипак резултанта је позитивна. Тако видимо: свет-

ска историја је почела са азиским народима па преко Грчко-Римља-
на се досегла германских народа да би ови уступили, тако пред-
виђа Хердер, место Словенима. Светска историја за њега је по-
приште развита и културе појединих националних јединица, а не
раса, јер сви произилазе од једнога корена. Хердер даје велику
превагу германским народима, који су култивисани, цивилизовани
и одбранили од азиских навала целу Европу, којој је опасност
претила али зато он и поред германске врлине, даје особито при-
знање Словенима, као народу од нарочите вредности за светку ис-
торију у будућности.

18. ХЕРДЕРОВО МИШЉЕЊЕ О СЛОВЕНИМА.

Хердер је о Словенима своје мишљење изнео у XVI - том
поглављу своје књиге "Идеје за филозофију историје човечан-
ства" и ту их карактерише као историско културне и мирне наро-
де, као противност Германима. Каже: "то су мирни земљорадници,
који воле слободу и оснивају своје друштвено уређење не на си-
ли него на унутрашњем лојалном признању". До сада Словени нису
имали прилике да се истакну, пошто су били потлачени од јачих
оуседних навала - Немаца, те су морали као мирни народи усту-
пати прва места завојевачима, али ће њима припасти у будућност
водећа улога у светској историји. Тада ће Словени тако осо-
кољени и ослобођени уживати све своје земље и своја права, мир-
но се развијати и славиће славу мира и рада. Међутим гледиште
је Хердерово о Словенима потпуно априорно и постаје разумљиви-
је ако изнесемо утиске под којима је постало. Он каже да Сло-
вени нису могли испољити своју снагу у светској историји, по-
што су били потиштени као мирни народи, али да ће они оствари-
ти идеал хуманости. Ти негови утисци нису базирани на неком ме-
тодичном научном проучавању, већ извесних манифестација руског
народа као н.пр. одрицање Петра III од освојених области Прус-
ке без накнаде приликом седмогодишњег рата, а исто тако и по-
ступци других руских владара а нарочито Петра Великог. Није без

сумње изостало и импонујуће пространост велике Словенске земље - Русије. Кердер све своје најбоље утиске добио о Словенима када је служио као црквени проповедник у Риги. Иако није познавао словенски језик, ипак је добио велику импресију о словенском народу. Кердер се интересовао Пољском, али се о њој скромније изражавао, док су Хус и Коменски (у ствари Чеси) били за њега сународници т.ј. Немци. Кердерово излагање било је од неobicне важности за развој словенске историографије јер је њим дотадањи антисловенски фронт у науци био пробијен. Шта више његова гледишта прихватана су без критицизма због чега и доцнија словенска историографија носи изливан печат романтичности (1820-60 година). Кердер каже да је за светску историју неопходна сарадња целокупног словенског племена.

19. СЛОВЕНСКИ ПРЕПОРД У ПОЧ. XIX ВЕКА.

Словенски препорд (ренесанса) пада у другу половину XVIII и прву половину XIX века. Зачетци овога покрета били су код словенских народа у Аустрији, под утицајем просветног апсолутизма цара Јосифа II. Овај се просветни покрет у почетку није манифестовао као националан, јер је држава као доминантна абсорбовала национализам. Цар Јосиф II много је допринео за националну толеранцију. Овај просветни покрет Словена изазван је покретом Немаца, који су били загрозили Словенима. Први су Чеси покренули ове идеје за сачување материнског језика и култивисање народне простеве и да се путем националне филологије дође у тесну сарадњу са народима истог језика. Оснивач словенске филологије био је Чех Јосиф Добровски, отац и патријарх славистике. Радио је на језику и граматици; његово је дело "Славин" 1806 год. у коме позива све Словене на упознавање и заједничку сарадњу. За словенску филологију треба захвалити и Јернеју Копитару и Александру Востокову. На даљи развој препорода велики су утицај имали ратови Русије против Наполеона, којом приликом су с једне стране уздрмани темељи германства док

с друге стране сама руска војска је прелазила преко територија настанених словенским живљем (на Јадран и у Воку) и уз то победе руске над Наполеоном дале су моралног подстрека осталим Словенима. Цар Александар I много је тежио остварењу великог словенског покрета те је помагао Пољаке у виховим тежњама за ослобођењем. Наполеон је пак сјединио све освојене јужнословенске земље у једну, под називом "Елбирске провинције" са главним градом Љубљаном, те је, иако је ова његова политичка формација била кратког века – пошто је ускоро уследио његов пораз у Русији – довољно допринео препороду јужних Словена. Велика Руска победа подигла је морал свима Словенима у Европи, тако се је и Србија мало подигла од пропасти 1813 г., а 1815 г. бечки конгрес установио је Пољску краљевину и тако се Пољска краљевска круна сјединила са царском Руском круном. У свакој словенској земљи биле су две струје овога препорода, то је био национални и племенски препород, а обе струје биле су једна за другу узне и помагане. Овај словенски препород обухватио је све словенске земље и словенске народе. У својим тежњама политичком уједињењу свих Словена словенски препород води т.зв. панславизму (напр. у песмама Јана Колара, Словака пореклом).

20. ДЕЛО И. РАКОВЕЦКОГ О РУСКОЈ ПРАВДИ.

Пољски научник Раковецки написао је 1820 год. дело о Руској Правди – зборнику руских закона из XI века. Идеолошки Раковецки је сав у водама словенског препорода и потпуно свесно указује на Хердера, који говори о словенству и његовој прошлости и будућности, али он добро познаје и своје научне претходнике и савременике. Он у свом делу "О Руској Правди", залаже се за историју словенског права, износећи све оно што је претходило као н.пр. обичаји, религија, језик и др. Не може се рећи да су нарочито радови научника Мајевског, Халаковског и Суроветског омогућили постанак његовог дела, као што би хтели неки његови критичари да ствар претставе. У толико пре је мање

тачна тврдња да негово дело претставља разраду извесних поглавља Карамзинове "Историје руске државе". Раковецки верује у Љубишину песму о постојању писаних закона код првобитних Словена и сматра, да је "Руска Правда" сачувала најстарије одредбе прасловенских закона. Нигде изрично не помиње ист. правну школу, али је без сумње за њу знао јер по њему народни дух (овај појам као што знамо створила је историска школа) јавља се као манифестација стваралачке улоге посебних културно историских типова и јавног мњења. Циљ дела био је филолошке природе за проучавање пољског језика помоћу руског. Међутим средство којим се Раковецки служио, историско правно испитивање постало је у очима доцнијих нараштаја циљ, док је филолошка тенденција дела одбачена пошто није тачна. Што се тиче садржине дела оно се дели на две свеске. Прва свеска у првом делу обухвата два одељка.

1. О давним Словенима уопште, који се даље дели на главе: а) физичка и морална својства Словена - начин живота, б) о боговима и религији, в) облик владе и г) звања и језици. 2. Други део говори о словено-русима са 8 глава: 1-3 о стажелима, државној власти и влади, 4 уређење Новгородске републике, 5 о давнини и почетку словено-руског права, 6-7 трговина и новац и 8 о духу словено-руских закона, особито о Руској Правди. Друга свеска садржи у првом делу текстове споменика, а у другом историске нацрте старословенског и пољског језика. Истраживања која прва свеска садржи, састоје се о Словенима уопште. Књижевни извори Раковецког су били примедбе Болтинове на Руску Правду и прва свеска Карамзинове "Историје руске државе". У разради свога дела он се морао сукобити са норманском теоријом и он ју је оповргао и то у оном делу у коме она тврди да доласка Вариага није у Словена постојало друштво нити право. Он анализира летопис руски (у коме су присталице норманске теорије налазиле историски основ теорији) и наводи све старе писце чија се мишљења ни у колико не подударују са поменутом претпоставком и на тај начин непобитно доказује произвољност норман-

ске теорије. Ипак не пориче да су Варјазии имали утицај на словенско право што је потпуно тачно.

21. ИСТОРИЈА СЛОВЕНСКОГ ПРАВА У ДЕЛУ В. МАЋЕЈОВСКОГ.

Онде где је Раковецки стао као први истраживач историје словенског права, ту је Маћејовски наставио и разградио. Школујући се у Немачкој Маћејовски се образовао у духу историјско правне школе, али није и остао њен слепи присталица. Маћејовски био је у непосредном додиру са Гетингенском школом, а нарочито одушевљавао се Хегелом. Идеју о светској улози Словена у којој ће он исправити Хегела, преузео је од Хердера. Ту вено је његово дело "Историја словенског права" (у 4 свеске, (изд. 1832-1835 г.) које је било преведено на неке словенске језике као и на немачки. Прва свеска обухвата увод у цело дело и слику словенског права пре хришћанства. Друга, државно право Словена у IX-XVIII в.; трећа, грађанско и кривично право и оба поступка и судско устројство у IX-XIV в.; четврта, државно право Словена у XIV-XVIII в.; у другом издању, после 30 година додате су још две свеске, пета и шеста; пета, грађанско и кривично право и оба поступка и судско устројство од XIV-XVIII века; шеста, правне споменике Словена од 992-1573 год. Ист. школа је изводила право из народног духа и његових особина. Иако се је Маћејовски посветио истраживању словенског духа, он овај свој истраживачки рад није уско везао за националну територију, већ је имао пред очима општи преглед ради бољег објашњења средње вековне историје. При крају свога дела Маћејовски каже: "Задатак је мој био да схватим право Словена као поједину манифестацију духовног рада човечанства". Задатак научног рада Маћејовског, био је да створи једну општу слику историје Словенских права. "Пошто, вели Маћејовски, све што се досада писало о правима појединих словенских народа, није као што ми се чини, давало тачну претставу о општем праву Словена, то сам одлучио, да изнесем његову слику, макар само да задовољим своју личну

радовналост, и да је оставим оцени znalаца". Познаваће историје слов. права може да послужи вишем циљу и самопоуздаву Словена, њиховом развиту и узајамној културној и духовној веви. Маћејовски говори да је циљ његовог дела двојни: историјски и практични.

22. ОСОВИНЕ СЛОВЕНСКОГ ПРАВА ПО МАЋЕЈОВСКОМ.

Како смо већ раније изложили опште учене Маћејовског о идеји или о духу словенског права, то ћемо сада изложити: тај дух добио је особити садржај у појединим правним установама, иако је на развој слов. права утицао спољашњи дух. Маћејовски се залаже за потпуну политичку слободу Словена, што је то у потпуно оправданом складу са њиховим напорима и карактеру а и дејство немачког утицаја. Што се тиче слов. духа који се базира на правди, он се манифестује у народном и племенском правцу, и ова два правца различито су се развијала и пр. руско право није било племићско а српско било је полу-племићско а полународно, а право пољско, чешко и угарских Словена развило се је у племићском правцу. На ове раздвојене идеје словенских права он каже криве су спољашње прилике, али и поред тога што је спољни утицај донекле абсорбовао народне општине има између словенског и немачког облика једног истог процеса неке разлике. Код Словена поред племенског земства, има и пучког, и што код Словена има и пучко веће, а осим у Србији, где је цар Душан у свом закону забранио да се себри сакупљају на сабор и што се на словенској територији феудализам немачког порекла није могао одомаћити, већ установа братског вазалитета, на супрот немачком феудализму. Поред изложене разлике споменућемо ову последњу у којој се види да Словени у свом друштвеном уређењу нису имали средњег сталежа у смислу западно-европске буржуазије, која је самостално постојала између племства и пучанства. Словенско грађанство сматрано је као један део пучанства, који није чинио посебан средњи ни други сталеж. Такође Словени пре-

ма грађанском праву били су без изузетка равноправни.

23. КРИТИЧКИ ПРАВАЦ У СЛАВИСТИЦИ

(Шафарик и Иванишев).

Од великог утицаја на развој изучавања Словенства било је дело Чешког научника Павла Ј. Шафарика: "Словенске Стари-не" 1837 г. У њему он истражује спољашњу историју Словена још од 476 г. пре Христа па све до 988 г. после Христа. Да опише нарави старих Словена (што је такођер требало горње дело да обухвати) остало је у пројекту па према томе ти правно стање тих Словена. Али и ако није стигао да додирне у историју права ипак општи утисак његовог дела је да не иде трагом фактације Коларове и Мађејовског, већ позитивистичким и критичким изучавањем историје словенског права. А сматрајући словенско право самосталним, он је био очигледно противник норманске теорије. Шафарик није могао да изведе до краја свој идеални план о словенским правним старинама али Иванишев донекле је упутио истраживаче на упоредно изучавање словенских права. Под утицајем Мађејовског а у духу Шафариковог критицизма обрађивао је у монографском облику словенско право руски научник Никола Иванишев. Његова монографија о новчаној казни за убиство (ово иде у поредо са германском ергелдом) ударила је темељ упоредној словенској методи у историји права појединих словенских народа. Истраживање словенског права од важности је не само да би објаснили наше т.ј. руске, вели Иванишев, законске споменике, него и ради тога што омогућава да решимо питање рецепције германског права. С тога оваковим упоредним изучавањем историје словенских права доћићемо до јасне слике о историји националног права појединих словенских народа. Иванишев није могао да до краја своја истраживања о упоредној историји слов. права спроведе, него је ипак створио извесну традицију. У овоме правцу имамо радове још неких научника - Руса, који су у њима потпуно прекинули са романтизмом. Осим Руса треба поменути југословен-

ског филолога Миклошића, који је радио и на упоредној историји слов. права ("О крвној освети код Словена" 1887 г.).

24. УПОРЕДНА МЕТОДА У ИСТОРИЈИ ЧЕШКОГ ПРАВА

(Х. Жиречек).

Од Чеха који су се користили упоредном словенском методом за чешко право треба поменути Палацког као првог (саставио је упоредну студију о Законику Цара Душана и најстаријим чешким законима које је објавио 1837 г.), затим Херменегилд Жиречек у свом делу "Словенско право у Чешкој и Моравској" 1863 обухватио развој чешког права до краја X в. (у првој свесци) одн. до краја XIII в. (у другој свесци). У томе се делу манифестује прецизност у завршном облику словенског упоредног правца. Он, иако се бави историјом националнога права, обилно се користи упоредном грађом осталих народа и сматра да изворне недостатке треба попунити упоређивањем. Он описује уређење давних Чеха на основу упоредне грађе о југословенској задрузи. Студа и изворе дели на домаће и инословенске од којих позајмљује потребну грађу ради бољег објашњења, као н. пр. летописе, законе, повеље и обичаје и др. Али он прелази и на упоређивање са аријевским правом па чак упоређује и са јеврејским правом поједине институције. Жиречек се није, као ни Шафарик, заносио романтичким фантазијама а у упоређивању историје права био је под утицајем Миклошића само у ширем оквиру. Жиречек признаје да је југословенско, српско-хрватско право кључ за сазнање уређења појединих словенских народних права. 1880 год. издаје најпотпунији дотле зборник словенских закона. У првом делу се налазе руски и литвански закони, у другом, српски и црногорски закони, у трећем, хрватски закони, у четвртном чешки закони и у петом, пољски закони. Његов је зборник историски и посвећен прошлости и обухвата споменике све до XIX в. Жиречеков зборник бележи да су Словени увек имали своје самостално право. 1904 год. издао је речник т. зв. "Прове" (по називу Бога правде једног од бал-

тичких племена). Овај издати речник одлично је послужио за научно обрађивање упоредне историје слов. права.

25. РУСКО СЛОВЕНОФИЛСТВО.

Словенофилство се јавља као антитеза Хегеловом германофилству. Двадесетих година XIX в. Хегел је посматрао историју права са универзалног гледишта као и државног уређења и права, а Немце сматрао као носиоце државне правне културе, чија је еволуција достигла кулминацију свога културног развика у праву. Словенофилство у Русији појављује се као самоникли и особити словенски систем социјалне филозофије, нарочито филозофије историје. Бени претставници су многобројни од којих помине-мо оне најраније: Браћу Киријевске, А. Хомјакова, Ј. Самарина, Браћу Аксакове, Лешкова, Вељајева (ова два последња су били историчари права). Истичући нов поглед на свеопшту историску улогу словенства оно је обухватило све гране културе. Сваки од њих обрађивао је по једну страну заједничког учења. Словенофилство је истакло нове погледе на значај појединих словенских народа и на развој њене културе. Ова борба словенофила била је реакција на Хегелово претеривање о Немцима као носиоцима правне културе и владајуће. Као први одговор на Хегелово германофилство дао нам је Маћејовски у својој ист. слов. права и поставио је идеју да слов. право надмашује немачко, и да је прво самоникло код Словена и од Бога урезано у првобитнога човека, а друго да је сурово и безчовечно. Маћејовски каже да је првобитна словенска идеја најбоље била изражена у руском и српском праву а касније њен претставник била је Пољска. Од општинског уређења код Словена створиле су се мистички аксиоми од ког зависи целокупно политичко и друштвено уређење. Позната је словенофилска парола "Спољашња правда припада држави, унутрашња земљи, а не ограничена власт - цару; потпуна слобода живота и духа народу, слобода делања и закона - цару, слобода мишљења и речи - народу". Под земљом словенофили су разумели општинско у-

ређење. Проучавајући руску историју Константин Аксаков руску историју дели према престоницама на 4 периоде од којих прве 3 Кијевска, Владимирска и Московска су словенске природе, а четврта, Петроградска је изопачавање и одрицање руске историје. У словенофилству се могу уочити више праваца према томе коју су од периода узимали за најраснију. Најјаче су биле Московско и Кијевско словенофилство. Ово је тражило основ словенске идеје права у вијећима (народним скупштинама) које карактерише Кијевску периоду. Овој Кијевској струји треба придодати и украјинофилство. Остављајући на страну погрешке и заблуде, утицај словенофилства се огледа нарочито у подржавању интересовања за упоредно изучавање словенских народа и тиме је послужило и историји слов. права.

26. УПОРЕДНА МЕТОДА У ИСТОРИЈИ РУСКОГ ПРАВА.

(Леонтовић).

Упоредни словенски правац у обрађивању историје права појединих словенских народа развио се је по угледу словенске филологије. Пошто су права појединих словенских народа из истога корена, то је неминовна њихова сличност. Леонтовић, који је био професор у Одеси и Варшави, је у духу поменутих назора Жиречеквих о упоредној грађи слов. права у жељи да конструире правне установе и друштвено уређење давних Руса, бацао се на изучавање југословенског права (за које се онда веровало да је најверније старом слов. праву). Леонтовић је издао истраживања хрватско-далматинског права, а затим увод у историју руског права, износећи своје погледе на упоредно руско право, као и других словенских народа. Он вели да неће сметати словенском праву ако се национално слов. право упореди са правом туђих народа, него је за науку корисно. Прихватајући заблуду Вогитића и Жиречека да је задруга исконски специфичан облик друштвеног уређења словенског, Леонтовић је створио своју задружно-општинску теорију за друштвено уређење давних Руса. Леонтовић је у-

век остао веран словенском праву у обради руског права, иако је користио упоредно и право туђих народа. Од њега нам је остало много вредних монографија, које су остале као припремни рад. Он је југословенско право држао као најбољи извор за сазнање исконског друштвеног уређења свих Словена.

27 БОГИШИЋЕВ РАД НА ИСТОРИЈИ ПРАВА.

Иако су катедре за ист. слов. права основане још 1863 г. у Русији остале су већином празне тако да су најзад укинуте 1884 сем Варшавског универзитета. Катедру Новоросиског универзитета у Слеси заузимао је кратко време од 1870 године Б. Богвишић (родом из Цавтата), тада већ познат са својим радовима на обичајном праву. Иако је мало времена остао, из његовог приступног предавања можемо сазнати његово схватање науке о његовом методолошким праграм. Он је спроводио мисао Мађејовског о обичајном праву. Богвишић је организовао анкету за прикупљање обичајног права Јужних Словена. 1872 г. Богвишић је био из Одесе послан од руског цара Александра II, да на тражење кнеза Николе састави грађански црногорски закон, базиран на обичајном праву. 1893 г. постао је Богвишић министар правде у Црној Гори. После Одесе публиковао је свој најглавнији зборник садашњих правних обичаја јужних Словена. Он је поред овога написао и неколико монографија о законским споменицима јужних Словена и старом породичном праву. Богвишић критикује историку и каже да историја права само је описивала различито стање права у прошлости, а није испитивала правни развитак, како је то Јеринг и Савињи говорио, да право треба изучавати из његове основе, јер оно није усамљено и оно има дубоки корен у народном животу. На основу ове Савињијеве тезе Богвишић захтева да се у историји права описивању дода још "експериментална метода физике". Богвишић поставља даље питање да ли слов. право има ма шта особито што би могло да обогати науку, или оно што сретамо и код других народа. Он каже да ни један други народ нема оне установе као Словени н. пр. задруге, затим отсуство ропства код

старинских Словена и руску аграрну општину. Он иако нагине у-
поредној филологији, не може се ослободити од словенофилског
утицаја, јер за њега словенско право је најузвишенији идеал.
Што се тиче других слов. народа за конструкцију заједничког
слов. права, он спомиње балтичке Словене и Словене јадранског
приморја, који по његовом схватању немају исти животни разви-
так као остали Словени, јер су први под германским, а други под
романским утицајем. Вогишић је намеравао да систематски изложи
ист. слов. права у једној упоредној слици или у одељитим нацр-
тима појединих права.

28. ЗИГЕЛЕВ РАД НА ИСТОРИЈИ СЛОВЕНСКИХ ПРАВА.

На Варшавском универзитету 1873 дошао је за професора
историје словенских права Теодор Зигељ и ту остао све до своје
смрти 1921 год. Зигељев научни рад почиње са изучавањем срп-
ског права и његове историје те му је ова наука и донела кате-
дру. Његово највеће монографско истраживање је посвећено Д. З.
и његовом грађанском праву, али се бавио и чешким и пољским
правом, и ту је оставио два монографска нацрта, један о чешком
судском поступку а други о чешкој и пољској земаљској самоуп-
рави. Његова поглавита научна заслуга се састоји у синтези це-
локупног обрађивања историје словенских права. У гнесеолошком
(т.ј. научном) и методолошком погледу био је позитивиста и то
у правцу Спенсера и Уорда (социолога) зато је и био присталица
упоредне историјске методе али не и материјалиста. Његова цело-
купна предавања нису штампана, али из његових предавања држа-
них на Оксфордском универзитету, која су штампана и гласе: ис-
торија извора словенског права", можемо добити јасну претставу
његовог научног рада. Ова предавања су штампана на енглеском
језику затим преведена на чешки са допунама Карла Кадлеца с
обзиром на нове појаве у књижевности. Зигељ у својој расправи
на првом месту правда потребу изучавања словенских права и њи-
хов значај за општу историју права, тиме што права појединих

словенских народа претстављају врло погодну грађу за изучавање
 зависности еволуције права од природних услова (пошто Словени
 живе под врло разноликим географским приликама). Зигел спомиње
папство, слободно варошко грађанство и феудализам, каже да су
 се православни Словени развијали ван домена папске моћи, само
 Чеси и Далматинци имали су слободно варошко грађанство а феу-
 дализам није био уопште познат Словенима. Признајући словен-
ском праву засебну вредност проучавања, дели га на три перио-
де: 1. до X в. које обилује аријским начелима, 2. друга перио-
да је окарактерисана превагом црквених елемената и 3. трећа пе-
риода која претставља превагу световних елемената. Преко улоге
 етничког елемента овде прелази ћутке, пошто није имао располо-
 живу грађу за веродостојно илагање. Особина слов. права, вели
 Зигел, је, да је увек више вредело обичајно право него закони,
 те је по томе ближе енглеском него праву романско-германске Ев-
 ропе; оно не зна за рецпцију римског права као француско и
 немачко, већ је самоникло и врши се једнообразно. Историју сло-
венства такође дели на две периоде: пре хришћанства и после. Пр-
 во доба обухвата начин живота Словена до X в. а друго од X в.
 до XX в. У другом добу Словени су примили западно европску или
 византиску културу али различите су хронолошке границе унутра
 наведених периода јер су поједини Словени реципирали европску
 -- романогерманску или византиску -- културу, -- једни брже, дру-
 ги спорије. Зигел излаже развитак слов. права овако: старо сло-
венско право било је заједничко за све Словене, а после X сто-
лећа оно се обрађује за сваки народ посебно.

29. ПРОУЧАВАЊЕ ИСТОРИЈЕ ПРАВА У ЈУГОСЛАВИЈИ.

Тех педесетих година прошлога века настало је у Ср-
бији интересовање за историју права. Никола Крстић први профе-
сор историје права на Беогр. Великој Школи почео је да ради на
историји српског права и сматрао је за потребно да преведне са
немачког на српски прву свеску дела Маџејевског. 1881 г. отва-

ра се катедра ист. слов. права на Великој Школи у Београду и њен први професор је био Др. Драгиша Мијушковић, чији су погледи били на упоредно историско изучавање слов. права, што сведочи и његова расправа о "Систему Душанова Законика", која полази још од сталешког државног уређења у Европи. Мијушковићев систем ист. слов. права делио се на три дела: општи, посебни и закључни. Општи обухватао је племенско право свих Словена, посебни - историју пољског, руског, чешког и српског права од X в. у закључном делу имају да се изведу закони развитака права на основу наведене грађе. Од Мијушковићеве смрти 1903 г. па до 1920 г. катедра историје слов. права на Беогр. универзитету остала је непопуњена, а од тада па до 1936 г. ову попуњавају професори Тарановски и Соловјев, а од смрти проф. Тарановског сам професор Соловјев, који се поред осталог изучавања историје слов. права бави нарочито византиским правом, извори-ма српског и далматинског права. На Загребачком Универзитету нема самосталне катедре за историју слов. права већ се предаје уз опћу правну повијест, чији је први професор био од 1874 г. Јаромир Ханел - Чех. Он је школске године 1878/79 држао курсеве ист. слов. права а од 1882 г. ову катедру преузео је проф. Јосип Пливерић, а од 1894 порф. Миливој Мауровић, који је остао до своје смрти 1926 г. Интересантно је напоменути да ни један од поменутих професора Загребачког универзитета није публиковао своја предавања, сен ђачког репетиториума од Др. Орнера. Од 1911 г. основана је нарочита катедра за ист. хрватског права, којој је 1918 г. промењено име на Катедра за правну повијест Срба, Хрвата и Словенаца а држи је од почетка проф. Марко Костренчић. На Бубљанском правном факултету ова катедра је основана 1920 г. и попуњавао је пок. Михаил Јазински а у Суботици од 1922 г. проф. Григорије Демченко. Оба ова научника су ђаци Кијевске историско-правне школе, која се држи упоредног словенског правца.

30. АКТУЕЛНИ ЗАДАЦИ ИСТОРИЈЕ СЛОВЕНСКОХ ПРАВА.

Пошто смо претходно прегледали историографију слов. права, то ћемо сада изложити о актуелним задацима упоредне историје слов. права. Ову реч задаци узели смо у множини, пошто смо присталице плуралистичке улоге упоредне историје, на супрот монистичкој тенденцији, као што је случај код Балцера и др. Раковецки идући стопама Карамзиновим, истакао је проблем првобитног опште-словенског права. Мађејовски је првобитно опште словенско право ограничио на доба пре IX в. а даље доба об- радио је према упоредној историји словенског права. Дакле он је остваривао два задатка и то: репродукцију прасловенског пра- ва и самосталну обраду упоредне историје слов. права, као за- себног дела универзалне правне историје. Задаци упоредне исто- рије слов. права јесу: 1. прасловенско право и његова историја. Ова упоредна историја има да репродуцира прасловенско право у облику правних старина, 2. упоредни словенски правац у проуча- вању националне историје права појединих словенских народа. Она има да пружи грађу за објашњење факата националне историје права појединих словенских народа. 3. Упоредна историја слов. права, као циљ у себи и за себе бави се упоредним изучавањем историје слов. права, од када су се она издвојила као самостал- на национална права и теже да их обухвати и расветли у једној расчлањеној упоредној историско-правној конструкцији. У том облику она сачињавају један део опште упоредне историје права. Поред свих тврђења, ипак се води спор, да ли се сме проучавати Словенство као одвојена целина. Они који такво изучавање неги- рају сматрају да стоје на ултрапозитивном гледишту, и да је о- но борба против једне фикције, која није предмет изучавања. Би- хово гледиште је оправдано, гледано по романтичном схватању Словенства, које је његово схватање изучавања наметнуло. Чим се са романтичким фантазијама буде прекинуло, онда нема разло- га да се изучавање Словенства у целини сматра као недопустљиво са позитивног научног гледишта. Тако се може рећи да су Слове-

ни један део учешћа у општем процесу развита европске цивилизације.

31. СРПСКО ЗАКОНОДАВСТВО ПРЕ ЦАРА ДУШАНА.

ВИЗАНТИСКИ ПРАВНИ ЗБОРНИЦИ И МЕЂУНАРОДНИ УГОВОРИ.

До 1349 г. не постоји никакав српски самостални законик али сачувани су многобројни правни споменици из доба Стефана Немање и његових наследника, који могу бити подељени у три врсте: 1. Преводени византиски правни зборници. У доба Св. Саве јављају се српски преводи најважнијих византиских црквено-правних зборника. Хилендарско-Студенички типик треба да уреди живот српских манастира, Светосавски Номоканон (око год. 1219), да руководи цео живот српске православне цркве. У Србију су долазили и византиски световни закони у црквеним књигама као саставни део вере, тако, као један део Светосавског Номоканона јавља се и превод Прохирона - византиског световног законика год. 879, који обухвата целокупно грађанско и кривично право. Али, пошто је било разлике између византиских и српских правних схватања световни закони нису могли да буду много примењивани у Србији. У Византији се свако кривично дело кажњавало од државе и то обично смртном казном, док старо српско право још у доба краља Милутина не зна за смртну казну већ кажњава кривца само новчаном глобом. Српски народ у ово доба живи у главном по свом обичајном праву. 2. Међународни уговори. Због трговинских веза са Дубровчанима и др. јавља се потреба да се неке одредбе напишу и буду потврђене од владара. Такви међународни уговори постоје још од год. 1185, од доба Кулина бана и Стефана Немање. У ове уговоре трговци уносе исте тачке што се налазе и у уговорима између Дубровчана и италијанских градова, те у њима одредбе средњовековног "римско-јадранског" права преовлађују над српским обичајима. 3. Манастирске повеле (о њима се говори у идућем питању).

32. ЗНАЧАЈ МОНАСТУРСКИХ ПОВЕЉА.

Српско законодавство, као и свуда у Европи тог доба, не почиње од израђених кодекса, него од указа поводом појединих случајева. У Србији је било два повлашћена сталежа: црква и племство. Владар обично издаје сваком поједином члану тих сталежа засебну повељу, у којој се набрајају повластице дотичних лица. У њима се повлашћеним лицима даје потпуно право својине на земљу, нарочита права према сељацима и изузетан положај према државној благајни и администрацији. Ове повеље су сматране као "милост" владарева, Нису нам сачуване повеље у корист српске властеле пре Душана али су се сачувале многобројне манастирске повеље које сачињавају читаве законике за манастирске власти и за сељаке дотичне метохије. Ове повеље су од великог значаја, јер из њих се види по којим су обичајима Срби живели у унутрашњости земље и оне нам пружају највише грађе за историју српских сељака и других сталежа, уопште за историју српског права пре Душанова доба.

33. ПОСТАНАК ДУШАНОВА ЗАКОНОДАВСТВА У ВЕЗИ СА ШИРЕЊЕМ ДРЖАВЕ.

Цар Душан је хтео да на верској основи створи велику државу, јер су верске везе у то време биле много јаче него националне, те идеје о једној југословенској држави од католика, православних и богумила није била прихватљива. Зато су његова освајања уперена на југ, где су у Византији биле траговице, те се он води мишљу да од Срба и Грка створи једну моћну православну царевину. Осваја долину Вардара, долази до зидина Солуна и Сера и 1345 г. проглашава се царем Срба и Грка. Год. 1346 Душан се свечано крунише не само од српског патријарха са свештенством, него и од бугарског патријарха са свештенством и од грчких архијереја и светогорских калуђера. После крунисања он осваја Албанију, Тесалију и Епир, његове чете долазе од Коринт-

ског залива. У освојене крајеве поставља своје жуде али не мења ништа у затеченом правном стању, чак оставља и грчки језик као равноправан и потписује својим новим поданицима повеље на грчком језику. Како су јужне области Душанове Царевине навикле биле на писано грчко право то се јавила потреба на великим законодавним радом. Српске судије и епископи морали су да се упознају са тим правом и у вези с тим јавља се српски превод најновијег и најбољег византиског правног зборника, т.зв. Синтагме, јеромонаха Матије Властара, написане у Солуну 1335 год. Он обухвата црквеноправну грађу Номоканона и византиско световно право (у главном грађу Прохирона), то је једна исцрпна енциклопедија византиског црквеног и световног права. Овај зборник због своје гломазности био је непрактичан за употребу, те се, вероватно исте године 1348, појавило једно скраћене Властарево Синтагме из које је избрисана готово цела канонска, црквена грађа, али су остали сви световни закони византиских царева. Она садржи важније законске одредбе из кривичног и грађанског права а из црквеног највише говори о брачном праву. За аграрна питања служили су се т.зв. "Законом Јустинијана", кратком српском компликацијом од 33 члана, извод из старог византиског Νομος Georgikos. Оба ова српско-византиска зборника примењивана су и у северним, чисто српским крајевима Душанове царевине. Цар Стефан није се задовољавао кодификацијом византиског права већ је преузео на себе улогу законодавца да изда нове законе за своју државу.

34. ДУШАНОВ ЗАКОНИК Г.1349;

НЕГОВ ОДНОС ПРЕМА ГРЧКИМ ЗБОРНИЦИМА.

Душанов законик завршен је и проглашен у Скопљу 21 маја 1349 г. Како се говори у наслову у једној савременој повељи, овај закон није искључиво царско дело или негових саветника, него је донет "на сабору од патријарха Тир-Јанићија, свих епископа и калуђера светогорских, од цара Стефана, царице, краља Уро-

ша и све властеле српске и грчке". То је у ствари продужене законског рада цара Душана, који служи као допуна Синтагми и Номоканону, јер садржи највише одредбе о државном праву и судском поступку, пошто овога није било у преведеним визант. зборницима, који су највише говорили о грађанском, кривичном и црквеном праву, а најмање о државном и судском поступку. Душанов законик од 1349 г. у својих 135 чланова бави се највише државним правом. Многи научници сматрају Д.З. за Устав средњевековне српске државе јер половина његова посвећена је односима појединих сталежа према цару и између себе. Али овај Законик није само Устав, јер многи његови чланови говоре о судском поступку, који се у српском суду доста разликовао од сложеног грчког поступка, затим о кривичном и грађанском праву, у главном о оним питањима која се не налазе у Синтагми, говоре најзад и о административном праву. Цар Душан упоређује себе са царем Константином, који је уредио хришћанску цркву, а подражавао је и цара Јустинијана, који је из великог броја римских закона саставио два скраћена зборника, те се и његов Законик никад не појављује сам у старим рукописима, него сви старији преписи садрже Скраћену Синтагму, Закон цара Јустинијана и Законик цара Стефана. Можемо рећи да је цар Душан наставио велики рад на кодификацији права, који су почели његови земљаци - Константин из Ниша, Јустинијан из Скопља и Василије из Македоније (покретач Прохирона, Епанагоге и Василика).

35. ГЛАВНЕ ОДРЕДБЕ Д.З. г.1349 О ЦРКВИ.

Душанов законик од 21 маја 1349 садржи у својим члановима од 1-38 одредбе о цркви. У то доба цар се је највише бринуо о цркви, ово исто чинио је и цар Константин, а за ову награду црква је владару враћала мило за драго, уздикући његов ауторитет као од Бога постављеног. Ово важи нарочито за православну цркву, јер католичка црква тога доба уздигла је папу

инад владара као Христовог намесника, који води борбу против непослушних владара. У Византији цар као чувар вере има право да утиче на црквене послове, ту је он јачи од патријарха а црква готово никад не долази у сукоб са монархом. И цар Душан као православни владар брине се у свом Законику за православну веру и за њену чистоћу. Д.З. доноси одлучне одредбе о обавезности црквенога брака јер Синтагма о овоме није јасна иако византиско право захтева црквени брак. Д.З. даје право епископу да вернике духовно кажњава (чл. 4 и 5) а повластице су цркве и манастира: ослобођење од свих дажбина и терета према држави. Црква има право да суди црквеним људима (населеницима црквених имања, чл. 33), духовни суд је потпуно независан, а световне власти немају право да суде у духовним парницама док црквене власти врло често имају право да суде световне предмете. Ово су велика права цркве, али као обавеза се спомиње да се по свима манастирима бесплатно хране сиромаси (чл.28) и да црк. власти благо поступају са свима сељацима (чл.32). Верска нетрпљивост је главна одлика тога времена. Цар Душан сматра да су само православни - хришћани, а римски папа проповеда крсташки рат против неверника у које убраја и босанске богомиле и "пизматике" (православне Србе и Влахе), јер и папа сматра да су само католици - хришћани. Зато Д.З. одлучно се противи католичкој пропаганди јер католицизам је за њега "латинска јерес" а а католици "полуверци", нико од православних нема право да пређе на католицизам а и ако пређе мора се вратити у хришћанство или да се казни по чл. 6 а онај латински поп који је овај обред извршио да се казни по чл. 8, иначе толеранција католицизмима по варошима Душанове државе је дозвољена. Мешовити брак се раскида ако супруг не пређе на православље (чл.9). Ово гледиште заступа и католичка црква. Забрањена је продаја православног роба "у ину веру" (чл. 21).

36. ОДРЕДБЕ Д.3.Г.1349 О ВЛАСТЕЛИ И СЕЛАЦИМА.

Од члана 39 Д.3. почињу права и повластице властеле зајемчене законом. И Срби и Грци једнаки су пред законом а баштине њихове су неприкосновене. Баштина је наследна не само у директној линији него и у побочној "до трећег братучеда", до осмог степена сродства као и у византиско доба (чл.41). Исто као и у Византији ћерка добија наследство после свога оца (чл. 48) а властелину је зајамчено потпуно баштинско право на отроцима (чл. 46) он може сам да ослободи своје отроке (чл. 46) и да им сам суди (чл. 72 и 103). Власелин има баштинско право на манастиру који је сазидао на свом имању (ктитор), њихове баштине ослобођене су од работа и данка осим војне обавезе и соћа (новчаног данка, чл. 42). Власела су била заштићена и законом у области кривичног права, такође спроводи се кроз Д. 3. разлика између појединих сталежа у правној заштити. На пр. власелин који увреди неког из нижег сталежа кажњава се до 100 перп., а кад нижи сталеж опсује власелина поред новчане кажњава се и телесном казном (батинама, спаљивањем браде и косе, чл. 55). И у Византији било је повлашћене властеле. Душанова власела имали су не само право него и обавезе, одређене у Д.3. а те су обавезе ратовања и давање данка. Власелин је био дужан верно служити, у противном губи имање и живот. Ова одредба није у Законику али се у балтинским повељама налази. Најтежу обавезу имали су власелини - крајиници, они морају да чувају границу од непријатеља и кајдука. Свака штета коју би непријатељска војска учинила он је мора накнадити. Власелин затим мора да се потчињава суду, и судским наредбама а обавезан је на суд доћи иначе губи парницу (чл. 56 и 89) осим ако је из војске дошао одмара се 15 дана, а ако је изгубио парницу власелин даје јемца (чл. 88). Власелин не сме нико да чини зло сељацима. Работе зависних сељака (меропаха) према господару одређене су у чл. 68. Они имају да работају господару два дана недељно, да му дају "перперу цареву" и да

му рад један дан на косидби и један у винограду. Ово је закон казао и господар не сме од сељака друго ништа тражити. Законик забрањује сељацима да се селе на друга имања, да бегују од господара, затим забрањује да се сами бев властеле сакупљају на зборове и да плачкају напуштена властелинска имања.

37. ОДРЕДБЕ Д.З. г. 1349 О ПОСТУПКУ И КРИВИЧНОМ ПРАВУ.

Д.З. много се брине за сеоске односе. Читав низ чланава говори о сеоским парницама, око поседа земље, око међа, по-паша и др. (чл. 74-83). Исто тако много се говори о начину и решавању парница у судском поступку и о извршењу пресуда. Цар се је нарочито бринуо о што бољем суду и поштовању према истом. Свака је самовоља забрањена (чл. 30 и 92). Насилник мора да буде кажњен по закону светих отаца (по Властаревој Синтагми), као убица с предумишљајем (чл. 101). Строгом казном прети се ономе који би судског чиновника одбио или судију осрамотио (чл. 101 и 111). Судија мора да буде правичан и да не тражи никакав "оброк по сили", а добровољни поклон кад путује може примити. У области кривичног права Душаново законодавство потпуно је примило сурови византиски систем телних и смртних казна, иако је старо српско право одбацивало смртну казну а кривце новчано глобирало (враждом). У Д.З. биле су смртне казне: спаљивање, вешање и разна осакаћења: одсецање носа, руку, ушију, језика. Поред ове законске строгости биле су царске милости за свакога ко дође у невољу на царев двор (чл. 72). Цар може да опрости или олакша казну а било је и других олакшава казне а то је право азила, сваки кривац који прибегне у цркву опростен је од казне. Патријархов двор и царев двор уживају иста права. Сузав који утекне из тамнице у царев двор добија слободу.

38. ДУШАНОВ ЗАКОНИК ГСД. 1364.

Цар Душан није се зауставио у свом законодавном раду после 1349 г. И после овог датума он издаје многобројне повеље

и поједине законске наредбе, док год. 1354 није дошло до кодификације тих појединих наредба. Не зна се тачно где је за то одржан сабор, али се претпоставља да је то било 31 августа 1354 год. у Скопљу или Серу. — Одредбе сабора сачињавају т.зв.

II део Душанова законика (неких 50 или 60 чланова). То су једним делом допуне појединим члановима I. дела а другим делом самосталне одредбе о новим правним питањима, која су била искрсла у току пет година правничког искуства. Засебно место заузимају строге одредбе о борби противу "гусара и тата" (хајдука и лопова) и против бихових јатака: њима се прети вешањем и ослепљивањем. Новела о поратном суду (чл. 151-154) доста се удаљава од византијских начела и успостављају се одредбе из доба краља Милутина — Начело законитости јаче је наглашено у II делу законика него у I. делу. — Законске одредбе обавезне су за све појединце: и за властелу и за чланове царске поволице, као и за самога цара. Царска наредба која се коси са законом ништавна је. Сваки судија мора да суди само по закону, а не по страху пред царем (чл. 171 и 172). Зависни сељак (меропак) може да тужи суду сваког господара, чак и цара, ако му је господар учинио нешто незаконито (чл. 139). У опште, одредбе II дела Душанова законика показују високо развијену правнич. свест. Из византиског права умео је цар да извуче његова најбоља и најлепша начела, да их присвоји и да њима да једну одлучну и кратку форму, много јаснију него што је развучена реторика византијских новела.

39. ЗНАЧАЈ ДУШАНОВА ЗАКОНИКА.

Главне одредбе Д.З. од 1349 г. обухватају материју грађанског и кривичног права. Д.З. регулише сталешке и судске односе с јасно одређеним циљем: да се тачно обележе права и обавезе појединих стајека црквених и световних и да се утврди поштовање према закону. Законом има да се зајемче сва стечена права православне грчке цркве, грчке властеле, грчких градова.

и свих сељака, не правећи разлике између победилаца и побеђених. Цар готово и не зна за националне и покрајинске разлике него тежи да створи јединствен правни систем, један закон "по свој земљи". Цар Душан је хтео да феудалну државу свог времена потчини јасно одређеном идеалу правне монархије, у којој је опште обавезни писани закон јачи од самовоље појединаца, од сталешких борби и сталешких захтева, од застарелих обичаја, чак и од ђуди и самовоље самог монарха. Он је хтео да створи једну државу у којој су једнаки и освајачи и освојени и у којој сви до самог цара, поштују закон донет од владара и од земаљског сабора. Зато ће Д.З. остати као најсјајнији аманет једне величанствене прошлости, као споменик великих и дубоких политичких аспирација.

40. СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА У ДРЖАВИ:

ПРАВНА И СОЦИЈАЛНА ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА.

Да би се схватила структура народа и држава у прошлости морамо почети са структуром у данашњој држави. Данашња структура становништва у држави је демократска, т.ј. опште-народна - што значи да сматра целокупно становништво у држави као скуп хомогених, између себе једнаких појединаца. У основи данашње структуре народа у држави лежи једнакост свију пред законом, која ствара т.зв. државно грађанско уређење друштва. Једнакост свих пред законом толико је занела умове (дело је француске револуције 1789) - да су почели да сматрају да то у ствари значи и ону најидеалнију фактичку једнакост. Потребно је било тек пола столећа те да се питање правне и фактичке једнакости пречисти. Јер, поред једнакости појединаца пред законом (правна диференцијација)-а средином XIX в. дошла је теориска свест-постоји још и социјална диференцијација, изазвана економским чиниоцима на којима је и Карл Маркс базирао своју теорију социјал. диференцијације. Али Маркс је више смерао на практичне, политичке (револуционе) циљеве, него на теор научне циљеве па је претерао у економском гледишту негирајући на тај начин ства-

ралачку ulogu духовних начела код друштвеног процеса, те сматра духовну културу искључиво као надграђу над економским темелом, над односима економске производње. Тек Лоренц фон Штајн - без претеривања и без крајности расветлио је процес социјалне диференцијације под утицајем економских чинилаца. Штајн овом учењу придружио се је и Роберт фон Мол, који је проширио круг чинилаца за социјалну диференцијацију, у које убраја и духовни интерес. Проучавање социјалне диференцијације сачињава један од најважнијих предмета науке о друштву или социологије, која је постала средином XIX в. На овој социологији много се је радило али ни до данас се није успело да се добије дефинитиван облик.

41. ОСНОВНА НАЧЕЛА СОЦИЈАЛНЕ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ У ДРЖАВИ.

Постављају се три начела на којима се базира социјална диференцијација становништва у данашњој држави: 1) физиолошко начело крвног сродства, 2) економско начело производње и поделе материјалних добара и 3) духовно начело моралног и интелектуалног развића. 1) Физиолошка веза крвног сродства је само првобитна база за постанак народности, а као једна од првобитних друштвених заједница је род у коме власт припада старешина. Доцније крвно сродство престаје да буде једина веза народна, и народност сачињава засебну друштвену групу, засновану не само на истом крвном пореклу, него и на заједничким нарочитим интересима засебног културног развитка и отвара се више духовно јединство. 2) Прикупљање имовинских добара изазива поделу друштва на поједине друштвене класе. Одвајају се две класе: имућна и неимућна. Неимућни располажу само својом личном радничком снагом, која једино може да их храни. Имућни живе од приноса који им пружа њихова имовина, али тек пошто се примени радничка снага. На тај начин отвара се међусобна веза између имовине и рада и зависност неимућних од имућних. Карактер те зависности одређује се према начину, на који се неиму-

њни принудно привлаче на рад. Може бити принуде (робови) и слободне погодбе. Неимућне класе врло дуго нису имале свести о човечијем достојанству, те су се подвргавале принудном раду. Тек временом се дошло до те свести и промене су проузроковале пад принудног рада. Рад бива условљен погодбом између радника и послодавца. По том се издвајају друштвене класе крупних, средњих и ситних сопственика. Диференцијација друштвених класа врши се према квалитативним разликама у имовини и то пољској, трговачко-индустријској и новчаној. Тако се створила равнорност друштвених класа са различном имовином, различитим интересима, условима живота и у вези с тим културни ниво класа није био подједнак и на тај начин стварала се класна диференцијација. На супрот свима створила се и класа интелектуалаца т.зв. слободне професије (струке). Тако су поједини предели у земљи сачињавали засебне друштвене групе и створиле се крајине и колоније. Духовно начело диференцијације је религија.

42. СТАЛЕШКА ДРЖАВА У ИСТОРИЈИ.

Сталежи су класе на које се народ у држави дели према разлици у правима и у правним дужностима. Та разлика је наследна, тако појединац мора цео свој живот да проведе у ситом сталежу. Због тога класна структура остаје непомицна. Разлика је поред тога што је правна - још и социјална. Али погрешно би било мислити да је она створена само надмоћношћу јачих, већ је то један одређен стадијум друштвене еволуције. Док је одговарао приликама - одржавао се, када је престао да одговара приликама, почео да се колеба, да се дегенерише, да пропада, док најзад и није пропао те да уступи места неком другом, евентуално демократском режиму, који је боље одговарао. Али и тај демократски режим био би везан за претходно стање. Само укидају се међу сталешке разлике, а она позитивна правна добра, која су била створена у ужем кругу повлашћених сталеха, проширује се на цео народ. Пучанство сада се претвара у стварни народ и о-

слобађа се принудног рада - што је била главна одлика сталешког режима.

43. ПОСТАНАК СТАЛЕШКЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

(НЕНА ДВА ИЗВОРА).

Сталешка неједнакост постала је у историји на двојаким начин (тврди Кључевски). Истичу се, дакле, два генетичка извора сталешке неједнакости: 1) економски односи код постанка државе и 2) освајања.

По првом, друштво се делило на класе по подели рада т.ј. према врсти рада и врсти капитала са којим је свака класа оперисала, те се и значај сваке друштвене класе одређивао према вредности, коју је имала ова или она врста рада и капитала у наредној привреди извесног доба.

По другом, заједница се покравала наоружаној сили, која би продрла са стране или се створила унутра у самој заједници. Такву су, дакле, силу сачињавали или туђе дошљачко племе, или нарочита класа, која би постала унутра у заједници за њену одбрану против спољашњих непријатеља па затим је и брањено друштво освојила. По том свака од њих одређује особити пут даљег сталешког развика. Подвргава друштво својој власти и наставља да регулише односе на бази поделе на сталече. Највиши би био онај који је освојио, где овога нема онда онај који је доминирао са капиталом. Тако се економске класе претвориле у политичке сталече.

44. РАТНИЧКО ПОРЕКЛО ДРУШТВЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ.

Историографија XVIII в. тврди да је порекло сталешкој друштвеној организацији - у рату. Управо, друштвени поредак тога доба последица је освојења од стране племена, која би нападала на извесну друштвену заједницу и после тога у њој стварала односе на бази јачих и потлачених. Међутим те би било само до-

некле тачно. Рат је стварно био врло дуго у човечијем друштву једна врста индустрије, помоћу које су људи добијали сретства за опстанак и богаћене. Значи: не може се само војни рад издвојити и узети као једини узрок постанку тадашње друштвене организације, јер мада је и то, ипак је било и других узрока, као: економских, индустријских (не у данашњем смислу свакако), привредних и т.д. Кључевски истиче економски пут сталешког режима али сталехи постају у држави, а држава се не ствара мирном еволуцијом него има изразито војно порекло,

45. ВЛАСТЕЛА КАО ВИШИ СТАЛЕЖ У СРБИЈИ.

Виши сталеж у Немањинској држави сачињавала су властела. На тај назив наилази се у најстаријем споменику о сталешкој разлици, у Жињској хрисовули око 1220 год. Ту се спроводе сталешке разлике поводом одређивања казне за повреду црквених прописа о браку - где се припадници вишег сталеха називају властела, а сви остали сталешки редови сматрају као нижи (чл. 18, 27, 28, 19). Литерарним црквено-словенским утицајем доспела је у Србију из Бугарске реч бољарин и бољари, која је тамо а нарочито у Русији била правни термин за означавање вишег повлашћеног сталеха. Она се спомине и у Д.З. у уговору са Дубровником 1234-5 год. дубровачки бољари. Реч бољари се у српској правној терминологији није примила. - Властела означава сталеж - те се претпоставља да су то били органи државне власти. Њихов високи положај огледа се у томе што се у законским споменицима властела непосредно ставља поред владалачких сродника. Никола Крстић обележава као повлашћени сталеж црквену и државну властелу, - Властела се делила на велику и малу. На ту се поделу наилази у законским споменицима средином XIII века и даље све до Душановог законика. Неког оштрог и крутог одвајања између велике и мале властеле није било. Д.З. додељује великом властелину само једну повластицу пред малим властелином. Наиме: велики властелин позиван је на суд писменим позивом у коме се тачно наводило дело због кога се велики властелин позива. Међутим, сви остали па и мала властела,

позивани су на суд само печатом судијиним, који је позивач доносио и показивао као доказ за позив (разлика је дакле само била у почасној повластици). Велика властела, у ствари, није сачињавала засебни сталешки ред, већ само горњи слој јединственог властeosког сталежа иако их Д.З. ставља у почасни положај као велику властелу. То су били, без сумње, највећи велјепоседници и у исто време високи државни достојанственици.

46. ОДНОС ВЛАСТЕЛИЧИЋА ПРЕМА ВЛАСТЕЛИ.

Испод редовног племства стајали су властеличићи, који су сачињавали ниже племство. Властеличић је презиме деривативно изведено од очевог имена (По Јиречку то означава именицу властелица - што значи "син малог властелина"). Термин властеличић јавља се први пут ван српске области у једној недатираној краљевској повељи Дубровчанима, где се варошки патрицији зову властеличићи. Код Срба тек Д.З. уводи у званични правни јеzik тај израз. Закон наводи властеличиће одмах иза властеле, ставља их на исти ниво и додељује им исте повластице и функције. Само, ставља се разлика у случају међусобне увреде части. "Властелин који опсује и осрамоти властеличића да плати 100 перпера, а властеличић који опсује властелина да плати 100 перпера и да се бие стопа" (чл.50). Али, иако су властеличићи сачињавали ниже племство, ипак су били нижи од властеле само у социалном и политичком погледу, а у погледу правном били су с њом изједначени, изузев само казнену заштиту њихове части против њене увреде од стране властеле.

47. "ВОЈНИЦИ" У СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРБИЈИ.

Поред властеле до Душановог законика постојала је нека врста нижег племства. Ту врсту сачињавали су "војници", који се спомињу у Бичкој повељи око 1230 г. Душанов законик није увео у том погледу неку нову институцију, него само нови назив

Поводом одређивања световне казне за повреду црквених прописа о браку Кичка повеља износи прву законску поделу сталежа према којој се разликују властели, војници и убоги. Казна је имовинска и то у стоци, али у врсти и размери те казне долази разлика: за једно исто кривично дело властелин има да плати 6 кова, војник 2 кова а убоги 2 вола. Значи војници сачињавају једну подређену врсту не нижег, него вишег, властелинског сталежа. То се најбоље види и из тога што повеља каже да је казну од властеле и војника увек наплаћивао владалац, а од убогих само онда ако су у хулама. А ако су то људи са приватних имања, онда половину наплаћује владар а половину господар имања. Значи, само се властела и војници налазе у директном односу са државом. Израз "војника" није потпуно одбачен ни у Душановом законнику, само тај се израз тамо примењује за све оне који учествују у војсци без обзира на сталеж. Скопска хрисовуља употребљава реч црквени војник и војнички закон. Иначе "војник" је потпуно подошан назив за племство, које је свуда било по струци војни сталеж. Реч војник у првобитно доба била је позната у целој западној Европи.— Није племство било само војни сталеж, него у исто време и сталеж земљишних поседника.

48. ПОТВРДА БАШТИНСКИХ ПРАВА У ЧЛ.39 И 40 Д.З.

Оба наведена члана садрже свечану потврду неприкосновености баштине и то по угледу на законодавство византиских царева према начелима византиског права, које је признало потпуно право приватне својине, исто тако као и римско право. Потврђују се сва три дела права својине: државина се истиче као услов потврде, уживање се по себи разуме, а слобода располагања нарочито се додељује и гарантује.— Својина је наследна, а наследност властeosких баштина се нарочито гарантује. И законик је донео генералну потврду не само ново дарованог, него и целокупног постојећег земљишног поседа властeosког. И после као и пре законика, Цар Душан је издавао повеле појединим властелата

ма у потврду њихове приватне својине. Неке су од њих чак и сачуване (од Цара Душана повеља Ивани Прибиштитовићу од 28 маја 1350 г. и две од Цара Уроша Которској властели Басету Биволишићу и Трипету Вучићу, од 10 априла 1357 г.). Ваштинске слободе и повеље биле су по прилици средином XIII в.

49. САМООГРАНИЧЕЊЕ ВЛАДАОЦА У ЧЛАНУ 43 Д.З.

Владаочева гаранција неприкосновености и слободе властеоских баштина штитила их је против свакога ко би их напао. Ова гаранција се спомиње у повељи Краља Милутина, а онај ко се огреши плаћа 1000 перпера. Она се по себи јавља као акт самоограничења владаоцевог, јер је пре свега то значило да сам владалац неће самовласно одузети баштину од властелина, нити на који начин учинити над њом које насиље. Због тога се и створила материјална самосталност, а ка том основу и извесна независност властеоског staleха. Не обзирући се на далеку традицију, није ту све ишло глатко како то на први поглед изгледа. Владаоци су били потпуно свесни, да интереси јавног поретка захтевају од њих да самовласно не одузимају баштину својих поданика. У случају неке сумње, владалац је морао све уложити да уклони сваку сумњу у његову коректност. Цар Душан у једном случају поступио је овако: када је ради дотације ново заснованог манастира код Призрена учинио са властелином Владајевићем и његовом мајком замену баштинских цркава са припадајућим селима, изјавио је: "и дах замену - цркву за цркву, село за село, виноград за виноград, млин за млин".

50. ЕКОНОМСКИ ИМУНИТЕТ ВЛАСТЕОСКЕ БАШТИНЕ

ПО ЧЛ.42 Д.З.

Неприкосновеност властеоских баштина према држави трајала је све дотле док су властела испуњавала своје обавезе према држави, а та је: војна служба. чим је ова оданост властеле

према држави престала, изгубили су и имунитет своје баштине. Баштине се ослобађају свију работа и данака, т.ј. натуралних терета или кудуза и пореских дажина у корист државе. За то постоји специјални израз: имунитет. Кад се рашчлани, отприлике означава стање без дужности - јер је то преиначена латинска реч immunitas. Значи он члану 42-ом Д.З. властеоским баштина признаје се економски имунитет. Зато ни насељеници властеоских имања ни су радили и давали данке држави, већ господарима земље на којој су радили и од које су се хранили, и то властели. Властела су узимала рад и данак у своју корист. И то право им је било признато ради тога да се таквим приходима од њихових имања омогући вршење њихове властите дужности према држави и то војне службе. Властеоске баштине биле су велике, те их сам поседник са својим укућанима није могао да обради.

51. ИЗУЗЕТАК ОД ЕКОНОМСКОГ ИМУНИТЕТА.

Иако је економски имунитет имао карактер економске слободе ипак је било извесних изузетака. Главни изузетак наводи се такође у члану 42-ом Д.З. у речима: "разве да дају соће". То би био данак на земљу, који се давао владоцу у име признања да је он господар земље. Плаћање "соћа" стајало је под претњом казне. "Соће" је у Србији као и у Пољској, био једини директни порез који се наметао властели уз њену основну дужност према држави, уз војну службу. Соће и војска били су у вези, тако, ко није војску војевао није ни соће плаћао, као н.пр. цркве и манастири. - Осим соћа било је још три изузетка испод економског имунитета властеоских баштина, и то: 1) "понос" владоцев, 2) градозиданије и уобичајена помоћ владоцу у извесним одређеним случајевима. Понос је служба преноса, коју је становништво вршило за државне (војне и административне) и за владоцеве потребе. - Градозиданије се састојало у зидању градова (утврђења у које би се становништво склањало од непријатељског напада), то грађење је сачињавало свеопшту дужност. Затим краљу се помагало ванредном

помоћу, кад би имао да удаје кћер, кад би му син дорастао до оружја, или кад би краљ допао ропства па би га требало откупљивати. — Поред економског имунитета властела су уживала и судски т.ј. насељеницима њихових имања у извесним приликама није судио државни суд, него суд баштинског господара.

52. РАЗЛИКА ИЗМЕТУ ПРОНИЈЕ И БАШТИНЕ.

Пронија је установа византиског порекла одакле је прешла и у српске државе и први пут се спомиње у законским споменицима XIII-XIV в. и то у Хрисовуљи Краља Милутина Св. Борћу Скопском 1300 год. Пронија је била велики, свакако већи посед који је у привредном односу одговарао велепоседу. Није била оптерећена никаквом порезом, осим војне службе њеног господара који је лично служио и скупљао нике војнике међу насељеницима свога пронијарског имања. Пронија је била државна земља, те је својина на њој припадала држави. Земља је давана у пронију (обично после каквог освајања) и пронијар је добијао само право државине и уживања. Право располагања није му припадало. Пронија је, дакле, била плодосживање. За разлику од баштине није се пронија наслеђивала — као што је приметно Ст. Новаковић, који је дефинисао пронију као војничко добро. Она је могла да остане и наследницима али под истим условима т.ј. ако би се примили обавеза и дужности, и то би у неку руку било ново давање проније. Пронијари су редовно припадали властелском сталежу, и у Д.З. они се противстављају себрима као никем сталежу и уживају економски имунитет. За разлику од проније, баштина означава потпуну својину, право располагања и преноси се наслеђем (свега тога нема код проније, за које је и у Србији постојала фактичка сукцесивност, али не наслеђивање у смислу приватног права, које је вредело само за баштине).

53. ВЛАСТЕЛА ПОТЧИЊЕЊА ВЕТОЈ ВЛАСТЕЛИ.

Било је властела који су били потчињени другој власте-
ли. И у Д.З. у чл. 106 нарочито се спомињу дворани властеоски,
што значи да су властела имала на својим дворовима већи број
људи који су се звали дворани и били одређени њима на службу.
То су у ствари била мала, осиромашена властела која је служила
великој властели. Д.З. изрично не убраја у дворане властеоске
малог властелина (помала властелина), него пронијаревића, који
припада властеоском реду али са нижим рангом. Пронијаревић је
обично син пронијара, дакле, припадник властеоског рода, али си-
ромашан без проније, јер кад би је имао звао би се пронијар.
Пронијаревићи су своју службу вршили пристојно њиховом власте-
оском сталеку, дакле војну и управну, а себри су вршили привре-
дне работе. Пронијаревић који је дворани на двору великог вла-
стелина, могао је постати управник његова имања.

54. ЦРКВЕНА ВЛАСТЕЛА.

Међу властелом било је и црквених подложника. И на цр-
квеним земљама наилазило се на пронијаре, војнике, бољаре, дво-
ране, властеличиће и властелу. Они су били црквени подложници
а постајали су то на два начина: први је био лична и драговол-
на предаја (неко се подложи да служи у замену за дар и зашти-
ту), а други начин састојао се у томе, што је владалац покла-
њао црквама земље и села "с дворани". За црквену властелу уви-
мали су људе поверљиве и ови су били под правом црквених вла-
сти. Баштинско право црквеног властелина вредело је под истим
условом као што и државног властелина и то докле год је веран,
а у случају невере губило се.- И на црквеној земљи властела су
одржала своје сталешко обележје. Делили су се на велике и мале
црквене људе.- Црквени пронијар је вршио војничку службу, и
због тога, кас и због свог сталешког положаја, био слободан од
натуралног терета који је падао на сточаре, и то да преноси на

коју манастирске товаре или да такав пренос води. Исти положај заузимају и бољари као и црквени војници, који су служили од баштине. И промијари и војници и бољари обављали су војну службу, која је била потребна цркви ради одбране својих имања. Сем тога они су везани за двор, те им је и природна дужност била да врше и дворску службу: да прате на пут игумана, да га штите, што је врло често и било потребно. Црквена властела због наметнуте им дужности нису потпуно изгубила од свога сталешког угледа, али су ипак били доста деградирани.

55. МЕРОПСИ И ПАРИЦИ.

За сељаке раднике у законским споменицима има више назива. У Немањиној хрисовуљи називају се парик, што значи насељеник, Кичка повеља назива их земаљски људи, а у Душановом законнику по који пут људу је земаљане. Ови се термини нису примили, али је меропак (мн. меропси) званични назив у Душановом законнику за зависног сељака. Порекло тога термина није познато. Вистричка хрисовуља (1234-1243) је изнела тај назив. Меропак је увек зависио од господара земље, без обзира да ли је то био владалац, црква, властелин или обичан господар имања. Слободни баштаници међу сељацима били су врло ретки. Редовно је пак сељак земљорадник био насељен на земљи, која је имала свога господара, те је преко земље потпадао и власти тога господара. Јер, и владалац и црква и властела нису имали само земљу, него земљу са људима, а ти људи били су баш меропси. У законским споменицима има три врсте сељака земљорадника и то: ¹ људије краљевства ми, ² људије властелци и ³ људије црквени. Ова трихотамија призната је у Д.З. (чл. 112).

56. СРЕДЊЕВЕКОВНА СТРУКТУРА ЗЕМЉИШНЕ СВОЈИНЕ.

Средњи век знао је само за компликовану структуру земљашне својине. Својина на земљи била је подељена на три саставна дела, и то: ¹ врховну својину, ² директну својину и ³ својину у-

живања. — Врховна својина припадала је држави, т.ј. владоцу који је државу олучавао, и састојала се у праву на опорезивање земље, на потраживање службе од земље и још у регалним правима (владаочевим), који су на различит начин ограничавали уживање земље од стране директног њеног власника. Директна својина је оно што се назива обично својином. Она припада или владоцу или повлашћеним сталежима (цркви и племству), који су имали директну својину под врховном својином владаоцем. Својина уживања састојала се у уживању извесне парцеле земље под уловом да се за то тегле прописани терети у корист директног сопственика земље. Својина уживања припадала је тежарима. — Средњевековна структура земљишта има јејархиски карактер што одговара структури средњевековног друштва. — Сељак је уживао најниже и најпотчињеније право својине на земљи. Али је ипак имао стварно право на земљу. Био је овлашћен да своју земљу отуђи, али само под условом да отуђи само ономе, ко би заједно са земљом преузео на себе и њене терете и корист господара. Дакле, тада тежак није држао земљу под закуп, него је он заиста имао на њој стварно право а он је давао господару неку врсту гаранције, која се оснива на земљорадничким рукама.

57. ПОТЧИЊЕНА БАШТИНА ПО ЧЛ. 174 Д.3.

Из наведеног чл. 174 Д.3, види се да је меропак имао својину уживања на земљи под условом тегљења терета у корист господара земље, а чим је тегљење престајало меропак је губио своје стварно право на земљу. Он је могао своју земљу, виноград или купљеницу да да у мирав, или уступи цркви или прода, али на њој мора увек да буде работник, у противном случају господар може њиве и винограде узети. — Ст. Новаковић је за означавање средњевековне својине створио српске термине и поделио својину на: слободну баштину и потчињену баштину (баштину под теретом). Слободне су биле властоске, црквене и владаочеве; потчињене су биле меропашке баштине — интересантан је чл. 32 Д.3, који инкри-

министре управницима црквених имања као нарочито кривично дело, ако буду својим неваљалством разагнали људе из црквених села и земаља. — Меровашка је својина била наследна и прелазила је на мушку децу (женска су добијала мираз). Удовица без мушке деце одржавала је један део мужевљевог имања а осталу је земљу уви-
мао господар, јер на њој нема работника.

58. ДУЖНОСТИ МЕРОВАША ПРЕМА ГОСПОДАРУ ПО ЧЛ. 68 Д.З.

Дужности манастирских мероваша нису биле свуда исте, него су варирале према крају и газдинству цркава и манастира. Меровашких дужности на црквеним земаљама било је три врсте: ① систем работа одређиваних количином земље, коју су мероваци били дужни обрадити, ② систем работа по количини радног времена, које су мероваци дуговали господари земље и ③ систем дажбина. Према овоме било је две врсте земље, господарска и меровашка земља. Прву је господар или црква обрађивао или експлоатисао а другу мероваци. Дужности мероваша су биле у обради: орању, сејању, кошењу и кетви, и то: у недељи да работа проијару два дана и да му даје годишњи перпер цару; затим да му коси сено један дан и један дан ради у винограду; ако нема винограда да му ради један дан. Све што уработа мероваша има да се урачуна, незаконито ништа да му се не узме. У овом 68 чл. Законик је почео изједначење меровашких дужности од проијарских мероваша, али га је затим у другом свом делу проширио на све меровахе, и то властоске уопште, владаочеве и чак црквене.

59. ЗАБРАНА ПРИМАЊА ТУЂИХ МЕРОВАША

Чл. 140 и 141 Д.З.

Први део чл. 140 садржи изричну забрану примања туђих људи. Душанов законик (пре него није било ове забране) је примање туђих сељака забранио под претњом казне, и то исте ка-

зне као и за неверу т.ј. издају. То се сматрало као кривично дело против јавног добра и то против јавног мира и поретка у повлашћеном staleжу земљишних поседника (тада је била оскудица у радној снази, те држава ове мере није доследно створила). Тако су меропси све чвршће привезивани за земљу. У том члану (140) забрањено је да се одбегли меропси примају на дворске земље, црковне и властелске. У члану 141 та иста забрана и под истом претњом проширена је на купске земље, на тргове и на градове. Проширење ове забране и на градове било је потребно, јер су градови привлачили меропхе. Према Которском статуту ако би сељак од грађанина побегао у град може се натраг тражити само у току од једне године, а после овог рока меропх постаје слободан. Према Будванском статуту ако неки човек царски или властелински или грађанин, настани се у нашем граду да никоме не служи осим општини, а ако неки наш или страни грађанин жели да га просвоји, да плати глобу од 50 перпера цару и да буде слободан. Сваки грађанин је дужан да га брани у потреби.

60. ПРОПИСИ Д.З. У ЗАШТИТУ МЕРОПАХА.

Да не би меропси били и сувише преоптерећени работама и дажбинама, Д.З. у чл. 68 донео је прописе од великог значаја за осигурање привредног положаја меропаха, и то тачно прецизирао терете које су меропси били дужни да терге у корист својих господара. И све те прописе законик је снабдео судском гаранцијом, јер по чл. 139 меропху је било слободно да за сваку противправну повреду тужи свога господара државном суду (чак и ако би то био владалац), те нико није смео да у том погледу прави меропху какве сметње. Судија мора по званичној дужности да обезбеди извршење пресуде а да господар не сме меропху да чини никакво зло због пресуде која је донета у његову корист. Не зна се да ли је овај члан био законодавни новитет или само званична потврда једног исконског права, али пропис о обавезном обезбеђивању извршења пресуде и забрана да на изгубљену парни-

цу господар одговори меропку којом осветом и dosaђивањем може се свакако сматрати као новитет.

61. ЕТНИЧКИ И СОЦИЈАЛНИ ЗНАЧАЈ ВЛАХА.

Власи су били засебни етнографски елемент и засебна социјална категорија неповлашћеног, потчињеног становништва. Били су сточари те се као такви увек противстављају Србима као земљорадницима. Они су живели номадским начином живота првобитних сточара и кретали се са стоком тумарајући за пашама. Имали су и своја сточарска насеља која су се звала катуни. Њихов је положај био регулисан првобитно обичајним нормама а доцније и Душановим закоником. То је било потребно због тога, што су, тражећи испаше и преноћишта на свом путу били принуђани да свраћају на властeosка и црквена имања. За случај да оштете једно такво имање плаћали су глобу. Вило је Влаха који су се стално наставивали и бавили се земљорадњом. Извори пружају податке само у положају Влаха на црквеним земљама, али је извесно да их је било и на другим властeosким и владаочевим баштинама. За уживање црквених пасишта Власи су плаћали травину. Износ травине у Д.З. одређен је овако: "којему властелину приде да зимује човек, да дава, травину: од 100 кобил кобилу, от овац овцу с јагавњем от 100 говеда говеда". Власи су давали још и нарочите дажбине као стручни сточари. Осим дажбина Власи су и радили цркви. Морали су да пасу црквени добитак: кобиле, овце, свине и говеда. За рад на паши примали су "месечину" (намирнице за храну). Понегде су пасли и за бeлeг т.ј. плату у природи и то у стоци. — У правном погледу положај Влаха био је исти као и меропха. И они су теглини терете у корист господара земље на истом правном основу као и меропси. Разлика између њих могла је бити само економске природе. У погледу примања Влаха на имање морала је постојати нека нормална пропорција, која није могла бити повређена без штете по целокупно гaвдинство. Стога се понекад манифестовала

тежња да се спречи прираштај Влаха на штету меропаха). Та се тежња вршила путем међусобних бракова који су били забрањивани.

62. ПИТАЊЕ О РОПСТВУ У СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРБИЈИ.

Неслободни или робови (отроци) сачињавали су најнижи ред становништва. Питање о њиховом стварном постојању је спорно. Никола Крстић је изнео мишљење да у средњевековној Србији није било ропства и да отроци у ствари нису били робови него само особита категорија становништва. На супрот њему Ст. Новаковић и Јиречек признају отроке за праве робове. Та контрадикција долази у ствари од различитог тумачења оних чланова Д.З. који се односе на отроке. Међутим законик тачно дефинише право господара на отроке и то као право својине (чл.44). А човек који је предмет својине неког другог човека, не може се сматрати никакo друкчије него као роб; значи: отроци су били робови, и њихов ропски положај могао је да престане само ослобођењем од стране господара. - Право својине над отроцима обухватало је и право располагања отроком. Само у том погледу постојало је једно ограничење, наиме: отрок се не даје у мирас (чл.44). - И противници признања отрока за робове искористили су то ограничење и на томе заснивали своје негирање, јер кажу, да господар који има отрока не сме уопште да га прода пошто он није ствар, није роб, но да је по законикy extra commercium.

63. ИЗЈЕДНАЧАВАЊЕ ОТРОКА СА МЕРОПСИМА.

Члан 67-ми Д.З. почиње са "Отроци и меропси су они који заједно седе у једном селу и који плату плаћају и работу работају и тако земљу да држе". Они који не признају отроке за робове прихватили су тај аргуменат и утврдили да су отроци у ствари изједначени са меропсима. Међутим отроци су - као што се већ рекло - стварно били робови, али су временом насељавани на исти терен робови са тежацима, те се ваљда силом прилика и

изједначили са њима. То се вршило на тај начин што је господар земљишта насељавао и своје робове на земљи поред зависних слободних насељеника и заједно с њима, те тражио и од њих исте работе и данке као и од насељеника. После – сасвим природно – поред тог фактичког изједначења, долазило је и правно. На тај начин се побољшавао положај робова и изједначивао се са осталим насељеницима и тежацима. – Најпре је било само дворских робова (неки су чак употребљавани и за јавне послове својих господара), али су доцније расељавани и од њих створени аграрни робови. Дворских робова је, разуме се, и даље било; они су се налазили на двору и тамо служили или господара на путу пратили. – Аграрних робова је било поред на црквеним и манастирским земљама још и на властeosким.

64. ГРАДОВИ У УНУТРАШЊОСТИ И У ПРИМОРЈУ.

У Србији, као и у другим земљама, првобитни град је био оградаено утврђено место где се становништво склањало у случају непријатељског напада. Доцније су се ти градови, а нарочито они на местима згодним за саобраћај, претворили у стална насеља, чији су се становници бавили трговином и занатима. Само они нису живели унутра у граду, већ искључиво око града у тзв. "предградију". Али су се поред тога појављивала и неутврђена насеља која су се називала тргови. У Д.З. и тргови и градови стављају се у исту категорију. У унутрашњости државе спомињу се градови и тргови: Брсково, Рудник, Призрен, Приштина, Ново Врдо, Смедерево итд. – Правни положај становника у градовима био је исте природе као и положај насељеника на владаочевим земљама. Поред владаочевих градова било је вероватно и приватних, властeosких и црквених. Било је у њима разне врсте становништва: Саса, Влаха, Срба, Грка итд. Саси су уживали нарочити углед. – Од приморских градова који су се налазили под Немањинком државом зна се за: Дриваст, Скадар, Улцињ, Бар, Будва и најважнији град Котор. Они спадају у општи тип далматинских

градова са њиховом аутономијом и засебним законодавством. Грађанство је у њима имало своју сталешку диференцијацију и делило се на градску властелу и на пућанство, а знало је за нарочиту организацију занатлија, који су сачињавали средњи сталеж грађанства. Грађанство приморских градова није стајало у директним односима према држави, директни су односи постојали само између државе и града а грађани су били поданици само свога града. Которани нису смели да се директно обратe владаоцем суду, а ако је неко служио на двору то се сматрало као његова приватна ствар.

65. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ГРЧКИХ ГРАДОВА.

Освојени грчки градови добијали су од српских владара потврду старих закона и привилегија, које су им биле додељене од византијских царева и допуштало им се да по њима живе и даље. То није била аутономија као код приморских градова, него одржавање старих локалних административних власти и самосталног судства у коме је знатну улогу имало и свештенство. Питање о сталешком и класном саставу грчких градова није проучено, те се не може утврдити њихов правни карактер. Несумњиво је само да се оно не може сматрати као средњи сталеж, већ као хетерогени додатак уз структуру становништва у Немањинској држави. Душанов законик обезбеђује значај града и трга као економског центра. Приватни градови и тргови остају при томе на страни. Законик гарантује свима слободан долазак на тргове и прети казном свакоме, било цареву царинику, било властелину, било ма коме, ко би сметао ма којим трговцима да дођу на царева тргове. Као друга привилегија додељена градовима у закону, долази њихово ослобођење од приселице, т.ј. од дужности да дају стан путницима, који у будуће има да отседају код гостионичара. Цар Душан је затим новоосвојеним грчким градовима потврдио и неприкосновеност правног положаја. Ово изрично у закону није било речено за остале приморске градове а ни они сами то нису тра-

жили, јер су им њихови статуту пружали довољну гаранцију.

66. ЦРКВА КАО СТАЛЕЖ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ.

По Јиречеку црква је била више одвојен сталеж него властела. Властелин је могао да изгуби добра и достојанство али свештеник и монах није смео кроз читав живот напустити цркву. Владаоци су ревностно снажили моћ клира, да би у њему имали ослонац против властеле. Неки пак оспоравају (М. Полићевић) да је црква у средњем веку, као правно лице могла сачињавати сталеж.— Међутим у средњем веку црква претставља верску заједницу, која се у приликама хришћанске културе организовала као самостална друштвена заједница налик на државу, јер је имала оригинарну власт којој у верској области припадају три основне политичке функције и то: управа, суд и законодавство. Црква је била овлашћена да суди клирицима за сва дела, како грађанска тако и кривична. Затим, црква се појављује као земљишни поседник и то велепоседник. Ти су црквени велепоседници (често су посед добијали као дар од владара и других имућних људи — поклони се нису чинили цркви као јединици него и манастирима) сачињавали један сталеж, који је у држави постојао паралелно другом световном сталежу велепоседника, и то властели т.ј. били су правно лице,

67. НЕПРОКОСНОВЕНОСТ ЦРКВЕНЕ БАШТИНЕ.

Црквама и манастирима гарантовано је потпуно право својине на земљу, и та се својина од њих не може одузети. То се потврђује хрисовуљама издатим црквама и манастирима. Непркосновеност цркве?е баштине сматрала се толико утврђена и несумњива да се у законику чак изрично и не потврђује. Цркве су уживале нарочиту повластицу у парницама о земљи и о томе се говори у законику (чл. 78-79), Та се повластица састојала у о-

вине: ако се у парници о земљи између световњака једна од страна позове на даровску повељу владаочеву, онда се њој то признаје као потпуни доказ њене својине, а ако неко поднесе даровну повељу издату му на црквено земљиште, онда та повеља не вреди као доказ од пресудног значаја, већ се парница реферире цару, Затим, против црквене својине не вреди застарелост (хрисотуља Св. Ђорђу Скопском 1300 г.). Неприкосновеност црквене баштине није била подложна обичној клаузули као за властелу: "докле су верни краљевству", јер црква као правно лице није могла "изневерити", а још мање игумани и епископи, јер су они били најчвршћи ослонац владаочеве власти. Од цркве се поклон није одузимао ма какво кривично дело учинио дародавац.

68. ЕКОНОМСКИ ИМУНИТЕТ ЦРКВЕНИХ ИМАЊА

Црквене су земље уживале и економски имунитет. Право имунитета црква није стицала из милости држава, него га је носила са собом као своје рођено, од Бога установљено право, које су јој државе признавале као установу Вожанског закона. Историјски је хришћанска црква наследила имунитетске повластице од јеврејске цркве, за коју је генетички била везана.— Од те генералне слободе има ипак неколико изузетака. Један се од њих изрично наводи у законику: "Црквом помоса да нест, разве кад греде камо цар, тади да га дижу" (реч је о преносу који је становништво вршило за државне и владаочеве потребе, што значи да и цркве нису биле тога ослобођене). Затим из члана 157—158 Д. 3, следи да су и манастирска и црквена села такође морала да чувају стражу на путевима. То је било установљено са новелом прогив равбојника и гусара. Као трећи изузетак треба да се наведе ванредна помоћ владаоцу, коју су и цркве и манастири морали да дају (кад цар жени сина, кроти или удаје кћер итд. чл. 128), — За разлику од властеле, цркве и манастири нису "војску војевали", нити су плаћали "соће". Слобода црква и манастира од војске сачињавала је једно чврсто начело, које се одржавало докле год је постојала Немањина држава.— Цркве су биле ослобођене и од "гра-

дозиданија", изузев кад је опасност по државу то захтевала. Страх на мору не спада у војну службу држави него у унутрашњу војну организацију манастира ради одбране.

69. СУДСКИ ИМУНИТЕТ.

Свака слобода коју је имала црква и манастири обухватила је и судски имунитет. У свим хрисовулама додељивало се право црквама и манастирима да суде насељеницима својих земаља. Било је од тога изузетака, тако да су нека важнија дела била резервисана за владаоцев т.ј. државни суд и обим се црквеног суда мењао, докле год га није Д.З. утврдио у проширеном и генералном облику. Ту је нарочито важна економска страна судског имунитета. Наиме, сви они приходци, који су потицали од патримонијалног суда - припадали су цркви. Ту су спадале различите и многобројне јавне глобе, које су сачињавале већи део кривичних казна. И у повељама се понавља опште правило да на црквеном човеку свака је глоба црквена. Првобитно се ту разумевају глобе, које пресуђује црквени суд, али у даљем се то знатно проширује, тако да црква наплаћује од црквеног човека сваку глобу, иако би она била пресуђена од стране световног суда. Све те повластице одн. наплаћивање глобе, добиле су потврду у Д.З. За наплаћивање тих глоба установљени су нарочити црквени глобари, за које је било преседана у манастирској управи.

70. ДУЖНОСТИ ЦРКВЕ ПРЕМА ДРЖАВИ И ДРУШТВУ.

Црква је била дужна за повластице које је добијала од државе на првом месту да се моли Богу, да култ Бога шири међу народ - а нарочито да се моли Богу за оне који су богатим поклонима даривали цркву. - То је за оно време било подмиривање једне дубоке духовне потребе, подизало дух народа и умножавало његову снагу у служењу своме животном позиву. Свет је зато у то доба на чисто верској бази био способан да се жртвује кад-

год је то захтевао виши циљ. У црквама и манастирима молили су се Богу за своје осниваче и добротворе, за владарца, за њихову земљу и за њихов народ – и у томе се састојала дужност црква и манастира према држави. Да ту дужност молења Богу врше, за то су цркве и манастири добијали земље и уживали економски имунитет и право на работе и дажбине од стране насељеника. Сем тога, како у то време држава није још била спремна да се бави и социјално-политичким задацима, то је цркви припала и та врста задатака. Бриге о народном здрављу, о народној исхрани у време глади, потпомагање сиромаша и инвалида, брига о удовицама и сирочади и народна просвета – све је то у средњем веку спадало у надлежност цркве. Црква је доприносила друштву и моралну и духовну просвету, а држава је над свим овим радозима водила надзор да црква и манастири врше исправно своје дужности.

71. ПОВЛАСТИЦЕ ЦРКВЕНОГ СТАЛЕЖА.

Целокупни клир је сачињавао један свештени сталеж, за који су биле везане извесне повластице установљене у канонима и признате од световног законодавства. Те повластице нису биле многобројне, све оне састојале су се у основној повластици и то да је свештенство уопште подложно само црквеном суду и то због свију дела како кривичних тако и грађанских. Те повластице толико су саме по себи разумљиве да их Д.З. чак и не наводи. Сем наведених свештенички сталеж уживао је још две повластице: нарочиту заштиту части и поопштрену заштиту живота (чл. 95). – На овоме месту можемо још навести да је ово једини случај када се све три категорије клира, и то епископ, калуђер и поп наводе и сматрају као једна целина; иначе је између њих велика разлика у сталешком погледу.

72. ПОЛОЖАЈ ВИСОКОГ КЛИРА И КАЛУЂЕРА.

Сталешки положај виших црквених јерарха и редовног

клира био је различит. У више јерархе спадају игумани и епископи разних рангова и то архиепископ, митрополит и патријарх (од 1346 г.). Игумани а по негде и архимандрити, били су старешине манастира и у том су звању били законски заступници тих повлашћених правних лица, те су стварно заузимали сталешки положај, који је припадао и повлашћеним велепоседницима. То је вредело и за епископе. Сталешки се положај виших црквених јерарха базирао на црквеним и манастирским земљама, које су њима биле додељене као законитим заступницима дотичних правних лица. Пошто су заузимали положај једнак са властелом, могли су добијати од владара поклоње, који су се давали њима лично независно од њихове црквене дужности и у потпуну личну својину. — Што се тиче редовног свештенства, у њему треба да се прави разлика између калуђера и попова. Калуђери су намењени опште-житију у манастиру. То заједничко живљење у манастиру има да одвоји калуђера од његове куће и чак од оног места где живи његова родбина (чл. 18). Значи да калуђер има да се одвоји од световног живота и то без повратка. У световној структури сталеча калуђер не заузима никакав положај, он спада само у клир и ужива његова сталешка права. Унутра у манастиру калуђер заузима различит положај: у газдинству и духовној управи манастира. Овај унутрашњи живот је ствар манастира, који се не тиче световног уређења сталешног, куда калуђер улази тек кад избије на положај игумана или епископа.

73. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СЕОСКИХ ПОПОВА.

Као што смо горе изложили види се да су попови спадали у нижи себарски сталеч. Од редовног насељеника поп се разликовао само у томе, што није био везан за земљу те је уживао слободу кретања, тако да се могао селити кадгод би хтео и без плаћања какве таксе за то. Д.З. говори о положају попова на два места и то у чл. 31 и 64-65. — У првом члану говори се о томе да поп на земљи црква и манастира спада у број тих црк-

вених људи. Ту се види тројаки однос у којем је поп могао да буде према земљи: 1) поп је могао да има своју баштину, 2) кад је није имао онда је од цркве, као господар земље, добијао три законите виве (ту се мисли на земљу која је попу давана за издржавање) и 3) кад се поп не задовољава добијеном земљом, те узима од цркве још неку земљу за обраду. - У првом случају поп је "слободан", у другом "поповска капа је слободна" а у трећем поп "работа црквама по закону". Кад је поп "слободан" - значи ослобођен је данка и терета у корист државе и слободно може да се креће гдегод хели. "Поповска капа је слободна" - значило би да поповска земља није ослобођена свију терета, него само да је поп слободан од ма којег личног рада. У трећем случају кад поп узима земљу на обраду, значи да се ставља у исти положај са насељеником - меропхом - те од те земље има да тегли исте текачке терете као и овај. - Што се тиче попова на властоској земљи законик предвиђа за њих двојаки положај према земљи и то: или поп има баштину, или добија парохијски хдреб (земљу). Слободу ужива само поп баштиник. Што се тиче попа који је добио три виве законите он је везан за господара земље и не сме да га напусти осим ако би му господар те виве одузео. - Попу баштиннику се даје потпуно и изрично право на слободу. - Издржавање парохијског свештенства падало је на рачун господара земље а о макаквој црквеној општини, као субјекту извесних имовинских права и издржаваоца парохијског свештенства, нема ни помена. - У законнику се ништа не говори о слободном кретању попова на црквеним земљама, али се ипак претпоставља да су они били везани за цркву и манастир, те је према томе њихово кретање било ограничено.

74. МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СРПСКОГ ВЛАДАРА.

Стеван Немања, оснивач српске државе, имао је назив великог жупана. Жупани су некада били старешине родова те назив велики жупан потсећа још на предржавно доба, свакако на првобитни моменат, кад је изнад низа радовних жупана избио је-

дан велики жупан, који је на тај начин ударио темељ државној организацији, где није више била политичка власт везана на родовно старешинство. Сам Стеван Немања схватио је великог жупана као независног и самосталног, сувереног владарца, који је са правне стране у томе погледу једнак са свима осталим поглаварима суверених држава. Средњовековни су назови били абсорбовани идејом о универзалној власти како духовној, тако и световној, та власт на истоку је припадала византиском цару. Због тога су националне државе, фактички независне и суверене, идејно ипак стајале под универзалном царевином, док се Немања, иако без потпуне идејне спреме, ослобађа тога. Крајевску круну је добио Немањин син, велики жупан Стефан 1217 г. од папе Хонорија III и то сачињава важну етапу у развоју српске државе као јавно признање њене суверености од стране универзалне власти. Круну је Стеван тражио још од почетка своје владавине јер је био потпуно свестан њеног јавноправног значаја. Пошто је круну примио са запада, тим се огрешио о верност источној верској заједници. Али пошто је Св. Сава учврстио потпуно јединство са источном црквом, није му круна ни од те стране оспорена. Последње и највеће постигнуће у рангу владарца Немањинске државе било је крунисање Стевана Душана за цара 1346 г. али на жалост није имао среће да ново достојанство у дугачком низу наследника учврсти.

75. ПРАВО ВЛАДАРА НА ЗАКОНОДАВСТВО (ЗНАЧАЈ ЦАРСТВА).

Цар Душан нетом је основао царевину, у исто време је спровео идеју да је држава дошла до свести о својој светској улози, па и до извесне могућности да ту улогу оствари. Царство је дакле велика сила, која се не ограничава само на одржавање једнога народа, него тежи да послужи целом човечанству. Ту је идеју царства спроводио цар Душан. Преузимање царства утицало је и на унутрашњи живот државе, јер су за царство према средњовековним назовима биле везане извесне прерогативе државне

власти, и то у погледу цркве и у погледу законодавства. Што се тиче стварања права – није оно спадало у надлежност држав. власти, него народних обичаја. Владарима се само признавало право на доношење појединих правних одредаба праћених казненом санкцијом, али општег појма о стварању права у законодавству од стране државне власти није било. Међутим живот је постао компликованији, те су се и владалачке уредбе множиле и простирале на више питања и односа. Фактички је национална државна власт створила право, те је настала потреба да се то фактичко стање некако легитимише. Интересантно је како су ту потребу подмирили француски правници, да законодавна власт спада у надлежност цара а његове уредбе вредиле су као закон. Назив закона примењивао се само на римско право, као на праве царске законе, или на основне законе краљевства, који су стајали над краљем. У Србији термин закон рано улази у употребу у званичним актима, али не означава при томе специјални производ законодавне радње већ правну норму уопште, било да се оснива на обичају или да потиче из уговора. било да је установљена од националног владара. Тек цар Душан има мисао о општем, свакако о једном великом законодавству. Он је "молио Бога да му помогне" да створи божи закон и савршени устав. Он има читав програм владаоачевог рада – чувати праву веру и завршити бољим законима и уставима одредбе предака, које се тичу цркве. Устави којима Душан хоће да обезбеди цркву, старо је средство наслеђено од предака. Законима се међутим манифестује мисао о правотвореним актима више врсте, уобичајеним од владоца од вишег и највишег ранга. Тако, према горе изложеном, цар Душан се је идејно спремао за законодавни рад, после тога преузео је царско достојанство и од спремања прешао на ефективни рад, те је у повељи од 1346 г. у којој је најавио свој законодавни програм, поставио себи задатак да донесе законе какви му приличе, као суверену.

76. КАКО ХРИШЋАНСТВО ОГРАНИЧАВА И ПОДИЖЕ ВЛАДАОЧЕВУ ВЛАСТ.

Поред назива владаноца (вел. жупан, краљ, цар) у српској владалачкој титули било је још неких других прилога као: благоверни, христољубиви, по милости Божјој и т. д. То је значило да владалац припада хришћанству и православној цркви. Али то није значило и апсолутизам незнабожачког типа, кад се владалац сам обожавао, него је у појму хришћанског владаноца било и извесних граница његове власти. Те му границе поставља религијска покорност према Богу и дужност која се састоји у поштовању и испуњавању Божјег закона, као и у ширењу начела хришћанске цивилизације. Ако је вера ограничавала владаноца по томе што је и сам морао да се покорава Божјим законима, у толико га је више уздизала констатацијом да влада "по милости Божјој" - што је било од великог значаја за јавноправни живот, јер се тим извор владалачке власти смештао изнад земље а власт подизала на недостижни ниво и добијала искључиви ауторитет. "Милост Божја" није крепила и подизала владачеву власт само унутра у држави, него је сведочила и о потпуној самосталности и независности владаноца споља.

77. КАКО СЕ ДЕФИНИШЕ ВЛАДАОЧЕВА НЕЗАВИСНОСТ.

Владачева независност је била израз спољашње суверености владаноца, те и његове земље. Реч којом се изражавала та независност била је "самодржац", како су Срби и Бугари превели грчку "аутократор", не правећи никакво историско истраживање о пореклу те речи. "Самодржац" је дакле онај, ко сам по себи држи државу, ко нема над собом никаквог вишег господара, јер је сам врховни господар. Средњевековни владари су пазили на проглас и надлежан израз своје спољашње суверености, јер је та сувереност била оспоравана пошто није престајала идеја јединог васељенског царства. Зато се Симеон у Бугарској

прогласио за цара и самодршца а Стефан Првовенчани у Србији, иако краљ, писао се и самодржац, јер је самодржац означавао потпуног суверена, ма који да је други наслов његове власти. Такви владари нису смели да примају никакве почасне титуле од других владара, те српски краљеви нису више имали византиска дворска достојанства. Цар Душан је истина био примљен за млетачког грађанина (то је учинио зато јер су у Млецима само грађани били овлашћени за многе кредитне и финансијске операције), али му је цар Јован Кантакузен то пребацио, јер се цару не приличи да убраја у млетачке сенаторе.

78. ВЛАДАОЧЕВА ВЛАСТ НАД ЗЕМЉОМ.

У средњовековној Србији владалац није владао само народом него и над земљом, па чак пре свега над земљом. Над земљом је имао врховну својину, која је вредела управо као стварно право. Од тога стварног права уступао је неким поданицима директну својину, а то су били властела и цркве, који су дуговали владаноу службу, а неким својину уживања, и они су му дуговали данке и работе и били су му потпуни поданици за разлику од повлашћених слуга, који су сами имали своје поданике као и владалац. Необрађена и пушта земља припадала је такође владаноу, који је на њој имао право не само врховне, него и директне својине. У XIV в. остајале су као слободне само планине и оне су припадале цару ако нису уступљене и потврђене црквама и властели; тако се одређује и у Душановом законик. То право директне својине владачеве на сваку неокупирану земљу, неминовно потиче из његовог права врховне својине. То владање средњовековног монарха над земљом мора се сматрати као његово примарно право, поред којег његово владање над људима долази тек као секундарно.

79. ОСЛОНЦИ ВЛАДАЧЕВЕ ВЛАСТИ: РЕГАЛИЈЕ.

Први и основни ослонац владачеве власти био је негов земљишни велепосед. Земља је била основни фонд за грађане државе и за њено издржавање. Владалац је обезбеђивао службу држави даривањем земље а државне потребе је подмиривао приходом са својих земаља, али владачев посед се смањивао новим земљишним даровима који су били потребни за повећање броја државних ослугу. Тако се створила врло компликована аграрна политика. - Други ослонац владачеве власти биле су т.зв. ²⁾ регалије, под којима су се разумевала искључива права владасца на вршење неких рентабилних економских функција и на узимање неких нарочитих доходака. Ту спадају ковање новца, царине, право на руде и др. Како је ковање новца у Немањинској држави било регулисано о томе нема сачуваних прописа. Стога се тачно и не зна да ли је постојала права новчана регалија. Тек у време цара Душана, и то у законнику дошле су две важне одредбе у погледу ковања новца. Првом је забрањено било обављати златарски посао на селима, већ само у царским градовима (не у приватним). Друга је одредба доносила општу казну и то смртну казну за тајно ковање динара чак и у градовима. - Затим је долазила једна специјална регалија: право владасца на плодове од храстових шума т.ј. на жир ³⁾ (жировина). Цару је давана половина, а половина ономе чија је земља. - У вези са сточарством дошла је још једна регалија: ⁴⁾ право владасчево на првенство продаје меса на пијацама. Док се владасчево не прода - други своје нису смели продавати. Ово се је овако радило да би се обезбедио сигуран и самосталан приход владару.

80. НАЈАМНА ВОЈСКА И ГРАЂАНСТВО КАО ОСЛОНЦИ ВЛАДАЧЕВЕ ВЛАСТИ.

Стална најамна сачињавала је важан ослонац надматне

власти владаоачеве. Нено је постојање зависило од тога у колико је владалац располагао са самосталним средствима за нено издржавање. На најамну војску наслављали су се и српски владаноци. Најамна војска од странаца опомиње се у причању о војевању браће Немањића. Тим ослоном служио се и Душан и као краљ и као цар. Она је била не само телесна стража владаночева већ и битни ослонац јавног поретка у земљи. Било је војника различите народности, неки немачки витез Палман дуги низ година задржавао се на Душановом двору. Што се тиче грађанства, кад су владаноци градовима могли да обезбеде аутономију, наилазили су у грађанству на чврст ослонац за снажење врховне државне власти. Истина, градови су стојали по страни, али ипак извесне угодности које су они пружали били су од значаја за владаре који су их искористићавали. Ту спадају порези, данци и поклони од градова, који су сачињавали нарочиту врсту дохстка владаночевог, независну од унутрашњих међусталешких односа – и који су снажили државну власт. Понеки градови пружали су спремно особље за стручну државну службу и то финансиску.

81. ОРИЈЕНТАЦИЈА МОНАРХИСКЕ ВЛАСТИ.

До сада смо говорили о грађанском сталежу и његовој оријентацији, то ћемо сада у главном изнети оријентацију монархијске власти, створене средњевековним приликама. По марксистичком рецепту објашњавало се да је власт у Немањићкој држави била апсорбована само класним интересима велепоседника. То се негира, јер се вели да схватање државе као класног господарења никако се не може примити, јер њему не одговара ни једна стварна историска држава. Свуда и свагда се држава базира на извесној компромисној равнотежи између противних класних интереса, од којих се на овај или онај начин отвара заједнички државни интерес, чим је више у друштву било сукоба, па чак и врења, тим се више истицала и наглашавала надкласна оријентација државне власти. Цар Душан је чак у законику спровео то правило

да треба да се обезбеди "опште добро за све поданике". О правној владалачкој власти оперише се са две историске правне категорије монархијске власти, и то са апсолутизмом и са уставношћу. Према томе свако ограничење монархијске власти је уставно ограничење, а где овога нема карактерише се апсолутизам.

82. ОГРАНИЧЕЊЕ ВЛАДАРА

У СТАЛЕШКОЈ МОНАРХИЈИ (ПО СЕЈСЕЛУ).

Ондашња француска монархија која је била сталешка држава (по мишљењу Сејсела) није апсолутна, јер живи под таквим условима политичке организације који онемогућују да се циљ, коме служи монархијска власт изопачи. Ти су услови неке стеге које се наметну краљевској власти а које вено остварене уводе у законите границе, Стеге могу бити тројаке, и то: религија, јуст¹иција и полиција. Религија намеће стегу краљевској власти у двојаком погледу: путем непосредног дејства на лично понашање краља и путем прекора упућиваних од свештенства. Пошто краљ мора да чува хришћански закон, мада и привидно, то га већ одвраћа од тиранских поступака. Стега коју краљевској власти намеће јуст²иција састоји се у томе, што се судство изузима испод самовласне акције и увиђавности краља, те се поверава сталним на³мењеним институцијама. Под полицијом Сејсел разуме скуп позитивних закона, управленим на одржање државе уопште и у појединостима. Иако су ти закони издати од краља и сам краљ је дужан да им се покорава (та наведена структура вреди и за Немањинку државу). Наведена Сејселова конструкција о монархијској ограниченој власти у сталешкој држави вреди не само за француску него за све сталешке државе истог типа.

83. ЗНАЧАЈ ВИЗАНТИСКОГ ПРАВА И ЦРКВЕ

У СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРБИЈИ.

У Немањинкој држави основни облик постојећег права

сачињава обичајно право, чије се чување намеће владоцу као дужност. Али током времена и право је морало да узме шири видик. Хришћанска религија по широком појму закона Вожјег, доприносила је и своје право, које је владалац морао тако исто да поштује и да чува. Владар није смео да одреди нешто што би се косило са законима Вожјим и канонима. Стицај прилика што је владар у вези са црквом морао да решава многа питања, крчио је пут за рецепцију византиског права у Немањинској држави. Рецепција се вршила најпре путем усмене традиције, а затим путем искоришћавања писмених законских зборника (номоканаона или Крмчије), где су се налазили и изводи из световног законодавства. Ово рецепирано византиско право исто тако је умеравало владаочеву власт јер су га српски владари сматрали као нешто што стоји над њима и о чему они морају водити рачуна у својој законодавној радњи. Тек царским достојанством је српска држава стекла право на законодавство чега је био свестан Душан, те је дотичну идеологију изрично изнео у познатој својој наредби о законодавној радњи.

84. ВОЈНА ФУНКЦИЈА ВЛАДОЦА И ВОЈВОДЕ.

Најпрвобитнија функција владалачке власти било је војводство, одакле је сама власт владалачка постала. Војска је била сталешка, коју је владалац сазивао према потреби; сазвана и на окупу она је морала да служи под врховном командом владаочевом. У решавању питања о рату и миру није владалачка власт била апсолутна, већ умерена тежином властeosког сталеха. Стална најамна војска контрабалансира је политичку тежину власти. Владар је врло често, у место сам да буде непосредни заповедник војске, постављао војсковође, који би постајали врховни господари. Осталој власти било је тешко да се подвргну заповедништву једног војсковође — који није био владар — кад су већ и сами на својим поседима били навикли да господаре другима. Зато је дакле било и непокорвања војсковођана, па чак и

покушаја од стране властеле да и у војсци наставе своју господарску власт, управну и судску. Тако се је врло често дешавало чак и под Душаном, што нам сведочи чл. 129-ти Д.З., али је он ипак у сјају царске круне могао против непокорних иступити са отвореном законском репресијом, која се изједначаје са кривичним делом против државе.

85. ПОКОРНОСТ ВЛАДАОЧЕВОЈ ВЛАСТИ.

Поред војне тако исто је стара исконска судска власт била у рукама владаноца. Првобитно је постојао лични суд владаноцев, који је владалац вршио у извесном делу у колико је то било могуће лично, а иначе преко нарочитих повереника. Систем личног суда владаноцевог постепено претворио се у систем државног суда, та власт владаноцева није била ни апсолутна ни самоволна, него умерена и подложна извесним ограничењима. Владаноцева власт била је мање више умеревана општим принципима сталешког уређења. Повлашћени сталехи, властела, посредовали су између владаноца и пучанства, и тим су владалачку власт ублажавали. Али снага монарха противстављала се утицају властеле — оним истим ослонцима које је владар имао у већ набројаним случајевима (посед, најамна војска и т.д.). Благодарећи тим ослонцима владаноци су истицали државу изнад сталеха и водили су ону надсталешку политику што је обезбеђивало опстанак и јачање државе. Ово се постизало на тај начин што је владалац својим ауторитетом тражио од свију покорност својој власти у којој се оличава државна власт. Овакову власт цар Душан наметнуо је владалачким наређењима као дужност једнаку за све његове поданике, од овог наређења нико није био изузет чак ни чланови краљевског доба нити властела па ни сама црква, иако о цркви није нарочито било речи, јер се њена покорност подразумевала тим самим што је црква односно свештенство и спроводило византиску идеологију о надмоћности владаноцеве власти, којој су сви имали да се покоравају. Доцније Д.З. намеће ту покорност "и свакому

човеку" (чл.136).

86. САБОРИ ЦРКВЕНИ И ДРЖАВНИ.

У изворима највише се говори о црквеним саборима. Сабор читаве националне цркве назива се обично велики сабор. На велики сабор осим клира могао је доћи и "вао народ христоимених људи". Поред тога што су овим саборима присутни били и лаици, они нису губили свој црквени карактер. Поред великих сабора долазе сабори појединих манастира, као органи њихове самоуправе. Тај црквени сабор може означавати не само нарочито сазвани скуп, него и целокупни састав свештеног особља националне цркве или поједине црквене институције. На саборима се решавало о црквеним питањима - чисто верског карактера. Црквеним саборима противстављају се државни сабори. Они се у изворима не називају државним. Њихов се државни карактер одређује према њиховом саставу од два повлашћена staleжа, где се решавало о државним питањима. Државни сабор на коме је донет Д.З. назван је у заглављу "Православни сабор" - што не значи да је имао црквени карактер већ је у оно време "православно" било идентично са "националним". Иначе сабор означава сваки скуп уопште, чак и незаконити као што је био "себров сабор", забрањен у Д.З. у чл. 69-ом под претњом оштре казне. Први сабори спадају у време владе Стевана Немање 1168-1196 год. дакле у време првобитног образовања јединствене српске државе.

87. САСТАВ САБОРА Г.1346, 1349 И 1355.

Цар Душан се је крунисао за цара на сабору у Скопљу године 1346. Сам цар Душан наводи састав сабора, али спомиње само свештена лица, а о световном делу сабора изрично не говори, међутим то се подразумева. Затим Лесновска хрисовуља јасно говори о двоструком саставу сабора: од властеле и свештенства. О саставу сабора год. 1346 пружа кратку, али прецизну формулу Д. З. у

свом заглављу. У наведеној формули владалац се убраја у састав сабора; спомиње се пак на другом месту после патријарха (из поштовања пре првосвештенику) коме се додељује почасно место, иначе је несумњиво да владалац сачињава први и основни део сабора. Затим долази владоочева жена и син престолонаследник.

У хрисовуљама, које су везане за сабор 1355 г. у Кру-
пштима, састав се тог сабора наводи исто као што је састав
законодавног сабора 1349 г. Ту се само поред српске властеле
помињу грчка и приморска. Значи на саборима су били присутни:
1) владалац, 2) поглавар цркве и свештенство и 3) властела. То
што је у сабор уведена чак и жена владарева, а евентуално и ма-
ти, Крстић сматра за новину - чак доцније у томе налази објаш-
њење што је Душанова жена Јелена после Душанове смрти покушала
да узме власт у своје руке. Међутим то није тачно, јер је чак
и Стеван Дечански сматрао и краљицу као природног учесника са-
бора. На сабору није било заступништва. Свако је морао лично
да учествује. Састав сабора одређивао се према традицији, прав-
ном обичају и државној пракси. На сабору су учествовали велика
и мала властела, а о кефалијама ништа се не спомиње.

88. НАДЛЕЖНОСТ САБОРА.

Што се тиче компетенције сабора то се она одређује
обичајем, праксом и традицијом. Пред сабор су се износили ови
предмети: 1) промене на пресотлу; 2) постављене поглавара црк-
ве, и то архиепископа а затим патријарха; 3) дариване земаља
црквама и манастирима и издавање том приликом одговарајућих
хрисовуља; 4) генерално потврђиване и понављање свију поједи-
начних привилегија, као што је то било на сабору 1349 и 1357;
5) опште законодавство, као што је то било доношене законика
на саборима 1349 и 1354 г. 6) борба са јересју; 7) вршење вла-
доочевог суда по земљишним споровима ради заштите привилегиса-
ног земљишног поседа цркве, као што је био случај на сабору г.
1355 у Крупштима; 8) питања о рату и о миру, као вероватно по

негде и друга питања спољне политике, о чему сведоче сабор после битке код Велбужда и сабор који је одредио посланство архим. Никодима у Цариград ради посредовања о миру.

89. САРАДЊА САБОРА И ВЛАДОЦА.

Да би смо могли одговорити на ово наше постављено питање треба да разветлимо зашто се питање исте врсте решавало у једном случају без сабора а у другом уз негово учешће. Сабор није био једно самостално тело поред владарца, који би доносио своје самосталне одлуке, те би подносио на потврду владарцу, него је сабор обухватио и владарца и сталез у заједничком раду. Питање је дакле у томе, у чему се манифестовала непосредна сарадња сталеза са владарцем на сабору. Владарца је тражио и добио од сабора све потребне информације те је на њиховом основу донео своју одлуку. Није ондашњи владарца располагао са чиновничким стручним апаратом, преко којег би се могао информисати о стању ствари. Ту информацију он је добијао од сталеза, преко којег је управљао те у извесним приликама увек је могао бити приморан да сталез скупни у сабор баш ради информација. Најобичнији израз за означавање сарадње владарца и сталеза на сабору је зговор сабора, то би означавало договор између владарца и сталеза, на којем се саборна одлука базира. Тај договор је праћен дебатом после које се доносила одлука. Према томе не може се казати да ли су сталези уживали на сабору саветодавни или одлучујући глас, али морамо констатовати да нису сабори били ни саветодавни или законодавни тело у данашњем смислу, него једна специфична институција својега доба, која је владарчеву власт ублажавала.

90. ДВОРСКИ САВЕТ УЗ ВЛАДОЦА.

Властела су вршила дворску службу, поред војне дужности, која се састојала у томе што су властела на позив владарца

долазила у двор да га помажу у државним пословима. Та се помоћ састојала у савету, такав савет у оно време био је потребан, јер владалац није имао стручно саветодавно особље осим властеле, преко које је владао и управљао земљом. За савет је владалац позивао или ужи круг угледније и моћније властеле или широке кругове целокупне властеле из читаве државе. У првом случају то је био одабрани савет, у другом сабор, или тачније саветодавни део државног сабора. Поред савета са великом влашћу, било је случајева када је владалац држао савете само са вишим црквеним јерарсима. Савет је имао аристократски карактер јер је био скуп одабране властеле. Тај мали сабор властеле сигурно се и на великом сабору држао скупа и благодарети већој специфичној тежини утицао на редовну властелу и често опхођење. Претпоставља се стога, да је одабрани савет био примарна институција, а сабор - секундарна т.ј. да се првобитно сазивао савет а тек доцније претворио би се у сабор путем позивања редовне властеле, која се придруживала великашима.

91. УЧЕШЋЕ ДУХОВНОГ СТАЉЕМА У САБОРУ.

Поред властеле који су учествовали у саборима, учествовале су и цркве и манастири. Цркве и манастири нису вршили војну службу, али зато су ипак вршили и дворску и саветодавну - што су обављали преко својих законских заступника и то игумана, епископа, архиепископа и партијарха. Њихова је саветодавну службу владалац примио са највише поверења и поуздања, јер је црква стајала за монарха и увек се спроводила монархиску мисао. Цркви је сем тога била основна функција да пружа религијске и моралне поуке преко свештенства. Зато пружити владалоцу савет - то је била дужност свештенства према Богу, па чак и право, а владалац је био дужан да њихов савет донекле слуша. Због тога је положај свештенства на државном сабору компликованији, али и чврћи него ли властеле. На државном сабору свештенство не само да служи владалоцу као саветници, него и оства-

рују своје право на поуку, а то право поуке припада целокупном свештенству те према томе целокупно свештенство учествује на сабору.

92. ВЛАДАЧЕВ ДВОР, ДВОРСКА ЗВАЊА.

У првобитној држави вредио је принцип лични одн. пер-соналне владе владаоца што би значило да владаоц мора лично водити војску, лично судити и лично управљати. Како је било немогуће да владалац води овако велике и важне функције сам, то је он ово своје право пренео на своје влижне поверенике, као негове помагаче. Они који су то чинили сачињавали су владаоче-ву околину која се најприје звала "дружина", а затим су се дружиници одвојили од владачевог дома и сами се удомили на својим имањима, - владачев двор. Тај двор нису сачињавали неки стручни чиновници, које би тамо доводила бирократка каријера - него племићи, који су стајали владаоцу на расположењу - вршећи према њему своју војну и дворску службу. Дворско се особље диференцирало али поједина звања нису имала одређене функције. Та звања до цара Душана су била: Тепчија - носиоц скиптра пред владом, или надзорник ковнице, - велики тепчија - старешина телесне страже владачеве, - казнац или велики казнац, доцније прозван протовестијар - управник владачеве благајне и финансије управе, - велики жупан и велики војвода - највиши степен за стручну службу грађанског или војног реда, али пошто није било официрске каријере ту може бити посреди само сталешко избијање у основној властеској служби, - челник или велики челник - војни старешина испод војводе, као дворско звање, - слуга, - велики слуга - изнад великог челника, можда врховни заповедник или маршал сувоzemне војске, - ставилац - сличан византиском столнику, - логодет - дворски канцелар, - двородржица - управник двора или владачеве палате. После царства уведена су специјална звања византиског царског двора као: деспот, севастократор и ћезар, који су били без нарочитих функци-

ја, чисто титуларног значаја. Између дворских овања било је градације и дворани су могли да се пењу по степенима дворске јејархије. - Двор је сачињавао централну владу и централну управу, али се у то време није правила строга разлика између централне и локалне владе и управе. Под централном управом подразумева се седиште владоца, које није било стално, јер се владар обично селио из једног двора у други и тако се мешала централна влада и управа са локалном.

93. ЛОКАЛНЕ ВЛАСТИ: ВОЈНЕ, СУДСКЕ И УПРАВНЕ.

Локалне власти су биле мање више сталне, али пошто је био на снази принцип личне владе владоцехе, оне су имале специфични карактер, т.ј. нису биле засноване на закону дужности, већ на налозима владоцевим (commissio). Земљом се управљало преко изасланика, али је поред тога у средњевековне државе продирао и римски систем с магистратима, т.ј. сталном дужности од одређеним делокругом компетенције. - Локалне власти су се развиле двоструким путем: путем претварања домаћих налога у мање више сталне функције и путем прихваћања византиског локалног система сталних дужности. Могу да се констатују две основне категорије локалних власти и то: управнике sui generis у "државама" и управне службенике у градовима и жупама. Као најважнији претставник друге категорије познат је кефалија, који се сматра као непосредни делегат владоцев и оличење административне власти у месту. Локалне власти нису примале плату од средишне, него су наплаћивале одређени "оброк" од становништва. Закон затим додаје још једну привилегију кефалијама, наиме, они могу намирнице од становништва у пола цене куповати. - Команда у војсци, у то време, припадала је лично владоцу, који је пре свега био војсковођа. Како није могао да ту дужност увек сам обавља, делегирао ју је појединим лицима (војводама из властeosких редова). - Други позив владоца је да буде судија. И ту је

морао постављати помоћнике (нарочите дворске званичнике) а до-
 цније налазимо на сталне судије у градовима и жупама.- У уп-
 раву оног доба спадало је: руковање крунским доменима, финан-
 сиске и пореске ствари, затим полиција безбедности. Ту се сад
 биле неминовне локалне власти, чија се организација заснивала
 како на систему налога тако и на систему сталних стручних ду-
 жности.

94. СТАЛЕШКА И ПАТРИМОНИЈАЛНА ДРЖАВА.

Немањинка држава је била сталешка монархија. Значи,
јединствено грађанство не постоји, већ само сталешко а правно
стање једнога лица одређује се према сталежу коме припада. За-
тим има и нарочито повлашћених сталежа, који изузетно од ост-
талог народа узимају активног учешћа у државним радњама за-
једно са владоцем. Границе између сталежа биле су прецизно и
јасно одређене. Сталежи су били јерархиски распоређени и горе
су се налазила два нарочито повлашћена сталежа: 1. властела и
2) цркве и манастири. Цела државна организација базирала се
на тим двама сталежима.- Поред најамне војске са којом је вла-
 дацац располагао како је хтео у спољној, па чак и у унутраш-
 њој политици, постојала је и властeosка милиција која се ску-
 пљала на повив владоца а владар је морао да води рачуна о ра-
 сположењу властеле према овој или оној војној акцији.- Цен-
 трална влада и управа обављала се на двору уз помоћ најуглед-
 није властеле. Само њихов се углед није базирао на дворским
 звањима, већ су им се звања давала према њиховом сталежном у-
 гледу. И локална управа је била поверена властели. Било је два
система локалне управе: 1) поједине територијалне јединице да-
вале су се у држави властели, који су добијали плодoуживање
управне власти и 2. у жупама су се постављали кефалије као
сгучни управници.- И доходак који су имали кефалије могао се
 сматрати као једна од властeosких повластица, јер су се кефа-
 лије регрутовали из властeosких редова.- Сталешка држава по-

ред тога била је прожета и патримонијалним или српски, балтинским карактером. То значи да су у кој, за разлику од модерне државе, јавноправни односи били спојени са приватно-правним, јер се у основи базирали на земљишној својини. Сама сталешка диференцијација била је везана за земљишну својину, за аграрне односе. Постоји теза да је патримонијална држава сасвим засебан облик владе, међутим то је само карактер власти који се опажа код различитих облика владе, у феудалној држави, у сталешкој држави па чак и у апсолутној бирократској монархији.

95. ДВА ТИПА СТАЛЕШКЕ ДРЖАВЕ У ЕВРОПИ.

Сталешка држава је један историјски облик владе. То државно уређење постаје у XIII в. у Француској, у немачким земљама, у Пољској, у Чешкој, крајем XV в. формира се у Русији. Епоха расцвета сталешких држава у западној Европи спада у XIV-XVI в. (трајала је и после XVI в.), а на истоку Европе у XVI-XVII в. Првобитни облик сталешке државе био је свуда исти. Дали пак њен развитак креће се двојаким путем: 1. У једним земљама систем превласти сталешких дужности над сталешким повлашћима остаје непроменљив; повластице се повећавају и расту, али увек долазе као последица дужности. Наравно виши staleхи траже да се њихов привилегисан положај утврди и гарантује. 2. У другим земљама изгубио се приоритет сталешких дужности, те су се на прво место истакле сталешке повластице; ту су се дужности сматрале као последица сталешких привилегија и стога су се врло често занемаривале. — У Немањиној држави је без сумње био заступљен први од наведених типова, јер су се повластице увек давале појединачно, — појединим црквама и манастирима, појединим припадницима властелског staleха.

96. ПРАВНА СТРУКТУРА И ПОЛИТИЧКА СТВАРНОСТ У СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРБИЈИ.

Систем приоритета сталешких дужности и прецизирања

сталешких повластица у општем државном закону без сумње је давао држави правну превласт над сталезима. Али правни принципи у толико значе у колико се примењују, и ако се с те стране посматрају ствари видеће се да у Немањинској држави државни живот није у пракси одговарао горе наведеној правној тези о превласти државе над сталезима, јер су властела врло често надмапивали владоца па дакле и оличену у нему државу. По мисљењу Јиречека, моћ високог племства непрестано је расла због тога, што је оно умело да искористи распре и борбе међу члановима династије. Те тежње властеле потицале су из старих особина државног уређења, кад су властела добијала земље и градове "на државу". То их је осилило. Сем тога сталешка држава није сачињавала почетни стадиум у развиту политичког уређења у европским земљама. Пре тога постојала је: кнежевско-дружинска држава, феудална држава па тек сталешка држава. Прва два облика нису се могла потпуно избрисати те су се доцније у сталешкој држави појављивале старе тежње за превлашћу. То се најбоље показало после смрти цара Душана када су се властела одвојила у засебне државице.

97. НАЧЕЛО ЗАКОНИТОСТИ У СУДУ И У СТАЛЕШКИМ ОДНОСИМА.

Душанов законик јавно и изрично проглашује начело законитости. То се проглашавање манифестује у директним прописима, да се све врши по закону. Случајеви поводом којих законик изрично проглашује законитост, могу се поделити на три групе. У прву опада регулисање судова, у другу нормирање сталешких и социјалних односа и у трећу регламентација управне радње државне.

1. Законик укида старе облике самосуда уопште и према црквеним људима напосе, чува закониту нормалну судску надлежност. Потврђује меродавни значај сведока у парницама поводом сеоских међа, фиксира новчану казну. Најзад у закону се манифестује тежња да се нарочито истакне снага писаног закона.

2. У погледу сталешких и социјалних односа начело објективне законитости прости-

ре се на одређивање сталешких дужности и на обезбеђење нихих друштвених слојева против притешњавања од стране виших, т.ј. зајемчава и извесно правно стање нихих сталеча. Ту се дакле прописима стабилизира сталешки ред и тежи се томе, да се уклоне оне злоупотребе и повреде права, које би могле да буду изазване безобзирним уживањем повластица од стране виших сталеча. Затим се прецизно одређују и све дужности сталеча (војне службе, снабдевање пона потребном земљом и т.д.). 3. У управној области начело законитости изрично се спроводи у законику односно дохотка кефалија, неких нарочитих полицијских мера поводом путовања цара и царице и односно обезбеђења посебног градског уређења, поглавито у погледу судства.— Од свих ових случајева најмногобројнији су они у којима се изрично начело законитости спроводи у погледу судства.

98. ЗАКОНСКЕ ОДРЕДБЕ ОБАВЕЗНЕ ЗА ВЛАДАРА.

По Душановом законику владалац као носилац имовинског интереса и права, као баштаник, има да у своме приватном привредном животу стоји под законом, а суд не сме да погази закон од страха владасчева. Према томе за владалца, као и за свакога, туђа приватна својина је неприкосновена (чл.43). Меропху владалас, као и сви остали привилегисани баштаници, не сме без закона да учини ништа а ако учини меропх има право да се кажи (чл. 139). Исто тако владалац потпада под општи законски пропис, којим се забрањује пријем бегунаца: "никто ничијега човека да не прима, ни царство ми" (чл.140). Исто Тако су обавезне за владара и све друге одредбе законика што се јавља као обележје високо развијене државноправне културе и без сумње претставља плод оног убрзаног темпа политичког развитака, којим се уопште карактерише историја Немањичке државе.

99. СУКОВ ИЗМЕТУ ВЛАДАЧЕВЕ НАРЕДБЕ У ЗАКОНА.

За случајеве када владалац иступа као носилац врховне власти и издаје наредбе, које противрече закону има нарочитих прописа али они нису једнаки у првом и другом законика. По првом, кад би владалац даровао некоме земљу која је већ била црквена онда даровно писмо не важи, јер се неприкосновеност црквеног поседа сматра као један основни закон, ако се пак тиче дар тиче државне земље онда даровно писмо вреди као не обориви судски доказ. Ако се на исту земљу појаве две књиге цареве онда се не решава по начелу законитости, него по начелу целисходности. Али ако се појави нека владачева наредба, која би била у супротности са одредбама законика, онда суд поднесе дело на решење владаноу (чл. 105). Тога нема у другом Законика, где се установљава опште правило, према којем владачке наредбе, које противрече Законика, немају вредности. Ако се таква противуречност појави, суд није више дужан да поднесе дело владаноу, као што је захтевао први законик, него је овлашћен да му пресуди дефинитивно. Према томе суд је самосталан да цени законитост владачевих наредба и уредаба, тим је начело законитости доведено у другом законика, а Душановој је држави придат карактер једне потпуно законите владе, сасма супротно овоме било је у Византији где је господарио царски деспотизам. Установљавање начела законитости у Немањинској држави помогли су и западни утицаји, под којим се средњовековна Србија налазила, нарочито посредством Дубровника.

100. ОДРЕДБЕ О СУКОВУ ИЗМЕТУ ЗАКОНА И ПОВЕЉА У КОТОРСКОМ СТАТУТУ.

Поред Дубровника на српско право вршили су утицај и они градови јадранског приморја, који су припадали Немањинској држави а особито Котор. У Которском статуту налазимо једну главу, која се може сматрати као извор чл. 171-ог Д.З. Позивајући

се на читав низ злоупотреба из праксе, глава 348 статута предвиђа случај, када би који грађанин Которски добио од краља повељу, којом би се супротна страна изузимала испод надлежног законитог суда и била осуђена од владоца да плати владоцу глобу - таква противзаконита повеља признавала би се за ништавну - и суд је имао да цени њену незаконитост, те ју је својом одлуком стављао дефинитивно ван снаге. Ваља нарочито истакнути одлучну реакцију Которског статута против насилног напада владоцевог на приватну својину грађана. Поменути пасус нехотице нас потсећа на чл. 43 Д.З. у коме се гарантује неприкосновеност приватне својине наспрама владоца, иако овај пасус није директан извор горњег члана, види се да су из Котора продирање у Србију идеје чврстога правног поретка и законитости, овај утицај приморја био је за владоца акт трајне школе законитости иако је ово формулисано у Д.З.

101. ОДНОС ИЗМЕТУ ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ: СУДСКИ ИМУНИТЕТ ЦРКВЕ.

У ранијим параграфима смо говорили о појединим црквама и манастирима као и о свештенству као повлашћеним сталеклацима у држави то ћемо се сада зауставити на цркви као јединственој верској и друштвеној заједници, и односу који постоје између државе и цркве. Црква је имала своју засебну и потпуну организацију, која личи на државну организацију обухватајући и управу и законодавство и судство. Као верска заједница црква је вршила двојаки суд: 1. поводом т.зв. духовних дугова над свима вернима; ту су спадала различита кривична дела и преступи против вере и у исто време из области грађанског права - брачна дела, и 2. над клиром поводом свију дела како грађанских тако и кривичних; то је била једна врста изузетног сталешког судства. Ову надлежност црквеног суда за дугове и Д.З. чл.4 признаје. Унутрашња црквена организација била је слободна у функционисању и била свуда подједнако призната. У односу према др-

жави питање је да ли је црквена организација била подређена држави, или је стајала поред државе, или се чак подизала изнад државе. Ово се питање различито третирало у западној римокатоличкој и у источној православној цркви. Црква по свом васељенском карактеру у принципу се подиже изнад државе и манифестује се у два облика, и то у једном врховном поглавару (папи) а у другом саборног система федерације самосталних националних цркава, као што је било на православном истоку, иако је све потврде добивала од Цариградскога патријарха.

102. САРАДЊА ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ У ВИЗАНТИЈИ И СРБИЈИ.

У римској античкој држави држава је абсорбовала цркву, што је наглазило на велики протест од стране богословске мисли. Тежило се томе да се сфере духовне и световне власти разграниче — и проглашавала се идеја о самосталности цркве. И после укидања иконоборства васпоставља се нови систем односа између цркве и државе, према коме је ослобођена црква заузела самостално место поред државе. Тај нови систем био је званично конструисан у законодавном споменику из краја IX в. у Епанагоги. Ту је одређена цела историја односа између државе и цркве у Византији. Према Епанагоги црква није подређена држави, нити стоји изнад ње, већ поред ње, самостална, али у непрекидној вези с њом. Има да се чува самосталност црквеног суда, те се под претњом казне забрањује, да се клирици и црквењаци, било драговољно, било насилно, упућују световним судовима. И српски владаоци сматрали су православље као основу своје власти и државе. У Неманићкој држави потпуно су се признавале самосталности црквеног суда и неприкосновености црквеног имања, што је и званично било потврђено у Д.З., који се такође брине најпрво за хришћанство а да се кривична дела прстив вере казне. Особито се у њему помиње да црква испуни своју социјално-политичку мисију у држави.

103. ПРАВО МИЛОСРДНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ.

Милосрдна правна интервенција састојала се у томе, што су црквени достојанственици били овлашћени да узимају под своју заштиту мале и сиромашне људе, које би потискивали и неправично гонили великаши и богаташи, као чак и органи државне власти. Ова се заштита простирала и на заточнике, затворенике и на сиротињу уопште. Према царској уредби наметнута је патријарху дужност да редовно једанпут у години представља цару о свим заточеницима и затвореницима, да се њихова ствар прегледа, да ли се имају пустити на слободу или се морају надаље задржати у заточењу и затвору. Поред ове уредбе цара Никитора била је и уредба цара Палесјтолога за патријархову интервенцију и то један дан у недељи, уторником.

104. ПОСТАНАК КРИВИЧНОГ ПРАВА ИЗ ОСВЕТЕ И МИРЕЊА.

Првобитно порекло кривично право води од крвне освете. Освета је одмазда кривцу за учињено кривично дело. Ту одмазду извршује у првом реду сам нападнути, а затим ако је нападнути убијен, његов блиски рођак, кога је насилна смрт ожалостила или материјално оштетила. Освета потиче из непосреднога инстинкта самоодржања у коме лежи природни рефлекс животињског организма, који на ударац одговара ударцем. Освета се схваћа као право заједнице према кривцу а у исто време као њена дужност према оштећеном. Од нарочитог значаја је религијска освета за убиство, јер према веровањима душа убијенога тражи освету и не може да се смири док не буде освећена. Та родовна освета није приватна ствар оштећеног него јавна ствар читаве друштвене заједнице. Обичајно право постепено установљава на које кривце освета мора и сме да се примени. Тако се долази до принципа т. зв. талијона т.ј. равне одмазде, - главу за главу, око за око, зуб за зуб и т.сл. Дакле родовна освета није била само одмазда за приватну штету, него и за повреду јавнога мира, јер друштве-

на заједница није била само на страни оштећеног, него и на страни кривца. Стога се не освећује само оштећених кривцу, нити оштећена заједница, него и оштећена заједница кривчевој заједници. Неопходно је потребно било да се из те тешке ситуације извуче. Тај излаз био је пронађен у мирењу завађених и скоро зарађених странака. Мирење се проводи преко посредника и долази се до споразума.

105. МОРАЛНА И МАТЕРИЈАЛНА САТИСФАКЦИЈА ЗА УБИСТВО.

Кадгод би се појавио случај крвне освете за убиство или за које друго нането кривично дело, личне природе, то се је морало ма по сваку цену у интересу јавнога мира пронаћи једна солуција. Та солуција између зарађених странака морала је се спровести путем мирења. Мирење би увек обухватило два момента, и то прво, моралну сатисфакцију оштећене странке, и друго, вештачку материјалну сатисфакцију. Морална се сатисфакција даје оштећеној странци преко нарочитог свечаног поступка или церемонијалног мирења. У том церемонијалу, који има мешовити, правни и религијски карактер, - кривац понизно моли да му се проливена крв опрости, а свлашћени осветник широкогрудно му јавља милост и дарује живот. Материјална се сатисфакција даје оштећеној странци у облику имовинске, одн. новчане вредности, коју јој опростени кривац плаћа а којом у исто време откупљује свој живот и своју безбедност. Кад је реч о убиству та се плата зове врада. За остала кривична дела та плата није имала у старом српском праву нарочити назив, она се називала обично истим именом као и само дело, за које се узимала потка, повреда границе, удова - недопуштени самосуд. Мирење и плата познати су у општој историји кривичног права под називом систем композиције. Композиција замењује освету, али је не укида, тако да освета и композиција постоје у исто време. У тежи за миром друштвена заједница преко јавног мњења и обичајног права више фаворизира мирење, него освету.

106. КАКО ДРЖАВА РЕГУЛИШЕ И ОГРАНИЧАВА ОСВЕТУ.

Свака држава у свом постанку затиче крвних освета и миреша. Да би држава регулисала и ограничила ове крвне освете, она интервенише законским мерама ради одржавања јавног мира и реда. Држава се обично брине да освете не буду колективне, а кад морају бити да буду бар индивидуалне. Исто тако се постепено поухава круг кривичних дела, за које је освета допуштена, тако да ту остаје само убиство, ноћна крађа, увреда части и на крају крајева искључиво убиство. После свакојаким ограничења долази на ред тежња државе за поступним укидањем освете. Тој тежњи помаже држави хришћанска црква. Та државна тежња не иде сасвим глатко иако има могућности да се освета укиде одједном путем законског прописа. Али ипак она не бива потпуно укинута, јер пролази кроз извесне трансформације и долази врло често до судских двобоја. Прописани бој који се пред судом води између тужиоца и оптуженог, је такође нека врста елементарне битке између осветника и кривца. Опadaње освете огледа се у томе што се и држава у извесним случајевима служи казнама талијона. Од значаја је за развитак кривичног права у државној заједници био систем композиције. Држава је на себе преузела одржање јавнога мира као своју основну функцију. Полазна тачка послужила јој је и наплата, коју је кривац пружио оштећеној странци. Тај принцип наплате држава је искористила за своје циљеве. Најпре је ту плату делила са оштећеном странком на пола, а затим је прописала и засебну плату у своју корист. Тако је постала имовинска одн. новчана глоба, као институција кривичног права у државној заједници. Тим је глоба изгубила карактер опште а добила је значај јавне казне. Држава се не зауставља на новчаним глобама, већ је прешла и на друге начине кажњавања и то смртним казнама, телесним казнама, лишавањем слободе и части. Поред тих казни остаје на снази миреша између странака, које се допушта пред судом, на суду и чак после пресуде. У прва два случаја судска интервенција отпада а у трећем извршење казне

зависи од воље тужиоца, који је добио парницу.

107. КРВНА ОСВЕТА У СТАРОМ СРПСКОМ ПРАВУ.

Још крајем VI и почетком VII в. крвну освету срећемо код Словена и "Стратегикону" (војничком спису), те према томе закључујемо да је она морала постојати и код Срба. За постојање освете говори и реч вражда, којом се код њих назива новчана казна за убиство. Иако Д.З. нигде ни индиректно не спомиње крвну освету, даје повода да се изводе два закључка о кој: прво, да је освета била на снази, а друго, да је она толико изишла из употребе да није било ни разлога да се спомиње. Који од ових закључака одговара стварном стању, за то немамо конкретних доказа. Између народних уговора, нарочито са Дубровником, види се да се на освету ту и не мисли, већ напротив упућује се на судску тужбу, као на уобичајену и законску реакцију против учињеног кривичног дела. На основу тога може се рећи да у држави Немањинској није крвна освета била на снази, а докле је трајала не можемо позитивно рећи. Иако је освета код Срба врло рано престала, ипак су се њени трагови одржали у појединим институцијама старог српског права, као што и у историји права других словенских и несловенских народа.

108. РАЗЛИЧИТА МИШЉЕЊА

О КРВНОЈ ОСВЕТИ У НЕМАЊИНСКОЈ СРБИЈИ.

У својој познатој монографији о крвној освети код Словена, Миклошић је изнео мишљење да на територији потоње Немањине Србије, држава је рано новчаним казнама ступила насупрот старом обичају освете. Овом мишљењу придружио се и Светислав Борић у историском делу свога истраживања о кривичним делима и казнама у Д.З. Он је чак покушао да одреди време престанка крвне освете; за то се послужио једним извором за стару бугарску историју, те вели, да оно што вреди за Бугаре, вреди и за Ср-

бе и искључује постојање освете као главног облика кривич. права. По њему се IX в. може узети као време престанка крвне освете и преласка Срба на принципе јавног кривичног права. Тај се преокрет, по његовом мишљењу извршио под утицајем хришћанства и доласка у додир са цивилизацијом Византије. — Против Миклошићевог мишљења о раном престанку крвне освете изјаснио се Миленко Веснић, аутор студије о крвној освети код Јужних Словена. Он вели да је било тенденције код владара да се каживање убиства усредреди у њиховим рукама, али није за то било спрењене друштвене подлоге. По њему, извршена кривична дела нису сасвим била изношена пред суд, већ су се ликвидирала по старим правним обичајима и то преко мирена, те зато се у Д.З., који по његовом мишљењу није неки потпуни кодекс, не спомињу. Крвна освета, крвно мирене и глоба тако су дубоко усађени у правној свести српскога народа, да се ни до XIV в., по његовом мишљењу, нису могле изгубити. — Други противник Миклошићевог мишљења је Жиречек, који истиче да Д.З. нигде не забрањује крвну освету и да према томе у то време још није била укинута. — Из горњих мишљења можемо закључити да је Миклошићево обраћање најбоље, па и најтачније.

109. СУКОВ ИЗМЕЂУ ДУБРОВНИКА,

МЛЕТАКА И СРБИЈЕ ПОВОДОМ СМРТНЕ КАЗНЕ ЗА УБИСТВО.

На овај одговор намеће нам се питање да ли је у средњовековној Србији било крвне освете, па према томе да ли је вредело и мирене као манифестација система композиције. Године 1308 Дубровачки статут цитира, да је између Дубровника и Србије постојао стародревни обичај, према коме је за убиство извршено између Дубровчана и Срба плаћано на име враде 500 перпера. Међутим када је један властелин Дубровачки Марко Лукаревић, убио једнога поданика српског краља, Дубровачки кнез Млетић Белето Филиери мимо дојаконског обичаја, хтео је да над убицом изврши смртну казну. Млетачки дужд одобривао је то, али Дубровча-

нима је много било стало до тога да се одржи стари правни обичај у њиховим односима према Србима, те су молили у Млецима да остане и даље обичај вражде. Дужд је тада наредио да се умоли српски краљ, па нека он заведе онакав обичај суђења какав је "угодан Богу и људима и читавом свету" (*iustitiam, quae Deo, hominibus et toti mundo amabilis est*). Када су Дубровачки посланици дошли краљу Милутину, овај је рекао, да неће да пролива крв својих, него ће чувати и одржавати стародревни обичај вражде, обичај својих претходника и свој, те неће друкчије чинити ни на који начин, јер је тај обичај чак заклетвом потврдио". Тако је новатарство Дубровника било одбијено од стране краља Милутина а стародревни обичај вражде одржао се и даље.

110. КО ЈЕ НАПЛАЋИВАО ВРАЖДУ.

Што се тиче наплаћивања вражде, о њој имамо једно детаљније објашњење у Дечанској хрисовуљи од год. 1330 које гласи: "цркви половина, а наводаџији половина". Иста се одредба понавља и у Аранђеловској хрисовуљи. Реч наводаџија значило би онај који прокаже случај убиства, што у том случају значи да се њему давала половина, а половина цркви, ако би било на црквеном домену. Те хрисовуље означавају важан стадијум преласка од приватних композиција к јавним глобама. Када је то престало не да се одредити. Затим је држава посредовала у тој ствари и то на тај начин, да је половину вражде узимала себи, а половину остављала странци. Такав је поредак био на снази чак и под царем Душаном. Међутим иако су хрисовуље готово истовремене са закоником цара Душана, он се ипак у том разликује од њих. Јер законик очигледно не признаје такву поделу, изузев два случаја које изрично наводи: "поводом потке, како се називала глоба за повреду граница и погранични сукоб између села, и ²⁾поводом одузимања коња за насилну најезду". То разликовање се може објаснити само тиме што држава није била централисана, према томе ни су у целој држави били подједнаки стадијуми, стога ни систем

новчане казне није био једнообразан.

111. МАТЕРИЈАЛНО И ФОРМАЛНО СХВАТАЊЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА.

Као најстарији израз за означавање кривичног дела у старим српским правним споменицима сматра се обида, који се израз спомиње још у Руској Правди због повреде права. Обида се спомиње у повељи Св. Саве 1233 г. манастиру Св.Николе Брањинског и значи повреду зајамчених у повељи манастирских повластица. Исто тако је стар термин кривина, који се употребљава у уговорима са Дубровником од 1215 г. и понавља до 1357 г. а односи се на кривично дело. У једном уговору са Дубровником 1349 г. наводе се изрази "кривина и длогове", те као да се противстављају две врсте повреде права: кривина се односи на кривично дело, а дуг на грађанску повреду права. У Д.З. дуг има више значења: дуг у ужем смислу (*debitum*) и повреду права (*delictum*) и чак судско дело (*casus iudicialis*). У старије се време употребљава израз "испакостити" за извршење кривичног дела. С тим се може поставити у везу и израз зло, који долази и у Д.З. и у уговору са Дубровником за означавање кривичног дела. Исто је тако стара терминологија, у којој се огледа и формално схватање кривичног дела као повреде правне норме у материјалном смислу. У Жичкој хрисовуљи 1220 г. недозвољено растављање брака, назива се "преступљење закона". Потом израз "преслуша" - што означава преступ. Као што се види, кажњавање је ту образложено оном материјалном штетом, коју кривац буде нанео, т.ј. да плати краљевству 500 перпера. Из наведеног се види да по једној истој кривичној радњи материјално схватање кривичног дела и противправности уступа место њеном формалном схватању.

112. УТИЦАЈ ЦРКВЕ НА СХВАТАЊЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА.

Формално схватање противправности учврстило се у по-

велама XIII-XIV в. За карактеристику кривичне радње обично се узима израз: "преступити", "потворити", "преслушати" прописану норму. Ово се схваташе такође спроводи и у Д.З. У дефиницији појединачних кривичних дела законик уноси, да су то радње "през закон" (унаточ закона). На једном месту законик нарочито инкриминише извршиоца кажљивог дела "пречује закон царства ми". Као нови израз за кривично дело спомиње се у Д.З. сагрешеније. Пре законика реч сагрешити била је само за противправну радњу. У Д.З. реч сагрешеније не примењује се само на кривична дела против вере (чл. 5) него и на свако кривично дело (чл. 52). После законика сагрешеније долази као назив за кривично дело у даровним повељама. Кривична радња класифицирала се као бесноћа, а кривац као луд. Та квалификација заснива се, као што каже проф. Соловјев, на библијском гледишту, и то на књизи премудрости Соломоновој, према којој је закон манифестација мудрости, те паметан човек за њим радо иде и само безумник му се присти-ви. Према томе видимо да се схваташе кривичног дела развијало под утицајем цркве, која је ширила хришћанску моралну поуку и појмове и идеје византиског права, и под утицајем међународног промета и то са Дубровником одакле су долазиле романске правне идеје. Стога се круг кривичних дела предвиђених у праву проширавао и разграђавао. Црквени утицај унео је кривична дела у тај систем и то против вере, против морала, против породичног права итд.

113. ОТРОК КАО СУБЈЕКТ КРИВИЧНОГ ДЕЛА.

Субјект кривичног дела подразумева се његов учинилац - кривац. Овај назив сретамо и у уговору са Дубровником од г. 1205-1357. Поред кривац, значи у уговорима и осуђеник. Д.З. израз кривац означаје оптуженика у судском поступку, без обзира да ли је оно кривично или грађанско дело (чл. 89). У старом српском праву постојало је ропство, те према томе настаје питање да ли се стари српски отрок признавао за субјекта кривич-

ног дела или није. На ово питање треба тражити одговор у уговору са Дубровником 1308 из ког се види, да се отрок (роб) има сматрати као субјект кривичног дела т.ј. отрок се позива на кривичну одговорност и кажњава се, а не негов господар. Према законнику за лакша кривична дела отрок одговара пред судом свога господара, а за тежа (убиство, крађа, разбојништво и др.), одговара пред државним судом (чл. 103).

114. СТАЈЕШКЕ РАЗЛИКЕ КОД СУБЈЕКТА КРИВИЧНОГ ДЕЛА.

Несумњиво је да је на карактер и степен кривичне одговорности утицала и стајешка разлика, тако да су у току времена постала два различита система кривичног права, свакако бар две различите правне оцене кривичних дела и то зависно од тога, да ли је њихов субјект био себар или властелин. Таково дуалистичко гледиште заузима у том питању и Д.З. који претставља кулминациону тачку и у том смислу еволуциони завршетак старог српског права. Тако српска земља није знала за право надвојено у правном смислу, грађанство, него су становници унутрашњих српских градова у стајешком погледу спадали у себре. Д.З. нарочито каже, да ли је кривично дело учињено између равних, између припадника истог стајега, или између неравних. Ту се прави разлика да ли је властелин напао нижега или нижи вишега. Строже и друкчије су казне одређиване за себре а блаже и друкчије за властелу. Када је кривично дело учињено између припадника разних стајега т.ј. страног и при томе истог објекта, ипак се кривична одговорност мења према стајеху учиниоца кривичног дела. Телесна казна уопште није примењивана на властелу. Разлика је прављена у властеском стајеху, између властеле и властеличића, али само у њиховим међусобним односима. За увреду части властелина, властеличић је строже кажњаван него властелин. Властеличић је чак ту потпадао и под телесну казну, која се уопште није примењивала на властелу. За увреду части себра

и властелим и властеличић подједнако одговарају. Поред тога постојала је разлика између властеле и себара, засебно сталешко кривично право и за грађанство. Тако ако је кривично дело учињено грчки грађанин, он је одговарао пред својим сталешким судом и по нормама византиског права. Приморски градови имали су своје посебне статуте, који су садржавали и кривично право, дакле своје сталешко кривично право. Ова сталешка диференција позната је у свим сталешким државама, нарочито у Чешкој, Пољској и Хрватској.

115. СЛУЧАЈЕВИ У КОЈИМ НЕМА СТАЛЕШКИХ РАЗЛИКА ЗА СУБЈЕКТЕ КРИВИЧНОГ ПРАВА.

Није непозната чињеница да су се сталешке разлике у кривичном праву негде укинуле, те се на припаднике свију сталежа примењивала подједнака кривична одговорност. То су случајеви за опасна кривична дела, која Д.З. наводи: крађа (тадба) и разбојништво (гуса), дела противу вере и државе. Ако је кривац био ухваћен на делу или се бавио тим злочинима професионално, он је без обзира на сталеж био кажњен смртном казном. У тим случајевима старо српско право не чини изузетка, јер се то исто опала и у другим сталешким државама. То исто подржавају и чешке правне одредбе. У погледу објекта кривичног дела пита се да ли је кривични закон штитио отрока. Руска Правда одбија робљу кривично-правну заштиту, за убиство роба није било вражде (вире), ако је роб убијен без кривице са његове стране, његов је убица накнађивао његовом господару нанету штету а владоцу је плаћао најнижу глобу, и то у износу као за злонамерно убијање туђег кова. На правни положај лица као објекта кривичног дела знатно су утицале сталешке разлике, као што се види што смо горе навели поводом кривичних дела учинених између припадника разних сталежа. Кривична заштита припадника вишега сталежа је јача од припадника нижега сталежа.

116. КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ КУЋЕ.

Под кућом подразумева се шира породица или задруга, бена је општа колективна одговорност. Начело опште колективне одговорности одређују два члана - 52 и 71 - Д.З., од којих један спада у одељак о властели, а други у одељак о себрима. Оба ова члана прописују подједнако колективну одговорност куће за свако учињено кривично дело, а члан 52 који има у виду нарочито властелу, иштице још поред тога и неверу (велеиздају), која се односи на властелу, јер су они у својим баштинама били нека врста малих владара, а баш из тих разлога немогуће је замислити да један себар има могућности да учини велеиздају. Ваш поводом дела невере члан 52 објашњава, да целокупна родбина, одељена у својим кућама, није дужна да плати за никога који је учинио кривично дело. Несумњиво је да је пре законика за неверу плаћао цео род и тек је законик ограничио колективну одговорност за неверу и свео одговорност само на кућу. Дакле, за неверу кућа плаћа увек и онда када је кривца предала. Члан 71 каже, да господар куће може да бира или да плати, или да преда кривца. Ако га преда онда не плаћа. Одговорност куће састојала се само у плати и није се односила на личну казну, којој би кривац био подложен. Колективна одговорност куће простирала се само на она кривична дела која су се кажњавала глобом. У случају извршеног кривичног дела које се кажњавало личном казном, господару куће није било слободно да не преда кривца у замену за плату, ако то изрично закон не предвиђа. Увођењем личне одговорности опадала је кућна. Кућа је обухватала само оне чланове породице, који су живили под једним кровом. Да ли су они сачињавали имовинску заједницу, или су били одељени хлебом и имањем, то је за кривичну одговорност било индиферентно; битно је било само то да живе у једној кући.

117. КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ СЕЛА И ОКОЛИНЕ.

Законик предвиђа девет случајева одговорности села.¹⁾ за случај палеvine кућа, гумна, сламе или сена на селу, ако не би село пронашло и предало потпаливача, онда има да плати (чл. 99); ²⁾ за празноверно вађење мртваца из гробова, јер се село сматра као непосредни учиниоц (чл. 20); ³⁾ за случај сукоба и туче због међа (чл. 77); ⁴⁾ ако село не преда суду зајемченог му крађивца (чл. 92); ⁵⁾ за осрамоћене судије (чл. 111); ⁶⁾ за одбијане приселице трговцима (чл. 159); ⁷⁾ ако убије или одагна залуталог кова (чл. 199); ⁸⁾ ако се у селу нађе тат или гусар, то село да се расели, а гусар да се обеси стрмоглав, а тат да се ослепи (чл. 145) и ⁹⁾ ако се у селу нађе златар (чл. 169). У ова два последња село одговара поред индивидуалног кривца, али не за исто кривично дело него због невршења наметнуте му полицијске дужности проналажења општеопасних (професионалних тата и гусара) и нарочито шкодљивих по државу (сеоског златара) злочинаца. Из горњег се види да одговорност села није била општа, него специјална и тако рећи изузетна. Околина, или друшчије "окољна села" подноси супсидијарну одговорност као и село у случају палеvine гумна или сена изван села (чл. 100). Непосредна и самостална одговорност пада на околину за палеvinу или које друго општећивање села умрлог властелина (чл. 58), за гусу и татбу на градској земљи (чл. 126) и на пустоши међу купама (чл. 158) и за крађу царевих свиња (чл. 191).

118. ПОЈАМ САУЧЕШЋА. ЗАЈЕДНИЧКА КРИВИЧНА РАДЊА.

Питање о саучешћу је од важног значаја за историју кривичног права. Док се казна састојала у плаћању глобе, за право је било индиферентно да ли је једно лице учинило кривично дело само, или више лица заједно, јер то је била унутрашња ствар кривца како ће глобу да поделе између себе. У Руској

Правди први пут налазимо да се укида стари систем једне казне за једно кривично дело и уводи се систем по коме се за једно нането кривично дело прописује онолико казни колико је било криваца. Затим се постепено почела да прави разлика између главног виновника и споредних учесника истог кривичног дела и то је изазвало разлику у степену њихове одговорности. — У старој Србији налазимо на саучешће тек у Д.З. на који је вероватно утицало византиско право, нарочито преко Властареве Синтагме, у којој се поред главног кривца разликују још: "заповедавиј" (који му је заповедао), "садејствовавшиј" (који је суделовао), "сауспешник" и "способник" (помагачи) и "савесник" (саучесник по договору). У чл. 132 Д.З. поводом крађа наводе се познате врсте саучесника: проводчија, који је украдену ствар пустио у промет и савестник, који је саучесник по договору. У Законику има још дела која су према стилизацији дотичних средаба извршена од више лица, то су: најеада, грабљеније с помоског имаћа и противправна радња поротника. Нарочиту врсту саучешћа сачињава помагаче кривца после извршења кривичног дела. члан 69 Д.З. односи се на случај учешћа у заједничком кривичном делу, које се састоји у противправном суделовању више лица.

119. ПОЈАМ ВИНОСТИ: ПИЗМА, ГРЕХ И НАХВАЛИЦА.

Виност је извесан унутрашњи психички однос између учиниоца и његове радње, који отвара везу учиненог са унутрашњим ставем учиниоцевим и показује, да је исти крив, те има да одговара. Субјективна виност може да постоји онда, кад је учинилац извршио кривично дело са умишљајем, т.ј. свесно и са противправном вољом, или из нехата т.ј. из небрижљивости или неопрезности. Ако нема ни умишљаја ни нехата, онда нема ни субјективне виности, већ постоји случај за који нема кривичне одговорности. Питање виности у старом српском праву није регулисано, па чак није прецизно ни у Д.З. Може се само констатовати да је старо српско право поред објективне стране кривичног де-

ла, знало и за његову субјективну страну, дакле је некако морало водити рачуна и о субјективној виности. Законик нарочито истиче моменат субјективне виности само односно појединих кривичних дела, тако односно два тешка кривична дела, и то плен или палевине учињених од властелина на приселици и палевине куће или гумна или сламе или сена на селу. Законик прописује казну под условом, да је зло учињено "писмом" (чл. 57) или "по писме" (чл. 99). Ту се виност налази у злој вољи учиниоцевој. Законик разликује две врсте виности, и то: умишљај и нехат. Влада казна била је за нехат - грех, а строжија за умишљај - нахвалицу. Противстављена греху - нехату, у датом случају нахвалица означава без сумње умишљај, за који се узима извесно нарочито расположење кривца и то његово квалитета према туђем праву. Нахвалица не значи само умишљај, него нарочиту врсту умишљаја, и то умишљај од већег злочиначког напрезања. чл. 87-ми каже: ако неко учини нахвалицу по сили и учини убиство, да плати 300 перпера, а ако ли пређе нахвалицу да му се обе руке одсеку. За виност потребна је свест, ко није свестан своје радње, он је потпуно неурачуњив.

120. НАЗИВИ ЗА КАЗНУ: НАКАЗАТИ, ПЕДЕПСАТИ И ДР.

Нарочити израз за означавање кривичне казне јавља се у српским законским споменицима око 1220 г. у хрисовулама краља Стевана Првовенчаног и у уговору његову са Дубровником. У првој се каже, Божански закон, да се муж од жене и жена од мужа не разлучују, ако то учине да се казне. У уговору са Дубровником каже се, да се за учињено кривично дело кривац казни. Наказивати значи казнити, а наказаније значи казна. Владар је одређивао казну. Наказаније се схвата као јавна казна т.ј. као реакција управљена против кривца од стране државе, чије је лице био владалац. Израз наказати и наказаније долази од првобитнога превода Светога писма, одакле продире и у црквене и у световне законе. У српским споменицима ти се изрази појављу-

ју први пут, као што је то уочио професор Соловјев, у Светосавском типикју за манастир Хиландар око 1200 г. Реч наказивати долази у Д.З. само једанпут у изразу "да се наказе" (чл. 34). У Законикју долази реч педесати (чл. 11 и 19), нарочито за црквено кажњавање. Ово је грчка реч што значи васпитавати, а у византијском значи кажњавати. Поред апстрактне формуле за одређивање казне nailазимо и на конкретне изразе у Д.З. као што су: "да плати", "пати и плати", "да се распе", "да се бије", "да се бије стапи". Поред наведенога Законик чврсто стоји на гледишту државног *ius puniendi* и јавноправне природе казне, ово су његове главне одредбе од којих има врло мало изузетака, и то локалних и обичајних.

121. ОДРЕТЕНЕ И НЕОДРЕТЕНЕ КАЗНЕ.

Признање држави *iuris puniendi* води читави низ последица, које се састоје у укидању освете и свакојакога личнога разрачунавања оштећеника са кривцем, те да државно право кажњавања према одређеном конкретном кривцу не сме да се у своме остваривању ма од кога уклони. Нормативно одређивање казне спада у законодавну функцију државне власти. Та последица не наступа одједанпут. Чим је држава узела кажњавања у своје руке, није она с тим подредила казнене норме искључиво законодавној регламентацији, она чува обичајно правне одредбе о казнама, као наравно и о кривичним делима, и неће, а можда и не сме да их промењује. То је приморавајући саме животне прилике. Узроци који изазивају потребу у законском прописивању казни, сви су: појављивање у новим друштвеним приликама нових врста кривичних дела, за која обичајно право не зна, неопходност да се према животним потребама казна прошири или ублажи, и најзад захтев да се с обзиром на обезбеђење личне и сталешке слободе казне тачно прецизирају и да се њихова стабилност и начин њихове примене гарантују од стране владара. Иако су казне одређене у закону оне се не врше одједанпут него

постепено - од случаја до случаја, и док се казне одређују још увек има неодређених казни као што је: "да се педепса", "да се накаже", "да плати глобу што рече цар" и т.д. Али није дами развитак ишао у правој линији, већ у испреломљеној, тако да није одређена санкција потпуно истиснула неодређену, што вреди чак и за Д.З.

122. АПСОЛУТНО И РЕЛАТИВНО НЕОДРЕЂЕНЕ КАЗНЕ.

Према Ворићевој тврдњи казне су у законнику апсолутно одређене, и само код телесних казни њихова се мера обично не прописује. То тврдње није тачно. Заиста преовлађује тенденција за одређеном санкцијом, али поред тога има случајева у Законнику кад казна није прецизно одређена. Затим има и апсолутно неодређених казни као што су оне већ горе споменуте, и то: да се педепса (чл. 19), да се накаже (чл. 34), Затим се одређивале казне оставља владоцу "да плати глобу што рече цар" (чл. 169) или суду "што рече суд". Најзад се казне одређују позивањем на казну за неко друго кривично дело, које није у закону предвиђено, или обухвата различите градације, тако да се не зна која се предвиђа у дотичном случају. Настаје питање, одакле се у сличним случајевима има да црпи одређивале казне. Постсји мишљење (Флорински, Соловјев) да су за такве случајеве биле меродавне одредбе византског права из Властареве Синтагме, која је служила као супсидиарни извор за попуњавање Законика. Али се византиско право не сме да сматра као једини и искључиви супсидиарни извор већ и домаће обичајно право. Законик тражи да се ништа не чини без закона а да се све врши по закону. Закон у оно доба не означава само закон у ужем смислу (lex), него правну норму (regula iuris), била она законска или обичајна. Као што није у другим земљама Европе тако није ни у Србији дошло до искључиве превласти закона домаћих и реципираних и да је живо обичајно право потпуно престало да вреди, јер без потпоре обичајног права не може се ондашње казнено право ни зами-

слити.

123. ЦИЉ КАЗНЕ: ОДМАЗДА, ПРЕВЕНЦИЈА.

Што се тиче циља казне он није био једноставан већ компликован, пошто је казна генетички постала из освете, наследила је и одржала одмазду као основни циљ социјалне, евентуално државне рекације против кривичног дела и његовог учиниоца. Али одмазда није само првобитни, нити пролазни циљ казне, она је у извесној мери један стални, непрелазни циљ казне, који се одржава на свима ступњевима цивилизације, јер се увек мора имати у виду и водити рачуна, да казна пружи сатисфакцију и општењенику и јавном мњењу због вређања њиховог осећаја правичности од стране кривца. Држава није се могла само на одмазди зауставити, јер је она позвата да чува и обезбеђује јавни поредак и мир у држави и да сузбија кривична дела. Баш с тога разлога држава је примењивала законске мере и нови циљ, превенције, а то је био пут застрашивања, када су се казне одређивале што строжије и што свирепије, да страх од њих одврати народ од противправних радњи. Томе су нарочито служиле телесне казне и осакаћујуће казне пуне бола. Ту је спадало инвалидирање злочинаца путем осакаћивања и најзад њихово уништавање путем смртне казне. Смртна казна није свакако установљена у циљу уништавања, већ у циљу одмазде. Али у даљем се развоју смртној казни придружио и други циљ и то застрашивање свију и уништавање злочинаца.

124. ПОПРАВЉАЊЕ КРИВЦА КАО ЦИЉ КАЗНЕ.

Поправљање кривца није спадало у директни циљ казне тога доба. Држава у средњем веку, потпуно заузета вршењем својих непосредних задатака о одржавању спољашњег и унутрашњег мира, није била у стању да преузме на себе и социјално - политичке задатке, а још мање задатак поправљање кривца. Такве задатке

који спадају у духовно благостање друштва, држава је пренела на цркву. Према томе и на поправак криваца могле су смерати само црквене казне, које су се примењивале и на световна кривична дела у државне казне. На ове чињенице обратили су пажњу Миклошић и Ст. Новаковић, који каже да верозаконске казне нису биле без дубоке моралне вредности а та се вредност састојала у поправљању криваца. Епитемија је била управљена да грешника, евентуално кривца поправи у облику покајања и одврати од његовог понављања. Поступно се поправљање узимало у обзир и при извршавању казне. Црква је тежила да унесе идеју о поправљању криваца и у световно казнено право. Тако се у Властаревој Синтагми нарочито препоручују несмртоносне казне јер остављају осуђенику време да се покаје и да се обрати на прави пут.

125. ИМОВИНСКЕ КАЗНЕ: ВРАЖДА.

У старим законским споменицима нема рационалнога система казни, који би поступно изналазио од највеће и најстрожије казне до најмање и најблаже и која би градација казне одговарала кривичном делу. У законским споменицима налазимо на шарену слику казни разновременог постанка, различитог порекла и разноврсне природе. Пошто је казна генетички постала из композиције, то се мора са систематским прегледом отпочети. Најприје новчаним одн. имовинским казнама, јер оне потичу непосредно од предржавних или вандржавних композиционих платеха. Ту на првом месту долази вражда. Вражда је била јавна новчана казна за убиство и плаћала се у износу од 500 перпера. О том сведочи запис у Дубровачком статуту из 1308 г. Д.З. наводи вражду у двоструком смислу, и то прво, у ширем смислу судског дела и односи га у надлежност државног суда и друго, у ужем смислу новчане казне (да плати вражду), коју примењује на вађење из гробова мртваца, који су се тобоже повампирили, и на кривично дело поротника против њихове дужности. Поред тога Законик предвиђа тачно одређене новчане казне за убиство у износу од 300 и

1000 перпера. За која су се кривична дела ове две различите новчане казне примењивале постоје мишљења Новаковића и Костренића.

126. НОВЧАНЕ КАЗНЕ; ОСЛУХА, ГЛОВЕ.

Поред вражде постојале су и друге новчане казне, које су се узимале и за друга кривична дела и у другоме износу, него вражда. У Лицкој повељи 1220 г. имовинска се казна назива ослух - непослушност. Обично се имовинска казна назива истим именом као и одговарајуће кривично дело, за које је она била одређена, као н.пр. престој, одбој, удава, опаданије, потка, мехоскубина и т.д. Сви поједини конкретни називи имовинске казне су у току времена генерализовани у једном апстрактном називу и то глобе. Дранђеловачка хрисовуља разликује вражду и глобу и под глобом сматра све имовинске казне изузевши вражде. Доцније се запажа намера да се и вражда обухвати појмом глобе. На сличну се намеру nailази и у Д.З. у чл. 194. Првобитно се глоба узимала у стоци, као што смо раније видели у хрисовуљи Св. Ђорђа Скопског. Обилата глоба у стоци узимала се за аграрне деликте, и то за самовласну окупацију манастирских планина и за насилну попашу на њима. Глоба у стоци долази и у Д.З. (ко попасе хито или виноград плаћа 6 волова, ко упропасти туђега кова којег је узео на приселницу, плаћа самоседми ков т.ј. наклађује у природи упропаћенога кова и даје још 6 кова на име глобе). Ово је био стари узус, а иначе се глоба по закону плаћа у новцу.

127. ИСТОРИСКИ РАЗВИТАК ГЛОВА У СТОЦИ.

Појединачна законодавна акта, која претходе законнику, садрже две врсте података о новчаним глобама, и то: 1) одређују новчане глобе за повреду владачевих повеља и даровних у њима привилегија, које се у уговорима са Дубровником састоје

поглавито у слободи трговине, а у манастирским хрисовуљама у црквеном имунитету, ⁽²⁾ новчане глобе које су се досуђивале у патримонијалној јурисдикцији, спомињу се 1283 г. Краљ Милутин одредио је глобу у износу од 500 перпера за повреду даровних привилегија Дубровчанима. Иста се глоба одређује и за повреду манастирских хрисовуља и издатих у њима привилегија и износе 300 или 500 перпера. Као изузетак долазе идентичне глобе у већем износу и то од 1000 перпера (хрисовуља Св.Вогородици Ратачкој 1319 г.) а спомиње се и по 2000 перпера (Св.Аранђелу у Јерусалиму 1348 г.). Што се јавља оваква диференцијација глобе, сигурно је последица састављања хрисовуља из многих претходних повеља. Што се тиче глоба из области патримонијалне јурисдикције, ту долазе: престој (за недолазак на рочиште странка плаћа 18 дин.), потка (за повреду својине у службености, плаћа се 12 перпера и 6 дин.), мехоскубина (за чување косе и браде, плаћа 6 дин. и 12 дин.), отбој (насилно одбијање судског изасланика, плаћа 12 дин.), самосуд (за самовласно подмиривање својих потраживања од 6 дин.). Када се у хрисовуљама хоће да разнолике глобе генерализују, онда се употребљава израз "свака глоба мала и велика".

128. ГЛОБЕ У ДУШАНОВОМ ЗАКОНИКУ;

ПЛАЋАЊЕ САМОСЕДМО.

У Д.З. најлазимо на старе познате износе новчаних глоба, и то од 500, 300, 1000, и 100 перпера. Само оне су у законнику прецизно одређене. Глобу од 500 перпера Законик одређује за незаконито затварање у тамницу, а глобу од 300 перпера за убиство и за спречавање трговцима слободног кретања. Ако властелин убије себра глоба се пење до 1000 перпера. Глоба од 100 перпера одређује се у Законнику за увреду части.— Од историских малих глоба Законик зна за потку и мехоскубину, али оне ту имају већи износ.— Осим одређених прецизних сума Зако-

ник зна за потку и мехоскубину, али оне ту имају већи износ. - Осим одређених прецизних сума Законик се служи још и формулом: да плати самоседмо т.ј. да накнади учињену штету и да још плати шестоструко на име казне. Ова казна долази на више места у законнику а нарочито се јасно види из чл. 193-ег. Плата самоседмо има карактер приватне казне, јер ју је вероватно наплаћивао општењик; изгледа да је изузетак био у директној повреди имунитета цркве у погледу пресоналне надлежности црквеног суда, где ју је можда наплаћивала црква.

129. НЕОДРЕЂЕНЕ НОВЧАНЕ КАЗНЕ.

Осим тако фиксираних казни, има у Законнику и неодређених одредаба о новчаној казни, у којима се износ казне уопште не наводи. Такве се неодређене одредбе нарочито односе на колективну одговорност. У два случаја одређивале висине глобе оставља се суду или одлуци владоца; наиме, за проневерено "лице" (сoprus delicti) "што покаже суд да плати село" (чл. 92), коме је "лице" било заручено: ако се пронађе у граду тајно ковање динара, "град да плати глобу што рече цар" (чл. 169). - Али у низу случајева Законик не упућује на судску одлуку, него се задовољава неодређеним прописом "да се плати". У неким случајевима плата се састоји у накнађивању штете, те се не може одредити унапред, него се мора проценити и одредити у конкретној прилици. Али се ствар компликује тим, што нигде није одређено у Законнику шта је био дужан да плати паликућа, тат или гусар. Из неких чланова (193) сазнајемо да је ту била предвиђена плата самоседмо али је највероватније да се ту упућује на обичајно право, које није престало да вреди поред закона.

130. КОНФИСКАЦИЈА ЗА НЕВЕРУ.

Конфискација је једна нарочита врста имовинске казне, која се знатно и битно разликује од осталих. То је поглавито

казна за неверу (издају). У законским споменицима нема ни једног нормативног прописа о конфискацији за неверу. Ипак је она постојала као чврста одредба обичајног права и у узгредним напоменама у појединим споменицима. Термини за означавање конфискације су ови: "да му се све узме (кривцу) што има", затим израз "да се плени". Реч "плени" свакако означава присилно одузимање. Затим има израз "да се распе", што је за села значило да се раселе и да им се имање попали а за појединце, одузеће свега што су имали. Конфискација се одређује за нападе на најсветије и најважније основе друштвеног живота (крађа у цркви, мито код црквене јурисдикције и црквеног имунитета економског, насилно противљење судском изасланику, увреда судије) али се проширује и на неpronалажење тата и гусара или тајног златара од стране села.— Конфискација је увек праћена прогонством.

131. СМРТНА КАЗНА ПРЕ Д.З. И У Д.З.

Законски споменици који претходе Душановој кодификацији, нигде не прописују смртну казну, али не можемо да кажемо да она уопште није постојала. Мисли се да је постојала смртна казна и то за неверу, под којом се у прву руку разумела издаја, а можда још и за неке друге врсте политичких злочина. У изворима налазимо само на преговоре између Дубровника и Српске државе да се укине вражда и да се на њено место uvede смртна казна за убиство, али ти преговори, као што већ знамо, нису успели.— Законске одредбе о смртној казни долазе тек у Д.З. Оне су малобројне; ако себар силује властелинку, да се обеси (чл. 63), ко убије епископа или калуђера или попа, да се убије и обеси (чл. 95), ко убије оца или матер или брата или чедо своје да се "иждете на огњи" (чл. 96), гусар да се обеси стрмоглав (чл. 145) и т.д. Има још две одредбе о смртној казни, које долазе тек у познијим преписима старе рецензије Законика и то за паљевине и најезде (чл. 99 и 101). То су новотарства узета из

византиског права.

132. СМРТНА КАЗНА У II ДЕЛУ Д.З.

У II делу Д.З. имамо још неколико новотарства. ¹⁾ Смртна казна за разбојништво (чл. 145 и 149) прихваћена је из Прохи- рона, према коме су се разбојници вешали на оном месту, где су свој злочин извршили. Душан је смртну казну проширио и на обич- ²⁾ ног тата. То је новотарство не само по обичајном праву, већ и према првом делу Д.З. Смртну казну за тате и гусаре цар Душан је проширио и на ³⁾ сва она лица, којима је наметнуо дужност да тате и гусаре проналазе и хватају а која не би из ма којих раз- лога ту дужност испунила (чл. 146 и 147). То је већ било крајње новотарство, тако да се сумња да је и ступило у живот. Страног је порекла и смртна казна за тајно ковање динара (чл. 169). То потиче из римског извора и то са севера преко засебног права немачких (саских) рудара. Исту казну је проширио и на онога, ко би обављао златарски занат по селима. Та је новела била апсолу- тно новотарство Душана, јер су се пре те новеле златари налази- ли у читавом низу села, а ковање динара није раније било никакo регулисано. Душанове фискалне мере су дакле створиле нова кривич- на дела, за која је била одређена и нова казна, прихваћена из права страних рудара. — Закон примењује и формулу "да се казни као неверник" али не би смо рекли да је то била смртна казна, јер је у кажњавању невере вероватно било извесне градације, тек на чијем је највишем ступњу долазила смртна казна.

133. ТЕЛЕСНЕ КАЗНЕ: ЊИХОВ ЗНАЧАЈ.

У непосредној генетичкој вези са смртном казном сто- је телесне казне, нарочито оне са осакатом. У старије време су оне доста усамљене и тек у Д.З. наилазимо на развијен систем телесних казни у видљивом облику непосредне рецепције из Визан- тиског права. Систем телесних казни у Д.З. обухвата три врсте телесних казни, и то: 1) осакативање, 2) жигосање и 3) батинање. — Основ-

ни облик осакаћивања састоји се у отсецању обе руке, које се затим комбинирају још са урезањем језика или носа. Сем тога урезају се уши и кривац се ослепљује. Ослепљивање бива двојако, и то: делимично (када му се око извади) или потпуно (кад се ослепи). Све су те казне са осакатом прихваћене из визант. права и састављачи законика могли су да их изводе из Властареве Синтагме, где су још могли сазнати да су телесне казне са осакатом дошле у циљу ублажавања казненог система и то на место укидања смртне казне. Намисловски вели, да је улога тих казни у Д.З. била изопачена и промењена. У Византији је, вели, та казна била спроведена према принципу талијона (равне одмазде), у српском праву се тај принцип не да констатовати, јер облик осакаћивања ни мало не одговара облику извршеног крив. дела. Међутим историја зна да се код осакаћивања нарочито узима у обзир онај уд кривчев, којим је кривично дело извршено (н.пр. за кривоклетство се одсецали они прети који су се дизали при полагању заклетве). Више осакаћивања састојало се у томе, што се оно по свом задатку приближавало смртној казни. Осакаћивања су била следећа: отсецале се руке ономе ко би продао православног иноверцу, отсецале се руке властелици, која би учинила блуд са себром, и њеном саучеснику такође, резале се уши себру, који је учествовао у недозвољеном збору, отсецале се руке себру, који би убио властелина и свакоме ко би ишчупао браду властелину или којем угледном човеку. Отсецањем руку прети се убиство с нахвалицом и силовањем, и на тај се начин штити живот и женска част за све сталеле. Отсецањем се руку кажњавао и пристав, који своју дужност несавесно врши, и војник, који би се у двобоју у војсци умешао. Ове мере имају значај да бране поредак у судству и војсци, у тим најважнијим гранама државног уређења. Све су казне значајне за пример и за заштиту јавног мира и поретка.

134. ЖИГОСАЊЕ И СМУЂЕНЕ.

У Д.З. жигосање се јавља у два облика, и то: жигосање по образу и као прљење косе по глави и бради. Жигосање по образу је прописано за јеретика, као и за оног ко би га тајио (чл. 10). За прљење косе и браде Законик се служи изразом "да се осмуди". Ова се казна одређује само за себре, и то ако себар опсује властелина, ако прими учешће у недозвољеном збору и ако побегне од господара у ину земљу или у цареву, где га нађе господар да га осмуди и нос му распори. Без сумње да су ове и сличне казне пореклом византиске, које су поред триљења и бола биле и срамотне казне. Вероватно тако скваћа смуђење и Д.З., који штити неприкосновеност косе и браде те за све то оштро казњава. У исто време жигосање је било једна врста регистрације осуђених криваца.

135. КАЗНА ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ. ТАМНИЦЕ.

Казна лишња слободе је у средњем веку играла ситну улогу. Иако је и у немачким и у словенским земљама било тамница у кулама, тачније у дубоким подрумима испод кула, ипак је онда тамница више вредела као истражни затвор, или притвор за презадужене дукнике, него ли као казна у правом смислу те речи. Тамнице средњевековне нису биле само државне, већ и патримонијалне (баштинске) и то на имањима повлашћених велепоседника, нарочито цркава и манастира. - У старом српском праву наилази се свега једанпут на казну лишња слободе, и то у Светостефанској хрисовуљи 1313-1318 г. У тој је време затвора у тамници тачно одређено - што је изузетак за оно доба. Д.З. прописује казну тамнице у три случаја, и то за оне који ступају у брак без венчања, ²⁾ за калуђера који сврже расу и ³⁾ за пијаницу који кога изазива, вређа или злоставља. Време затвора није прецизно одређено, али се вероватно то знало по обичајном праву. Два од горе наведена случаја спадају у надлежност цркв. суда и важе више као

привремени притвор, само према пијаници може бити речи о правој тамници.— Осим ових случајева, где је изрично прописана тамница, законик још на неколико места предвиђа лишене слободе и то кад одређује, да се кривац свеже, али то није прави казни затвор него притвор за обезбеђење оне накнаде или оне глобе коју је окривљеник дужан да да.

136. ОДРЕДБЕ Д.З. О ТАМНИЦАМА.

Лишене слободе заузима у Д.З. потпуно незнатно место у казном систему, али у њему има више чланова посвећених суздржавању и тамници. Члан 112-ти сведочи да је било признатих патримонијалних (балтинских) тамница, црквених и властeosких (предвиђа случај да је један човек побегао од господара из тамнице). Међу црквеним се нарочито истиче тамница на патријаршем двору. Чл. 112-113 издвајају државне тамнице и између њих тамницу на царском двору. Из чл. 184 и 185 види се да је тамница било и по градовима и по варошима, и да су се налазиле под руком кефалија. Чл. 185-ти предвиђа затим тамнице на царским имањима; оне су сачињавале неку врсту патримонијалних тамница на дворским имањима, и тим би се разликовале од правних државних тамница у градовима. Наведена класификација тамница толико разгранана повећава диспропорцију између стварног значаја тамнице у казном систему и оне пажње, коју законодавац поклања тамници као једној институцији толико проширеној.

137. ГУБИТАК ЧАСНИХ ПРАВА.

ЛИШЕНЕ ЗВАЊА КАО КАЗНА.

Губитак часних права игра у средњем веку довољно знатну улогу и генетички стоји у вези са прогонством (нарочито у Пољској). На даљи развитак губитка часних права утицали су витешки назори, и то свест о витешкој части. Крађа, разбојништво, непокораваше пресуди, бегаше, обично су водили губитку часних

права.— У Србији ова казна долази тек у Д.З. Пре тога се њен развој не да пропатити. У казненом систему Д.З. заузима сасвим усамљено место, јер се изрично одређује само за поротнике, који су злоупотребили своју дужност, и то да су окривљеника намерно оправдали. Поред губитка часних права за то су плаћали још и 1000 перпера. И у члану 57-ом Д.З. може се констатовати губитак часних права као самостална казна. Ту се властелин за злоупотребу приселице кажњава тим што му се одузима све, чак и остваривање самог права на добијање државе.— Исто тако је државног порекла и одузимање државе од властелина за злоупотребу власти, која се поред тога кажњава још оптријом казном (чл. 142). Томе одузимању државе одговара "одузимање земље и луди", којим се кажњава управник црквеног имања за самовласно протеривање мeroпaha (чл. 32). То су случајеви лишења звања, које се још примењује у Законику на кажњавање свештених лица. Тако се пош лишења поповства ако присуствује празноверном вађењу зампира (чл. 20), митрополит, епископ или игуман, ако не храни сиротињу у манастирима као што је прописано, ако примају мито и т.д. Ову казну налазило још у хрисовули Св.Торђу Скопском 1300 г., где се односи на игумана који би криво судио.

138. ДОПУНСКЕ ЦРКВЕНЕ КАЗНЕ.

У Д.З. имамо црквених казни које улазе у световни казнен систем а постоје и допунске црквене казне као допунска реакција од стране цркве против световних кривичних дела. То су биле различите врсте тајнога и јавног покајања, различите епитимије у облику побожних подвига, лишења причешћа на време од неколико година и најед одлучење од цркве. Те су се црквене казне одређивале за убиство, равнолико насиље, разбојништво, грабеж, крађу, блуд, недајство и за друга кривична дела која су за осуду у моралном погледу. Такова реакција од стране цркве против световних кривичних дела установљена је у правилима св. оцаца, нарочито Василија Великога, и уведена у номоканону и за-

једно с њим отигла је у Србију и ту примењивана. Црквена епитимија је највероватније постојала као самостална казна за често канонске преступе, за гажење канонских прописа. Д.3. безусловно забрањује црк.проклетство(чл.5). Властарова Синтаagma ивноси правила св.отаца особито Василија Великог о црк.казнама за световна кривична дела, ту су такође приложена и правила св.Јована Посника, у којим се наводе и ублажавају правила Св. Василија Великог о црквеним епитимијама. Законик је санкционисао не само самосталне црквене казне за црквена кривична дела, него и за оне допунске црквене казне, које је црква одређивала за световна кривична дела поред државе и уз световне казне.

139. КУМУЛАЦИЈА КАЗНИ.

Поред до сада изложеног казненог система треба забележити да се у Законику за поједина кривична дела, у ниву случајева кумулују по две казне. Тако се кумулују жигосање и прогонство (чл.10), прогонство и неодређена цркв.казна (чл.11), батинање и прогонство, лишење слободе и одузимање државе, конфискација и неодређена лична казна, новчана глоба и батинање, новчана глоба и жигосање, осакаћење и новчана глоба, осакаћење и смртна казна, делимична конфискација и лична казна, одузимање државе и лична казна, новчана глоба и губитак часних права, лишење слободе и глоба. Нарочито обилате казне падају за једно исто кривично дело на главу пијанице, и то двоструко батинање пре и после тамнице. Кумулација потиче из различитих разлога. Кумулација казни је уосталом позната и од времена пре Законика. У христовули Св.Ђорђа Скопског кумулују се проклетство и новчана глоба, а у Светостефанској кумулују се имовинска глоба у стоци и тамница (чл. 80).

140. ИСКЛУЧИВАЊЕ КАЖИВОСТИ КОД УБИСТВА.

Исклучење кажливости за убиство у Д.3. предвиђа се у једном случају, чл. 86 гласи "где се нађе убиство, онај који

буде заподенуо да се сматра кривим, ако и буде убијен". Наведени члан у Д.З. тумачио се од догматичара као одредба о нужној одбрани. Међутим ту није у питању нужна одбрана, него шира институција аналогичне врсте. Номиславски је рекао да ту нема речи о одбрани живота против нападача, него се главни узрок састоји у противправном изазивању. Професор Словјев, иако и даље тврди догматике да се у члану 86-ом говори о нужној одбрани, ипак непосредно иза тога даје интерпретацију слободну од окова данашње догматике, те каже овако: "По члану 86-ом Д.З., изазивач који је заподенуо свађу, сматра се за кривца, иако је сам у тој свађи убијен". Дакле, у овоме члану говори се не само о одговорности убице, него и о одговорности убијеног, тиме што се убијени изазивач проглашује за кривца, и укида се свака обавеза плаћања глобе, а изазвана странка ослобођава се сваке одговорности за убиство, те остаје потпуно некажњена (тумачење Соловјева). Нужна одбрана је одбрана против напада, док је овде посредни само реакција на изазивања. Старо пољско и чешко право знају за једну ширу институцију некажљивости, и то почетек (чешки), што значи буквално почетак, а према стварном смислу заповедање. Под почетком се разумевало свакојако изазивање, и то напад на живот, злостављање, ударац, шамар, провање и свако уопште изазивачко понашање. Ако се упореди члан 86-ти Д. З. са почетком, налази се на сличности. Али ако је по Д.З. глобу плаћао заповедач, могуће је, да је глобу сносила кућа убијеног, што је мало невероватно. Међутим се са сигурношћу може рећи, да је кућа заповедача сносила глобу само онда, када би и један и други погинули. Убиства овакове врсте стоје несумњиво у генетичкој вези са првобитном осветом.

141. ОТПАДАЊЕ КАЗНЕ (МИРЕНЕ И АЗИЛ).

Институција пре државног кривичног права, и то мирене проузроковала је отпадање јавне казне. Док се мирене одржавало није јавно кажњавање било од безусловног значаја, јер је било

од воје оштећеника, да ли крвицу да опрости или да тражи његово јавно кажњавање. Нарочито миревем после изречене пресуде отпада свака казнена санкција. Д.З. како смо већ раније рекли, забрањује миреве на суду, па чак и после пресуде, иако ту има реч приватна иницијатива оштећеника. Отпадаће казне ствара милосрдна интервенција цркве, која се у датом случају манифестује у нарочитој институцији заштитног прибежишта или азила. Извесни бегунци могли су да прибегну под заштиту цркве, која се о њима морала бринути. Ако би прибежиште оставио, власта га је могла опет ухватити. Црква је о бегунцу извештавала надлежне власти. Било је криваца који су од овога права били изузети. У Византији се нису могли користити: јеретици, нехришћани, робови, порезници који су упропастили прикупљену порезу, дужници државног пореза, убице, прељубочинци и издајници. То је право црквеног азила било унесено у Номоканон, те је заједно с њим пренесено и у Србију, а да ли се примењивало немамо података. По угледу на цркву, постао је заштитним прибежиштем и владаоцев двор, као дом помазаника Божијег, и у исто време се проширује и на патријаршки двор (чл.112-113). Члан 112-ти предвиђа прибежиште на царевом двору само за зависне насељенике од патримонијалне власти господара земље, и који су побегли из тамница (бантинских). Овом заштитом а сходно члану 72-ом Д.З. робови нису се могли користити. Такође члан 115-ти Д.З. предвиђа отпадаће казне у горњем смислу, тј. онај ко прими туђег сељака, који је побегао од господара, не кажњава се, већ може да добије милосну књигу цареву, која би све регулисала. То би у данашњем смислу значила нека врста амнестије. Професор Соловјев каже, да није искључено да су и у Србији као и у Угарској, право азила имале све три горе наведене установе.

142. УБИСТВО; ОСНОВНА ОДРЕДБА О УБИСТВУ У Д.З.

У законским споменицима пре Д.З. убиство обично дола-

зи по називом крв и врагда. Између кривичних дела против приватних добара треба да се на првом месту поставе кривична дела против личности, а на првом месту кривична дела против живота - убиства, за које је везана освета. Реч врагда је имала више значења у оно доба, она се употребљавала час као глоба за убиство, час за само убиство. Учинилац врагде се зове убица. Изузетно се убиство назива душегубија и душеубиство. Д.З. задржава старе називе крв и врагда у процесуалним прописима, а у материјалним прописима служи се новим термином: убиство. Крв и врагда долазе у чл. 103 и 183-ем, у којима се одређује, да лица подложна патримониалној јурисдикцији потпадају ипак под државни суд за нарочито предвиђене "цареве дугове". Новаковић тумачи овако: "крв, т.ј. убиство; врагда, т.ј. казна понајвише за убиство непронађено, коју је измиривало село". То тумачење изазива приговоре. Пошто ове две речи долазе у списак "царских дугова", значи да не означавају казну, него кривично дело. Према томе врагда значи убиство а крв неко друго кривично дело. Истина у уговорима са Дубровником крв је значила убиство, али је то само попуштале дубровачкој терминологији. - Основна одредба Д.З. о убиству гласи у Новаковићевом преводу овако: "Где се догоди убиство без нарочите намере и силе, убица плаћа 300 перпера; где ли је пак случај да неко дође навлаш да убије, отсећиће му се обе руке" (чл. 87). Дакле прави се разлика између убиства без предумишљаја и са умишљајем. То је, претпоставља се, узето из обичајног права, а новитет је кажњаване телесном казном са тешким осакатом, за које обичајно право није знало, и што је казнену одредбу о убиству узео у своје руке закон. - У члану 94-ом се предвиђа међусталешко убиство: кад властелин убије себра и кад себар убије властелина. Казна се поштрава али на различит начин: властелин који убије себра плаћа 1000 перпера место 300 одређених у чл. 87-ом, а себар који убије властелина плаћа редовних 300 перпера и још се кажњава отсецањем руку. То је учињено да би се штитио живот властеле а с друге стране законодавац се бори против могућих екоцеса патримо-

ниалне власти, али се при овом поштравању ипак одржава повољнији и повлашћени положај властелина, јер се вишак глобе од 700 перпера не може изравнати са отсецањем руку.

143. КВАЛИФИЦИРАНО УБИСТВО.

Поред обичног убиства Душанов Законик установљава две врсте квалифицираног убиства, и то: убиство свештеног лица и убиство сродника, а која се оба кажњавају смрћу, ко убије свештено лице да се убије и обеси (чл. 95) а ко убије сродника да се сагори (чл. 96). Убиство свештеног лица није издвојено из сталешких разлога, јер свештенство није ни саишавало један јединоставни сталеж, него из нарочитог поштовања према светој тајни свештенства. Тај разлог је без сумње сугериран црквеним утицајем; ипак су састављачи законика извели класифицирање убиства свештеног лица самостално, јер се о њему чудним случајем, као што је то приметио проф. Соловјев, ништа не говори у Синтагми. — Што се тиче друге врсте квалифицираног убиства, и то убиства сродника, оно је непосредно прихваћено из Прохирона.

144. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ТЕЛА: БОЈ И КРВ.

О кривичним делима против тела има у изворима врло оскудних података. Светостефанска хрисовула 1313-1318 г. предвиђа, да је неко од насељеника на црквеној земљи истукао управника црквеног имања, и узима за то глобу од 6 оваца и још кажњава "бојцу" тамницом. Осим "боја" хрисовула истиче и друго кривично дело, и то "окрвављење". Хрисовула епископији Призренској 1326 г. спомиње бој у ванредним приликама на панађуру и кажњава га због повреде јавног мира глобом од 500 перпера. Члан 166-ти Д.З. помиње реч окрвави у вези са пијаницом, те га кажњава ископавањем ока и отсецањем руке ако некога "окрвави а не досмрти", а тамницом и батинањем, ако неку срамоту учини "а не окрвави". Према томе сада имамо објашњене за смисао речи

"крв" у Д.З. где се она наводи поред вражде т.ј. убиства. Крв значи тешку телесну повреду која у силазној градацији иде непосредно иза убиства. Ако није дошло до окрвављења, онда је било само лакше телесне повреде.

145. СИЛОВАЊЕ.

Као нарочито тешко кривично дело против личности сматра се силовање. У неким хрисовулама (Св.Ђорђу Скопском, Хтеговска, Трескавцу) спомиње се под називом "девички разбој" непосредно иза убиства и кажњава се глобом. У Д.З. се тај термин наводи у ужем смислу као "разбој владичаски", т. г. силовање владике, т.ј. жене или девојке из властeosког реда (чл. 192). Д.З. уноси у казнени пропис о силовању сталешке разлике, и вели: ако властелин силује властелинку, да му се обе руке отсеку и нос уреже; ако ли себар силује владуку, да се обеси а ако силује себарку, да му се обе руке отсеку и нос уреже (чл. 53). Општа казна за силовање била је дакле осакаћивање. У томе, шта бива кад властелин силује себарку, Законик ћути. То ћутале се не може тумачити тиме да је такав случај био некажњив, јер за то нема никаквих података. У пољском законодавству тога доба, и то у Статутима Казимира Великог налазимо на следеће: ако властелин силује сељанку из свог села, онда је сељацима тога села слободно да напусте село господара, кадгод хоће. Не потиче та одредба из обичајног права, него из иницијативе владоца, који је успште штитио сељаке, али је ипак био приморан, да у томе правцу иде само неким средњим путем.

146. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ СЛОБОДЕ.

У кривична дела против личне слободе спада затварање приватних поданика у царску тамницу без цареве наредбе, које се кажњава високом глобом од 500 перпера (чл. 184 и 185). Из текста поменутих чланова види се, да се властелину, кефалији или

држаоцу царске тамнице забрањује да "приме" у тамницу "чијег човека" без царске наредбе. Значи да је тај приватни поданик морао да буде предат од некога, али не од државног органа јер нема потребне царске наредбе, него господар приватног поданика сигурно није имао своју тамницу на своме властелинству, те је упутио осуђеног од себе поданика, на издржавање казне у државну тамницу. Баш то се у чл. 184-185 изрично забрањује. Од тог индиректно као рефлекс, добија приватни поданик извесну заштиту своје личне слободе.

147. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ЧАСТИ: УВРЕДА ДЕЛОМ. 1)

Увреда је кривично дело против части, оно се може извршити делом или речју. Старо право истиче првобитно увреду делом а тек затим увреду речју. Руска Правда каже: Ако ко кога истуче плаћа глобу 3 гривне, а ако ли га удари батином, или мотком, или песницом, или ма којим тупим оружјем, плаћа 12 гривна; ако ли пак коме отсеће прот плаћа глобу од 3 гривне, а ако ли ишчупа брк или браду, онда 12 гривна. Сва ова дела не могу се сматрати као повреда тела, него као увреда части. На увреду части делом најлазимо и у старом српском праву пре него на увреду части речју. Мехоскубина је такође једно од кривичних дела увреде, то значи чупање длака код човека, косе или браде. Оваково дело сачињава тежу телесну повреду и кажњавало се је исто као и одбој, глобом од 18 динара. За мехоскубину знала је и Грачаничка хрисовуља 1321 г., која предвиђа казну од 6 дин. Ова одредба ушла је и у Д.З. чл. 98 "о скубежу себрову", и казна је 6 перпера. Овде се види, за исто дело различите су изричане глобе, наравно веће по Д.З. не може бити сумње да ове горње казне нису оштре и немилосрдне за незнатну телесну повреду, него за велику увреду части припадника повлашћеног staleка. Његов се узвишени положај истиче, на нега се не примењује вулгарна мехоскубина, те "скубежу себрову" противставља се "властеска брада", као знак узвишене части. Поред властелина заштиту час-

ти имао је и "добар човек" т.ј. сваки поштен и беспрекоран човек од себара, изван властеле, а има случајева где се тако каже и за властелу. Осим чупава браде Законик предвиђа и друге начине увреде части делом, који се наводе у чл.166-ом, и то вадиркивање и скидање капе са другога, подводи под општи појам срамоте, а срамота значи увреду части.

148. УВРЕДА РЕЧМА.

На увреду части речју најлакше у Законику. Увреда части речју врши се поовањем. Законик предвиђа ове случајеве: да властелин опсује властеличића или властеличић властелина (чл.50), или себар властелина или властеличића или ови себра (чл. 55). Као лакша кривица сматра се кад припадник вишега сталежа или вишег рода опсује припадника нижег сталежа. То се кажњава глобом од 100 перпера, коју дакле плаћа властелин, ако опсује властеличића, или ови себра. Као тежа кривица сматра се кад припадник нижег сталежа опсује припадника вишега сталежа, у таквом случају глоба је 100 перпера и додају се још споредне казне; за себра ако је опсовао властелина или властеличића, смутење, а за властеличића који је опсовао властелина батинање. Поред горе изложеног о увреди части речју између вишег и нижег сталежа као и у традицији глобе, јавља се у Законику и увреда части свештеног лица. Члан 95-ти каже: ко опсује светитеља или калуђера или попа, без обзира на сталеж, кажњава се са 100 перпера.

149. УВРЕДА СУДИЈЕ.

Поред увреде световних лица вишег и нижег сталежа, као и духовних у Законику се помиње и увреда судије. Као квалифицирано кривично дело против увреде части сматра се, ако судију осрамоти властелин, да му се све узме, а ако ли то буде село да се распе и плени (чл. 111). Појам осрамотити обухвата не са-

мо увреду речју, него увреду и делом. Као субјект кривичног дела ту се предвиђа с једне стране појединац из властeosког staleха, а с друге стране цела сељачка заједница. Воло је карактеристично за старог законодавца, који не оперише са апстрактним него увек са конкретним чињеницама, да један властелин, једна врста владоца на свом властелинству, држи се охоло према државном судији, те да га осрамоти, то је могуће, али да то исто чини и један сељак, то је немогуће. Такав један испад може учинити и цело село, гомила истих сељака. Закон такoва дела оштро и осетљиво кажњаво и то конфискацијом кривчевог имања, а за село додаје још негово расељавање, што би значило нека врста прогонства из рођеног места, јер закон штити част и достојанство државних судија.

150. ПОВРЕДА СТАЛЕШКЕ ЧАСТИ.

Душанов законик оставља црквеном суду и црквеној казни блуд и прељуб, али он у свом члану 54-ом осуђује учињено срамотно буђење међусталешком комбинацијом, коју и гони оштром световном казном. Објект који се у датом случају штити, је сталешка част властeosког staleха. Сталешку част вређа властелинка, која се је толико заборавила да је допустила интимну везу са својим подаником; вређа је њен поданик, који је толико дрзовит да се је усудио да пређе забрањену црту, која га увек по ондашњим назорима мора одвојити од господског staleха. Због овог срамног и нечасног дела обе странке су подједнако криве у повреди сталешке части властeosке, једна због тога што је ту част изгубила, а друга због тога што је ту част згазила. Према томе се оба неопходна саучесника претресаног кривичног дела кажњавају истом казном. За обрнути случај и то ако властелин учини блуд са својом поданицом, законик ћути, јер није се очевидно сматрало, да ту властeosка част долази у питање, а морална страна ствари је као што смо већ горе забележили препуштена цркви.

151. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ИМОВИНЕ: КРАЂА.

Између кривичних дела против имовине на првом месту долази одузимање туђе имовине у циљу присвајања. Старо српско право разликује просечно три врсте одузимања имовине, и то: крађу, грабеж и разбојништво. Крађа је тајно одузимање, свакако без насиља. Законски споменици XIV в. служе се термином крађа и красти, тако исто и Д.З., који за дело не употребљава реч татба, али за њеног извршиоца стално тат. Крађа се кажњава глобом, у Светостефанској хрисовуљи она је износила 6 волова. То је дакле прастара одредба обичајног права. Сигурно се та глоба мењала према сталежу кривчевом и у исто време, у мери развитка новчане привреде, претварала из натуралне у новчану. У најстаријем се праву истиче крађа коња као нарочито опасна за белацки живот, те се глоба знатно повећава (Светостефанска хрисовуља прописује да крадљивац осим украденог коња да још 5 коња). Као квалифицирана крађа сматра се крађа из цркве, кажњава се конфискацијом, без обзира који је предмет украден. Д.З. се за ове две последње крађе не изјашњава засебно, него оставља ствар обичајном праву.— Средњевековно право прави разлику између крађе када је крадљивац ухваћен на делу и кад није. Казна за крађу са облиценијем (кад је крадљивац ухваћен на делу) је поопштрена у Д.З., где се ово дело први пут налази написано (чл. 149), али је више него сигурно да је тако поступало и обичајно право. Новина је само смртна казна, одређена у законик за крађу са облиценијем.— Осим обичних тата Законик разликује још познате т.ј. професионалне тате, које најенергичније гони, строго кажњава.

152. ГРАБЕЖ И ГУСА.

Грабеж је јавно одузимање имовине силом. Грабеж и плен имају једно исто значење. Д.З. каже да је плен одузимање туђе ствари силом (чл. 57), или саме силом одузете ствари и силом

узето protivstavlja onome, što je gušeno ili kradeno. Zakonik upotrebljava i reč grabljeње, i to baš za javno protivpravno oduzimanje tuđe imovine silom (чл. 144). Kazna za grabeж била је oштрија, него за крађу, али прецизније се о томе ништа не може казати, јер казне тачно и нису одређене. Поред оменутих врста противправног одузимања туђе ствари, и разбојништво је одавно било познато српском праву под називом гуса, чији се извршилац назива гусар. Разбојништво долази много чешће од грабежа. Као што и татба, гуса се разликује у Законику ¹обична, ²са обличенијем и ³професионална. ¹Обична се гуса кажњава глобом и гони по приватној тужби оштећеника. Под обичном се гусом подразумева појединачно разбојничко одузимање туђе ствари. ²Гуса са обличенијем кажњава се као и облични тат. ³Професионални крадљивац се кажњава ослепљивањем, а професионални гусар смрћу, тј. "да се обеси стрмоглав". Крађа (furtum) се сматрала као повреда неприкосновености већ стечене имовине, одакле је крадљивац истргавао поједине ствари. Грабеж (rapina) није била само насилно, него и тако рећи генерално одузимање туђе имовине, што је нападнутога темељно разоравало. Грабеж је била опасна по трговину, коју је од њега требало штитити. Разбојништво (latrocinium) је било много ширег замаха; тега је за њега била цела земља по којој су се разбојници скитали, нападали по пустим крајевима, морским обалама и мору. Стога је оно угрожавало саобраћају, промету и јавном поретку, зато није било довољно да се разбојништво казни, него је требало да се и предупреди. Одатле је постало нарочито стражарење на морској обали и на великим друмовима против гусара. У средњовековној Србији било је и властеле, која се бавила разбојнишвом, мање више то је била једна врста ратоборне акције. И служба крајинника била је подједнако управљена против туђе војске и против гусара. Д.З. сматра крађу, грабеж и разбојништво (гусу) који се обављају професионално као опасна кривична дела, и против њих прописује најоштрије казне.

153. ПАЛЕВИНА.

Као опште опасно кривично дело против имовине јавља се палевина. Ово је дело толико страшно у сеоском животу, пак закон за њега прописује врло тешке казне. У законским споменицима пре Д.З. уопште се за палевину не зна, али се тим и не тврди да није била позната или да није била кажњива и кажњавала се на основу обичајног права. Палевина у законику долази под називом запаљење (чл. 99). Палевина се предвиђа у селима, дакле палевина куће, гумна, сламе и сена унутра у селу или палевина гумна или сена изван села (чл. 100). Основна одредба о кажњавању палевине по члану 99-ом има две редакције, и то старија и мало доцнија. И у једној и у другој редакцији постоји колективна одговорност села, ако је палевина извршена унутра у селу, и у околини, и ако је палевина учињена ван села. Та се одговорност села састоји да преда паликућу властима ради кажњавања, ако га не преда да плати глобу. Село је имало алтернативну дужност и да одлучи шта ће учинити са потпаливачем или да га преда властима, или да плати штету за њега. Ту се кажњавало само дело а виност кривца била је споредна и то се потпуно слагало са интересима села. Ако је заједница предала потпаливача суду, онда је казна падала на њега. Доцнија редакција доноси све битне промене, и то прво, уводи у биће палевине злонамерни умишљај (по писме) и друго, прецизира казну и то одређује смртну казну спаљивачем. Главно је то што је закон преузео на себе тачно одмеравање казне а напустио обичајну праксу, јер је обичајна правна репресија очевидно била лабава за ова кривична дела.

154. ПОВРЕДА АГРАРНЕ СВОЈИНЕ: ПОТКА.

У средњем веку земљораднички је живот изазвао специјалне повреде аграрне својине. Ту спадају кривична дела против пољске имовине, названа потке. Потка је седега постављена око

једне ливаде, а затим се назива и гранични знак. За потку најлазимо још у хрисовули Краља Милутина Св. Борђу Скопском 1300 г. која означава границе према бугарским земљама. У истој хрисовули потка се спомиње где се набрајају глобе, које има манастир да наплаћује. Ту се такође износи и дефиниција оних кривичних дела, за која се потка узимала против аграрне својине. Потка се плаћа кад се повреди црквена водоваћа т.ј. ко одврати воду од црквене земље, за противправно отуђивање пронијарске земље (чл. 27 и 35). Такође се плаћа глоба ако ко без игуманове дозволе живу црквену пооре или врт учини или гумно подигне на црквеној земљи (чл. 53), или ако без игуманове дозволе ко црквену гору посеће (чл. 55). Д.З. доноси о потци ову одредбу: "Потка међу селима 50 перпера, а Влахом и Арбанасом 100 перпера, и те се потке цару половина, а господару половина, чије буде село" (чл. 77). Потка међу селима састојала се у томе, што би једно село поорало живу другога, или врт учинило, или гумно подигло, или у шуми другог села посекло дрво и сл. Ако би Влахи или Арбанаси, који су били сточари, силазили у село и тражили зимовиште код становништва, или продирали у село без споразума са господарем, онда би учинили потку, која се у датом случају казњава дуплом глобом. Законодавац је предвидео ову пооптрену казну ради јавног мира у сукобу између настањеног и номадског становништва, које је насилним продирањем у сеоске границе вређало аграрну својину.

155. ПОПАША.

Попаша је како раније тако и дандас најобичнија повреда аграрне својине, Манастирске хрисовуле предвиђају попаше, које су ситне и мале и безштетне, али се боре против великих попаша, које су штетне па чак и упропашћују извештан део газдинства. Поједине хрисовуле кажу, ако ко без игуманове дозволе уђе у црквена пасишта, да плати царину 100 перпера, а од те глобе цркви трећину, али ако неко стално пасе своја стада на ма-

настирским планинама, а не даје манастиру одређену дажбину, плаћа глобу у природи и то 500 ована. У хрисовуљи цара Стефана Душана Хилендару 1355 г. наилазимо на интересантну одредбу о попаши на велико. У наведеној одредби има много важних момената, и то ту се предвиђа попаша на велико, коју могу извршити или околи властелин, који преко својих људи насилно продре у манастирска пасишта, или номадски пастири, који иста пасишта стижино, поплаве са својим стадима. Такова се попаша поравњује са потком, те за такву насилну попашу хрисовуље одређују алтернативну глобу, и то 500 перпера или 500 ована (чл. XII). Према томе насилна попаша спада у шири појам потке, као повреде аграрне својине. Поред горњих одредаба није се увек доследно насилна попаша на велико кажњавала, него се је врло често ликвидирала плаћањем обичне дажбине за уживање пасишта, а који пут и без икакве казне. У Д.З. разликују се две врсте попаше у погледу виности, и то попаша грехом т.ј. из нехата и попаша нахвалицом т.ј. са умишљајем и насилно. Поводом прве не постоји кривична одговорност него само грађанска за накнаду штете, а поводом друге врсте попаше извршиоц одговара и кривично, и то плаћањем глобе од 6 волова. Ове су глобе засноване на обичајном праву, које је закон само прецизирао и санкционирао.

156. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ВЕРЕ:

ТРИ ЕТАПЕ У РАЗВИТКУ ДОТИЧНИХ ЗАКОНА.

Кривична дела против вере хришћанска црква је унела у правни живот европских народа. На то су средњовековне државе реагирале на двојаки начин, и то с једне с стране оставили су кривична дела против вере цркви, да их она самостално кажњава по прописима црквеног права, а с друге кажњаваке извесних кривичних дела преузеле су на себе, те су унеле дотична кривична дела против вере у систем световног казненог права. Прво кривично дело против вере, које је српска држава унела у свој систем казненог права, бија је јерес. Стеван Немања је гонио бо-

гомиле и припадништво тој јереси сматрао као кривично дело, које је кажњавао према виности кривца спаљивањем, урезањем језика, конфискацијом имања и прогонством. После оваквога суровог повећа питање о јереси на дуго је време престало да буде актуелно. — Другу етапу у усвајању кривичних дела против вере претставља Ивица повеља Стевана Првовенчаног — око 1220 год., која уводи световну казну, и то глобу, за повреду верских прописа о браку. Проглашује као кажњиво свако самостално растављање брака, те га кажњава глобом у стоци и још телесном казном за жену, која би напустила мужа. Кажњава се још и двојекенство и брак са сватвицом. Казнена репресија против "распуста" била је је још дуго актуелна, јер прехришћанска традиција, по којој је муж могао да "пусти" жену, није још дуго време изумирала. — Трећу етапу претставља Д.З., у коме се мање више систематски кодифицира извесни број кривичних дела против вере.

157. ОДНОС Д.З. ПРЕМА БОГУМИЛИМА И КАТОЛИЦИМА.

У XIV в. је богомилство опет почело да продира у Србију из Бугарске, а још више из Босне и Хума, те у Д.З. најлажљиво на одредбе против њих. Члан 10-и каже, ако се нађе јеретик међу православнима да се жигосе и протера а исто тако да се жигосе и онај ко га скрива. У овом члану законодавац циља пре свега на богомиле, мада Новаковић приписује то и латинској јереси т.ј. римском католицизму. Не кажњава се само припадништво богомилској јереси, него је кривично дело и "бабунска реч", т.ј. изрека или можда молитва, коју би изговорио неко чак и од православних. За то се кажњава властелин глобом од 100 перпера, а себар глобом од 12 перпера и батинањем (чл. 85). Али поред старе опасности од богомила, јавила се и нова опасност од стране римског католицизма. Латински покрет претио је у то време да захвати и српске земље. Против њега су се борили изихасти (молчалници), присталице мистичног покрета који је постао међу светогорским калуђерима, те се и Душан — који се иначе насла-

као na идејну помоћ од стране Свете Горе - преузимајући царство, сматрао нарочито позваним за чување праве вере. Зато се у Законику помиње отпадништво православног у католицизам или јерес латинска. У српској држави владао је систем потпуне толеранције према рођеним католицима, али како је српска држава била православна држава, то је апсолутно забрањивала и кажњавала отпадништво из државне вере - православне. Рођени католик није за законодавца сам по себи јеретик, него полуверац, и као такав није за своју веру кажњив, али постаје кажњит чим почиње да врши пропаганду за своју веру. Кажњава се још и католик који би ступио у брак са православном, а не би сам прешао у православље и уопште све што би омогућило ширење католицизма на штету православља.

158. НЕВЕРА КАО КРИВИЧНО ДЕЛО ПРОТИВ ДРЖАВЕ.

У основи државе лежи војна организација те радња која подрива поузданост војне службе и тиме доводи у животну опасност државну организацију је издаја или гажење верности т. ј. невера. Невера је дакле бежање са службе владаоачеве к неком страном господару. Пошто је у сталешкој средњовековној држави непосредна служба владаоцу сачињавала привилегију па дакле и струку премићког сталежа, то је у оно време невера била кривично дело које су специјално племићи могли да извршују. За припаднике нижег сталежа такво кривично дело није ни могло да постоји, јер ако би сељак изневерио, то би била невера против његовог господара земље а не против државе. Невера је добро позната појединачним законодавним актима и пре и после Д.З., о чему има три врсте података. Прво, невера се од друге половине XIII в. наводи између "царских дугова" т. ј. оних важнијих кривичних дела, за која је надлежан владалачки или свакако државни суд. Друго, почињући од истог времена казна се за нека важна кривична дела одређује по угледу казне за неверу. Треће, има тачних података, да се на невернике стварно примењивала кон-

фискација њиховог имања.— Д.З. неверу убраја у "царске дугове" (чл. 192) и упућује да се извршиоци неких тихих кривичних дела казне "како неверници" (чл.140 и 144), али у чему се баш састоји казна за невернике, то нигде не одређује, него у томе погледу одржава на снази старо обичајно право, према којима се невера кажњавала конфискацијом и још личним казнама и између њих у најтежем случају смртном казном.

159. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ПРАВОСУЂА.

Спољашње обезбеђење земље држава је вршила војном организацијом а унутрашњу обезбеду земље, држава је постизала судском организацијом. Кад не би било унутарње државне организације, лични и имовински оубоги у народу решавали би се самовласно, те би се тим вређао углед земље. Да би се отклонило самовласно разрачунавање између странака, држава је организовала судове, који су решавали такове спорове. Једном речју, државна је организација допринела и појам о кривичним делима против правосуђа. Тим више се судство развијало, тим више се разрађивао систем кривичних дела против правосуђа, јер је држава тежила да обезбеди сваку етапу у кретању правосуђа од зликовачкога напада и конструисала сваки такав напад као засебно кривично дело и реагирала на та кривична дела разнеликим казнама. На такову забрану наилазимо и у уговору са Дубровником 1215 г. где се изрично наређује "а да не изма" т.ј. да не буде одузимања ма чега од противне странке ради самовласног подмиривања својих потраживања. Та забрана као ни уговори нису имали казнене санкције. Такова санкција долази тек у уговору 1283 г. у облику глобе од 500 перпера, која се одређује за оног, ко одузме што од дубровацких трговаца. Ту се може предвиђати и "изам". Дакле, сваки самосуд је кривично дело против правосуђа, које се састојало у томе што је неко сам судио својим потраживањима, те их је подмиривао мимо суд сопственим средствима. Самосуд је познат у историји рускога права и наилазимо на

негове одредбе, које гласе овако: "А самосуд 4 руба; а само-суд је ово: ко ухвати тата облично и пусти га, а узме себи о-бећано мито, а намесници (управитељи области) за то сазнају, он-да је то самосуд, а осим тога нема самосуда". На сличне пропи-се наилазимо и у Д.З. о татима и гусарима као и о заштити суд-ског имунитета, где се каже "ако ли јесте ко коме крив да га тузи судом и правдом, ако ли кога ухвати бев суда или кога уз-немири, да плати самоседмо (чл. 30)". Без сумње ово је предви-ђено кривично дело против правосуђа, и то онакво које се пот-пуно подудара са старим измом и самосудом. Извршиоци горњих кривичних дела увек су били виши сталежи, који су навикнути на господарење, те би увек игнорисали државно судство. Ради тога је закон у свом члану 30-ом предвидео казну, против властеле, који су самосуд остваривали и тим се уздигли против правосуђа.

160. НАЈЕЗДА.

Начин на који је властела свој самосуд остваривала дао је повода, да се у Законику предвиди нарочито кривично де-ло против правосуђа, и то најезда, Најезди је посвећен чл. 101 Д.З. који гласи: "Силе да нест никоју ништо у земљи царства ми. Аки ли кога обрете најезда или сила похвалнаја, они-зи ко-њи најездни вси да се узму, половина царству му, а половина о-ному-зи кога-но су најахали". Намисловски објашњава реч најез-да у овом члану као кривично дело против имања и у појединости односи је на грабеж. Он вели: "Према давном српском праву, као главно обележје грабежа, јављало се учињено насиље, које је у Д.З. било одређено као сила похвалнаја или као најезда". Али ово мишљење Намисловског није тачно, јер се из доцнијих препи-са Д.З. види да се у чл. 101-ом мислило на самовласно мимо суда подмиривање и остваривање својих потраживања, дакле на самосуд. И овде се Законик бори против властелског самовлашћа. Што се пак тиче кањавања најезде, то питање није разговетно. Треба претпоставити, да се одузимање коња најездних јављало као је-

дан новитет донет у Законику. Сама се пак основна казна за најезду вероватно базирала на правном обичају.

161. НЕДОЛАЗАК НА РОЧИШТЕ И ЛАЖНА ОПТУЖБА.

Недолазак позвате од суда странке на рочиште (*contumacia*) сматра се као кажљиво дело. У Д.З. се предвиђа за властелу и кажљава глобом од 6 волова (чл.56). Стара глоба у стоци сведочи, да је то кривично дело, које се кажљавало још од првих времена. У чему се састојала глоба за друге сталеле, то се у Законику није одређивало, јер је свакако било уређено обичајним правом. Интересантан је случај, да се у Статутима Казимира Великог за исто кривично дело одређује за господара села, дакле племића глоба од 2 вола, а за селаче — од 1 вола.— У члану 165-ом Д.З. предвиђа се као кривично дело против правосућа и лажна оптужба или "потвор лажом и обезом". О овом члану је опет било разних мишљења. Новаковић и Ђорић су потвор дефинисали као клевету и као превару а Намисловски и Костренчић — као оптужбу. Ово последње је тачније, јер тај исти значај има потвор и у хрисовуљи Св.Ђорђу Скопском и у читавом низу чланова у Законику. Што се тиче казне Законик одређује овако: "такови да се каже како тат и гусар", т.ј. вешањем и ослепљивањем. Данас је тешко схватити, као је могла бити одређена за опадача толико сурова казна, али, претпоставља се да се није тако кажљавао извршилац једне појединачне лажне оптужбе, већ професионални потворник или опадач.

162. ОДБОЈ И ПРЕСТОЈ.

Одбој је непокорност према пресуди који означава кривично дело и глобу у исто време. У хрисовуљама пре Законика одбој се убраја у оне глобе, које црква узима за одбијање изасланика црквеног суда и износила је за црквене људе 18 динара. Детаљну одредбу о одбоју доноси Законик и то: "Кто се најде

отбив судијина сокалника или пристава, да се плени и да му се све узме што има" (чл.107). Пристав је био стални извршни орган судски, а судијин сокалник ту значи судијиног слугу. Одбој пристава је "преслушање" књиге судијине, или непокорност извршној пресуди, која се, пошто је пристав одбијен, извршује преко административних власти (кефалија или властеле), а које, ако не би пресуду извршиле, одговарају "како преслушници".- У законским споменицима пре Д.З. недолазак на рочиште било је познато као "престој", који се назив, као што је то иначе било уобичајено у старо време, простирао и на кривично дело и на казну за њега. У манастирским хрисовуљама престој се убраја у оне глобе, које узима црква. У једној је од њих прецизиран чак и износ дотичне глобе, и то у хрисовуљи Св.Торђу Скопском, где се у том погледу одређује овако: "И човеку црковному престој 18 динара".

163. ПОВРЕДА ИМУНИТЕТА КАО КРИВИЧНО ДЕЛО.

Обезбеђење јавнога мира и поретка у држави постиже се уређењем судства као фактора за решавање спорова између појединаца. У Немањинској држави јавни је поредак био сталешки, који се базирао на имунитету. Повреда имунитета јавља се, и по времену појављивања и по важности, као право кривично дело против јавнога мира и поретка. У најранијим хрисовуљама та се повреда забрањује под претњом клетве и небеске казне. После тога доста рано у хрисовуљи Св. Николи Врањинском 1242 г. уз небеску казну додаје се казна земаљска у облику глобе од 300 перпера. Иако све глобе нису биле перманентне, њен принцип остаје непроменљив у погледу репресије против повреде имунитета. Имунитет се састоји од два дела, и то судског и економског, према томе и кривично дело против њега манифестује се у два правца, и то као вршење суда над жудима властелинства, оклопљеног имунитетом, и као узимање ма којих дажбина, од којих је имунитет дато властелинство ослободио. Учинисци таковог кривичног дела могли

су бити државни чиновници (кефалије) или властела. Поред тога за означавање повреде имунитета долази и реч "забавити" и "забава", што значи: узнемирити, узнемиривање. Насиље над манастиром сматрало се такође као кривично дело против јавног мира и поретка, па чак и против државе. Повеља кр. Стевана Дечанског од 1327 г. каже: ко би манастирски имунитет повредио, поред новчане глобе од 500 перпера да се прогласи за издајника (и да јест неверан). Д.З. предвиђа обе горе наведене повреде имунитета, и то судски и економски. За први се плаћа 300 перпера (чл. 12) а за други се прописује да се власник са имања распе и накаже (чл. 34).

164. ПОВРЕДА СЛОБОДЕ ТРГОВИНЕ.

Међународни промет, који се цени као неопходни услов за привредни и културни развитак земље, је направио од страних трговаца једну врсту повлашћеног сталеча, који је уживао потпуну слободу кретања и трговине. Ту слободу уживали су Дубровачки трговци, што им је било загарантовано уговорима српских владара. У истим уговорима загарантована им је слобода за кривично дело, за које је, почињући од 1283 г. била одређена новчана глоба у износу од 500 перпера. Вређање трговачке слободе означавало се речима: забављати, забавити, забава. Та вређања сматрана су као кривична дела против јавног мира и поретка, тако да се њихов учинилац поред новчане глобе проглашује за издајника. Д.З. истиче два кривична дела те врсте, и то: забавити по сили, под чим се разуме насилно принуђавање, да се роба прода испод цене и задржати (чл.121) под чим се разуме спречавање да трговац слободно иде на тргове цареве. Прво се дело кажњавало глобом од 500 перпера (чл. 118), а за друго, било да га учини властелин или цариник, да плати 300 перпера (чл.122). Међународни је промет повољно утицао и на унутрашњи промет у земљи, тако да је постала нарочита заштита јавног мира и поретка на трговима и панађурима у унутрашњости под претњом на-

рочитих казни.

165. НАСИЉА ВЛАСТЕЛЕ НАД СЕБРИМА
И СЕБАРА НАД ВЛАСТЕОСКИМ ИМАЊЕМ.

Као кривично дело против јавнога мира и поретка сматрала су се и насиља властеле према себарском сталежу. Законик предвиђа два случаја, у којима може доћи до потискивања себара од стране властеле. Први је случај, злоупотреба присилице: "који је властелин на приселице, кому пизмом које зло учини земљи пленом, или куће пожеге, или које љубо зло учини, тако-зи тази држава да му се узме, а ина да не даст" (чл. 57). За све облике тога потискивања одређује се иста казна, и то одузимање државе, која се на кривична дела против имања, ни против личности не примењује. Други случај властеоског насиља над себрима предвиђен је у чл. 142-ом Д.З.; састоји се у оштећивању и потискивању себара од стране властеле код злоупотребе управне власти властеоске. Извршилац оваковог кривичног дела кажњава се одузимањем државе и још као и пребеглица, дакле као кривац против државе. — За насиље себара над властеоским имањем предвиђају се у Законику два случаја, и то, ако се после смрти каквога властелина, који је имао у својој власти какву жупу или село, томе селу приреди каква штета, да то плати околина (чл. 58) и друго, ако какав властелин или властеличић одбегне од свог поседа, оставивши имање, па сељаци нападну на то имање и разграбе га, да се казне као "неверници царства ми" (чл. 144). Из горњег произлази да су ово кривична дела против јавног мира и поретка и то опасна за социални међусталешки мир. Овде се јасно види да ту закон не штити приватни интерес одбеглог, него јавне државне интересе, који се састоје не само у томе што је имање одбеглице подложно конфискацији у корист државе, него и у томе што плачкање напуштеног имања уопште вређа јавни мир и поредак и специјално подрива сталешку јерархију.

106. СЕБРОВ САБОР.

У вези са одржавањем сталешке јерархије стоји чувени члан 69-и "о сабору себрову", који каже да се себри не смеју скупљати на збор, ко се нађе да је дошао на такав забрањени збор, да му се отсеку уши, а коловође да се опале. Чувен зато, јер је изазвао гомилу разноврсних коментара и различитих интерпретација од којих је најбоља Новаковићева. Он каже да забрана збора себарског није политичка и не тиче се права сталешких, него је проста практична мера полициске природе, којом је властела хтела да својим радницима сваке врсте пресеке договарање. Тежња је властеле била, да јој радници уредно работају и да јој се од радне снаге ништа не закида; тежња је себара била да што лакше прођу. У тој тежњи могло је бити случаја да су себри покушавали да се нарочито састају и договарају у појединим селима, на сеоском збору или у појединим средштима између више села. У члану 69-ом се дакле себри лишавају права збора и договора и то без сумње ради тога, да не би заједнички иступали против повлашћених сталежа, што би могло изазвати побуну, па можда и међусобни рат. Зато се и себров сабор убраја у кривично дело против јавног мира и поретка. Себров сабор изазван је домаћим приликама и то оним затегнутим стањем аграрних односа.

167. ПРЕЈЕМ И ПРЕВОД ЉУДСКИ.

Било је потребно да рад насељеника велепоседничких имања буде сталан и непрекидан, јер је он сачињавао основну економску подлогу сталешког уређења. Зато се држава бори казненом репресијом против напуштања господареве земље. Првобитно та репресија није била управљена на самог насељеника, који је земљу напустио, него на оног, ко му је у томе помагао. Тако је постало специјално кривично дело - провод. Исто кривично

дело долази у Д.З. под новим називом - прејем људски. Да је "провод" и "прејем људски" једно те исто кривично дело види се одатле, што "прејем људски" долази у Д.З. на оном месту списка "царевих дугова", где је у Хилендарској хрисовуљи стојао "провод". О томе како се ово дело кажњавало, законски споменици ћуте, јер се то знало на основу живог обичајног права, које није оставило трага. Као објекти таквог кривичног дела предвиђају се у Хилендарској хрисовуљи "кривени људи", а у Д.З. "отроци и станици", једном речи приватни поданици и робови. У питању је дакле класна помоћ једном насељенику бегунцу од стране његових класних другова а властелин није никако био заинтересован да такво кривично дело учини. Властелин је био заинтересован само у томе, да населеника из туђег властелинства примаме и у своје прими, што се и догађало. Такво примамљивање сматрало се као "насилије на људех" али се све до Д.З. није кажњавало. Тек је Законик званично прогласио "пријеманије човека" као забрањено под претњом казне, и то исте, као и за неверу (чл.140-141).-По-стојао је и "провод у туђу земљу" (у иностранство) који се у Законнику предвиђа као специјално кривично дело. Један је властелин могао имати рачуна да помогне насељеника из туђег властелинства да побегне у иностранство, да га он тамо зароби и доведе натраг, као свога роба или поданика.

168. БЕЖАЊЕ МЕРОПАХА.

Законски споменици не спомињу да је само бегаче насељеника од господара првобитно било кажњавано од стране државе. Може се само погађати, да су сами господари кажњавали своје бегунце тамницом, коју су држали у својим властелинствима. Тек Д.З. ствар прецизира: "Меропах ако побегне куда от својег господара у ину земљу (т.ј. у иностранство) или у цареву (т.ј. не-куд унутра у земљу), где га обрете господар његов, да га осумди и нос му распори и ујемчи да је опет његов, а ништа да му

не узме" (чл. 201). Ту се бегаче насељеника од господара проглашује за кривично дело и одређује се за њега казна, коју пресуђује и извршује сам господар т.ј. остаје као и пре, патримониална али се држава брине, да преко те казне, господар ништа не учини бегунцу, т.ј. да не сме да примеђује на њега неку врсту конфискације, као што су изгледа пре чинили.

169. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ СЛУЖБЕНЕ ДУЖНОСТИ:

ПРИМАЊЕ МИТА.

Средњовековна је држава била скроз прожета патримониалним карактером, те је потпуно наравно, да је развијеније јавноправне идеје прихватала од цркве. Ту је спадао и појам о кривичном делу против службене дужности. Још Св.Сава се трудио да се чува пропис црквеног права по коме се старешине не смеју постављати по миту (Карејски типик 1199 г.; повеља храму св. Николе у Врањини 1233 г.). Тим се путем уносио у правни промет појам о миту, као о кривичном делу против службене дужности. Тај појам постаје у световном праву у вези са имунитетом, нарочито црквеним. Имуитет поставља и прецизира законите границе, преко којих државни службеник не сме да пређе, а ако их прекорачи, он тим вређа имунитет те извршује кривично дело против јавног мира и поретка али и против његове службене дужности, јер му је чување имунитета поверено законом као нарочита дужност.— У Д.З. долазе најпре кривична дела против службене дужности у области цркве. Ту сретамо мито код постављања на црквене дужности, које се кажњава лишењем сана (чл. 13). Затим се предвиђа мито, које би узео управник црквених имања поводом разноврсних функција, које је вршио по службеној дужности, и то се мито кажњава конфискацијом имања, а ако би учиниоц тога кривичног дела био неимућан калуђер, онда батињалом и прогонством (чл. 24).

170. ЗЛОУПОТРЕБА ВЛАСТИ И НЕРАД ВЛАСТИ.

Притискивање меропаха и Влаха на црквеној земљи од стране управника црквеног имама предвиђа се у Законнику као злоупотреба државне власти и кажњава се лишењем слободе и одузимањем дужности (чл. 32). Манастирске старешине кажњавају се лишењем само ако се у манастиру не храни сиротиња, што је њихова дужност потврђена од државе (чл. 28). Законик, затим, предвиђа више врста службеног нерада, и то нерад на чувању државне границе, нерад на гоњењу и хватању тата и гусара и нерад настражарењу путева против истих гусара и тата. За нерад на чувању државне границе одговара крајишник и то у два случаја: 1) ако се догоди да каква туђа војска пређе границу и пљачка земљу цареву, па се опет врати истим путем, одговарају властела крајишници, кроз чију државу пређе (чл. 49), и 2) кад се догоди, да кроз државу једног крајишника упадне гусар, па гдегод изврши пљачку и опет се врати са пљачком, одговара тај крајишник (члан 143). У првом случају одговорност је само грађанска и састоји се у накнађивању штете, а у другоме - кривична и то у облику плаћања самоседмо. Господарима, управницима и старешинама села и катуна наметнута је била дужност хватања и гоњења професионалних крадљиваца и разбојника. Сва та лица одговарају за нерад на хватању тата и гусара кривично, и подложни су за њега истој казни, као и сами тати и гусари (чл. 145-147). У истој борби је Законик наредио стражарење путева. За нерад на вршењу те дужности одговарају кефалије и властела, којима је поверено чување путева стражама, али је њихова одговорност само грађанска, и то да накнаде штету нанету од тата и гусара, које страже нису ухватиле, ни отерале (чл. 157-160). - У области судства Законик предвиђа кривично дело против службене дужности учињено од стране пристава и то ако су учинили што у судијској наредби не пише или су судијску наредбу преиначили. За ово ће им се отсећи руке и одрезати језик.

ГЛАВНЕ ОДРЕДБЕ ДУШАНОВОГ ЗАКОНИКА

- 1-38 одредбе о цркви (цркве)
4 и 5 право епископа да вернике духовно кажњава (суд.имунитет)
5 забрањује црквено проклетство.
6 православни који пређе у католич. мора се вратити у православ.
8 латински поп који изврши превод прав. у кат. да се казни
9 мешовити брак се раскида ако супруг не пређе у православље
10 жигосање (за јеретике) "да се осмуди"
11 и 19 "педепсати" за црквено кажњавање
12 повреда судског имунитета
13 и 24 мито код постављења на црквене дужности (кажњиво)
18 калуђери намењени општежитију
20 кривична одговорност села (празновер. вађење мртваца), а поп
ако присуствује вађењу лишава се поповства.
21 забрањена продаја православног роба" (у ину веру"
27, 35, 53, 55, и 77 "потка"-повреда аграрне својине ње се касни)
28 да се по свим манастирима хране сиромаси бесплатно (одбија-
30 против правосуђа (самовоља властеле) та да не има
30 и 92 свака самовоља забрањена је.
31, 64, 65 правни положај сеоских попова
32 "одузимање земље и људи" управнику цркв. имања
33 право цркве да суди насељеницима цркв. имања
34 повреда економском имунитета (властеле) "да се накаже" наказ
41 наслеђивање баштина (властела)
42 власт. баштине ослобођене работа осим?
43 владар је обавезан да поштује неприкоснов. туђе приват. свој.
44 право господара на отроке (робове)
46 зајемч. башт. право над отроцима.
48 наслеђује ћерка (власт. баштина)
49 и 143 одговорност крајишника
50 увреда речју-властелин опсује властеличића и обратно
52 кривична дела противу вере и световна
52 и 71 колективна кривич. одговорност куће (власт. 52) себри 71
54 повреда сталешке части-блуд међусталешки
55 увреда речју-себар опсује власт. или властеличића и обратно
56 недолазак властеле на рочиште (6 волова). (§ 89 исто)
57, 142 губитак часних права "одузимање државе властелину"
57, 59, 87 кривич. дело са умишљајем-нахвалица-"по пизме"
58 одговорност села за уништај имовине умрлог властелина § 58
67 изједначење отрока са себрима
68 дужности меропаха према господару (работас)
69 забрана "себрова сабора"
63 смртна казна за себра (ако опсује властелина)
69, 132 саучешће у кривичном делу
71 господар куће или преда кривца или плаћа глобу
72 царава милост
72, 103 право властелина да суди отроцима
74-83 око међа, поседа, попаша
77 кривична одговорност због туче око међа
78, 79 неприкосновеност црквене баштине

- 85 "бабунска реч" -противу цркве православне
86 искључивање казне за убиство (једини случај-нуж.одбрана)
87 за намерно убиство-отсецање обеју руку
88 даје јемца у парници властелин
89,103 одговорност отрока за кривична дела
92 одговорност села ако не преда крађивца
94 међусталешко убиство-властелин себра и обратно
95 заштита црквеног сталежа-живота (пископа, калуђера, попа)
96 за убиство оца, матере или детета свог-смртна казна
98 "о скубежу себрову" мехоскубина
99,101 кривична одговорност села за паљевину
100 " " " " " ван села-гумна, сен
101 "најезда", "сила похвалнаја" (самовоља властеле) одбијање
103,183 крв и вражда-измирује село /суд.чиновника
105,171 сукоб између владаочевог наредбе и закона
106 дворани властеоски-пронијаревићи
107 непокорност извршној пресуди "одбој"
111 одговорност села за осрамоћење судије
112,113 тамница на патријарш.двору
115 амнестија
118,121,122 повреда слободе трговине
126 одговорност села за гусу и татбу на градској земљи
128,157,158 дужност цркава и манастира према владару
129 војна функција владоца и војводе
136 покорност владаочевој власти
139 меропих сме да тужи за неправду господара, па чак и владар
140,141 забрана примања туђих меропиха (чак и владару)
140,141 пријем и превод људски
144 насиље себара над имањем умрлог властелина-грабеж
145,146,147 одговорност управ.и стареш.села за нерад на хвате
њу тата и гусара
149 крађа са обличјем
157-160 одговорност кефалија и властеле за стражарење на путевима
158 одговорност села за пустоши међу жупама
159 одговорност села за одбијање приселице трговцима
165 лажна оптужба
166 увреда части делом-за окрвављење (недосмрти)
169 одговорн.села ако се у селу нађе златар "да плати глобу
174 потчињена баштина /што рече цар"
184,185 затварање приват.поданика у цар.тамнице без цар.наред
191 одговорност села за крађу царевих свиња
192 силовање владике и невера (такође и чл.140 и 144)
193 "да плати самоседмо"
199 одговорност села ако убије или одагна залуталог коња
201 бежање меропиха од господара-кажњиво